

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

ESÉLYEK ÉS LEHETŐSÉGEK
A VAJDASÁGI MAGYAR SZÓRVÁNY
FELZÁRKÓZÁSÁRA

A kettős állampolgárságról másképp

JUNG KÁROLY HATVANÉVES

In memoriam Kalapis Zoltán

3

2005

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXXV. évfolyam, 2005. 3. szám

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:

Németh Ferenc

A szerkesztőbizottság tagjai:

Fábri Miklós

Fehér Kálmán

Kartag-Ódri Ágnes

Ózer Ágnes

Papp Árpád

Kéziratgondozó:

Buzás Márta

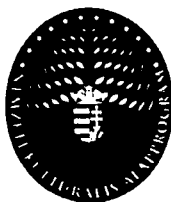
Törőcsik Rozália

Tördelőszerkesztő:

Buzás Mihály

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGÉRT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

Folyóiratunk támogatói: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és az Illyés Közalapítvány

TARTALOM

	<i>Műhely</i>	
	ESÉLYEK ÉS LEHETŐSÉGEK A VAJDASÁGI MAGYAR SZÓRVÁNY FELZÁRKÓZÁSÁRA	
	A vajdasági szórvány- és szigetmagyarság helyzetéről ..	5
Bunyik Zoltán	Bevezető előadás	14
Gábrity Molnár Irén	Mit értünk szórványmagyarság alatt Vajdaságban?	19
Galambos László	Az asszimilációs folyamat visszafordításának lehetőségeiről Dél-Bácskában és Szerémségben	32
Tóth-Glemba Klára	A szórványmagyarság igényeinek szakterületek szerinti feltárása	37
	 A tanácskozás záróhatározata	50
	 <i>Kitekintés</i>	
Bálint István	A kettős állampolgárságról másképp	51
	 <i>Visszapillantás</i>	
	JUNG KÁROLY HATVANÉVES	
Jung Károly	Életemről	63
	Jung Károly folklorisztikai munkásságának bibliográfiája 1972–2004	75
	 <i>Jelen és múlt</i>	
Csorba Béla	Széli démonokról	95
Ökrész Károly	A temerini zsidók története 1941-ig	98
	<i>Szemle</i>	
Szalma József	Gondolatok Stipta István jogtörténeti kötete kapcsán ..	113
	 <i>In memoriam Kalapis Zoltán</i>	
Bordás Győző	Kalapis Zoltán koporsója előtt – művelődési életünk kútforrása és bányásza	116
Németh Ferenc	Kalapis Zoltán halálhírére	118

ESÉLYEK ÉS LEHETŐSÉGEK A VAJDASÁGI MAGYAR SZÓRVÁNY FELZÁRKÓZÁSÁRA

A VAJDASÁGI SZÓRVÁNY- ÉS SZIGETMAGYARSÁG HELYZETÉRŐL

Az 1989-ben létrejött szerbiai többpárti rendszer, a magyar politikai és civil szervezetek megalakulása, az anyaország új viszonyulása a határon túli magyarokhoz, a délszláv háborúk után bekövetkezett demokratikus (fél)fordulat nyomán és a magyarigazolványok megjelenésének hatására a vajdasági magyar szórványban erősödött az önszerveződés, még olyan környezetekben is, ahol a magyarság a teljes asszimiláció felé haladt.

A 2002-es népszámlálás adatai szerint a magyarok Szerbia lakosságának 3,91%-át képezik (Kosovo nélkül), vagyis a 7 498 001 lakos közül 293 229 a magyar.

Vajdaság lakosságának 14,28%-a magyar, vagyis a 2 031 992 lakos közül 290 207. A szerbek után (1 321 807) a mi nemzeti közösségünk a legszámasabb, a tartomány mind a 45 községében élnek magyarok.

Az 1991-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva, amikor 339 491 (16,86%) magyar volt Vajdaságban, a magyarok száma 11 év alatt 49 284 személlyel, vagyis 15%-kal csökkent.

A 2002-es adatok szerint Bácskában él a magyarok 76,69%-a, vagyis 222 578 személy, Bánátban 21,67%-a, vagyis 62 890 fő, és Szerémségben 1,63%-a, vagyis 4739 személy.

A magyar lakosság 57,8%-a (167 736) városban él, 42,2%-a (122 471) pedig a falvakban.

Közösségünk 59,72%-a, vagyis 173 279 nemzettársunk tömbben él, főleg Észak- és Közép-Bácskában (Szabadka, Kishegyes, Topolya), a Tisza mentén (Zenta, Magyarkanizsa, Ada, Óbecse) és kisebb része Észak-Bánátban (Csóka).

A vajdasági magyarság jelentős része, 40,28%-a, vagyis 116 928-an szórványban és szigeteken él. Ez a területi elhelyezkedés és szétszórtság demográfiai szempontból is rendkívül kedvezőtlen.

* E tanácskozássra, amelynek fontosabb dokumentumait az alábbiakban közöljük, Újvidéken került sor 2005. június 30-án, a Mozaik Alapítvány szervezésében. Célja az volt, hogy az érdekelt magyar intézmények és szervezetek képviselői közösen feltérképezzék a szórványban élő vajdasági magyarság helyzetét, s hogy olyan szórványprogramot dolgozzanak ki, amely elősegítene az oda irányuló támogatások hatékonyabb célbajuttatását.

Az elmúlt népszámlálási időszakban a tömbmagyarság száma 24 250 fővel (12,2%), a szórvány- és szigetmagyarság száma pedig 25 034 fővel (17,6%) csökkent. A kétszeres kisebbségi sorshelyzet, a fokozottabb asszimilációs nyomás, az erősebb megtartó közösség, a magyar helyi (községi) önkormányzat és a beszükkült oktatási és művelődési lehetőségek hiánya miatt, a szórvány- és szigetmagyarságnak – megmaradásuk érdekében – az eddigieknél jóval nagyobb odafigyelésre és támogatásra van szüksége.

A szórvány- és szigetmagyarság Nyugat- és Dél-Bácskában, Észak-, Közép- és Dél-Bánátban, legkisebb számban pedig Szerémségben él. Ez a körzetesítés sajátos helyzetet is jelent, amelyet tekintetbe kell venni a megfelelő szórványprogram és jövőkép kialakítása szempontjából.

*

Nyugat-Bácskának 214 011 lakosa van, ebből a magyarok száma 21 825. Ehhez a körzethez Zombor, Apatin, Hódság és Kúla községek tartoznak.

Magyar tannyelvű általános iskolák és osztályok vannak Zomborban, Kúlán, Bácskertesén, Szilágyin, Gomboson, Bezdánban, Doroszlón, Nemesmiliticsen és Bácsgyulafalván, Nyugat-Bácskában az általános iskolákban 838 magyar gyerek tanul anyanyelvén, 633-an pedig szerb tannyelvű tagozatra járnak. Csonoplyáról a magyar gyerekeket mikrobusz hordja a nemesmiliticsi iskolába, ahol anyanyelvükön tanulhatnak. Három zombori középiskolában, a gimnáziumban, az egészségügyi és műszaki középiskolában egy-egy magyar tagozat létezik.

Magyar művelődési egyesületek a fent említett helységeken kívül Őrszálláson, Csonoplyán és Apatinban működnek. Nyugat-Bácska magyarlakta falvai kitartóan és hűségesen őrzik néphagyományait és népviseletüket.

Jelentős magyar intézmény a zombori Magyar Polgári Kaszinó.

Az 1990-es évekig Bácskertes, Szilágyi, Gombos, Doroszló, Bácsgyulafalva és Bezdán a magyarság sziget jellegű települései voltak, fejlett művelődési élettel és életképes általános iskolákkal. A menekültek odatelepítésével megbomlott a nemzetiségi összetétel, az eltávozottak, elmenekültek, az idős emberek nagy száma és a kevés gyerek születése különösen gondbaejtő Gombos, Szilágyi és Doroszló magyar jellegének megőrzése szempontjából.

Dél-Bácskának 527 784 lakosa van, ebből a magyarok száma 34 507. Ez a körzet Vajdaság legnagyobb és legnépesebb közigazgatási területe, hozzá tartozik Újvidék, Temerin, Szenttamás, Titel, Zsablya, Verbász, Bácspetróc, Palánka és Bács község.

Magyar tannyelvű általános iskolák és osztályok vannak Újvidéken (4 iskolában), Temerinben (2 iskolában), Szenttamáson, Budiszaván és Piroson. Magyar tannyelvű osztályokba 1366 gyerek, 818 magyar gyerek pedig szerb nyelvű osztályokba jár. A magyar művelődési egyesületek szervezésében anyanyelvápolás folyik Titelen, Kátyon és Palánkán. A legnehezebb helyzetben Verbászon vannak, ahol nem létezik magyar nyelvű oktatás egy általános iskolában sem, habár a magyarok száma 2003, a gyerekek száma pedig 173.

Négy középiskolában, az újvidéki Svetozar Marković Gimnáziumban, a villamosági meg az egészségügyi középiskolában és a temerini műszaki szak-középiskolában folyik magyar nyelvű oktatás.

Újvidék nemcsak Vajdaság fővárosa, hanem a vajdasági magyarság egyik szellemi, kulturális és oktatási központja is. Itt jelenik meg a Magyar Szó, a Családi Kör, a Híd és a Létünk, itt van a Bölcsészettudományi Kar keretében működő Magyar Tanszék, a Város által alapított Újvidéki Színház, a vajdasági közszolgálati rádió magyar nyelvű 24 órás műsorszerkesztősége, az Újvidéki Televízió magyar szerkesztősége, a Mozaik Szórványtelevízió. Újvidéken nagyszámú vajdasági és városi jellegű magyar civil szervezet működik, amelyeknek tevékenysége és vállalása rendkívüli jelentőséggel bír a dél-bácskai és a szerémségi magyar közösség megmaradása szempontjából is.

Az Újvidéken tanuló magyar egyetemisták számára létesült és működik az Apáczai Kollégium. Magyar művelődési egyesületek működnek Újvidéken, Temerinben, Szenttamáson, Palánkán, Piroson, Budiszaván, Kátyon, Titelen és Bácscon. Verbászon majdhogynem nincs magyar nyelvű művelődési élet.

Dél-Bácskában a katolikus magyarok számára Bácscon és Vajszkán csak horvát nyelvű szentmisék vannak. Palánkán időről időre magyarul, Kátyon magyar–horvát nyelven miséznek. A hittan Palánkán, Bácscon, Vajszkán, Kátyon és Titelen szerb, illetve horvát nyelven folyik.

Észak-Bánáthoz Nagyikinda és Törökkanizsa községek tartoznak. Csóka is ide tartozik, de ezt a községet magyar szempontból a tömbmagyarsághoz soroljuk. Nagyikinda és Törökkanizsa községek területén 79 977 lakos él, ebből 12 471 magyar.

Magyar tannyelvű általános iskolák és tagozatok vannak Nagyikindán, Kisoroszon, Szajánban, Oroszlámoson és Törökkanizsán. Magyar nyelven tanul 590 gyerek, szerb nyelven 216 magyar gyerek. Törökkanizsán magyar nyelvű középiskolai oktatás a gimnáziumban és a műszaki szakközépiskolában van egy-egy tagozattal.

Magyar művelődési egyesületek működnek Nagyikindán, Kisoroszin, Szajánban, Oroszlámoson és Törökkanizsán.

Közép-Bánátnak 208 456 lakosa van, a magyarok száma 27 842. E körzethez tartozik Nagybecskerek, Begaszentgyörgy, Magyarcsernye, Törökbecse és Torontálszécsány község.

Magyar tannyelvű tagozatok Nagybecskereken, Muzslyán, Szentmihályon, Lukácsfalván, Szerbittabén (Magyarittabé és Tamásfalva magyar gyerekei is ide járnak), Magyarcsernyén (Tóba magyar gyerekei is ide járnak), Törökbecsén, Beodrán és Nezsényben vannak. Nagybecskereken mikrobusszal szállítják a gyerekeket a város távolabbi részéből a magyar tannyelvű általános iskolába.

Közép-Bánátban 1462 magyar gyerek tanul anyanyelvén az általános iskolákban, 1598 pedig szerb nyelven.

Három középiskolában, a gimnáziumban, a villamossági és az egészségügyi középiskolákban vannak magyar tagozatok. Nagybecskerek magyar szempontból egész Bánát központja. Itt van Bánát legfejlettebb középiskolai hálózata magyar nyelven is, fiú- és leánykollégium működik középiskolások számára Muzslyán és Nagybecskereken, ott tevékenykedik a Madách Amatőr Színház, a *Zrenjanin* hetilap egy magyar nyelvű oldallal, meg a nagybecskereki rádió napi egyórás magyar műsorral. A torontálszécsányi rádió minden héten egyórás műsort sugároz. Nagybecskerek emellett bánáti püspökségi székhely.

Magyar művelődési egyesületek működnek Nagybecskerekén, Muzslyán, Magyarittabén, Tordán, Erzsébetlakon, Szentmihályon, Nezsényen, Magyar-csernyén, Tóbán, Beodrán és Törökbecsén.

Törökbecse közelében van az ezeréves magyar történelmi műemlék, az aracsi Pusztatemplom.

Dél-Bánátnak 313 937 lakosa van, a magyarok száma 15 444. A dél-bánati körzethez Alibunár, Fehértemplom, Versec, Antalfalva, Kevevára, Opoó, Pancsova és Zichyfalva községek tartoznak. Dél-Bánátban néhány magyar többségű falu van, olyan szigetek, ahol van magyar nyelvű oktatás és művelődési élet. Ezek Székelykeve, Torontálvásárhely, Hertelendyfalva, Ürményháza és Sándoregyháza. Ott közös művelődési szemléket, találkozókat rendeznek, ezzel őrzik és erősítik magyarságukat. E falvakon kívül még Pancsován, Versecen, Udvarszálláson és Kevevárán élnek nagyobb számban magyarok. A többi településen kisebb vagy elenyésző számban élnek közösségünk tagjai.

Magyar tannyelvű általános iskolák és tagozatok vannak Udvarszálláson, Torontálvásárhelyen, Székelykevéen, Ürményházán és Pancsován. A magyar gyerekek számát tekintve Versecen megvan a lehetőség a magyar nyelvű általános iskolai oktatásra, de az érdekelt szülők ezt nem igénylik.

Az általános iskolákban magyarul tanul 496 gyerek, 702 pedig szerb tagozatra jár.

Dél-Bánátban magyar nyelvű középiskolai oktatás nincs, magyar nyelven főleg Nagybecskerekén tanulnak a középiskolások.

Magyar művelődési egyesületek működnek Udvarszálláson, Fejértelepen, Versecen, Torontálvásárhelyen, Székelykevéen, Hertelendyfalván, Pancsován, Sándoregyházán és Ürményházán.

Pancsován heti 25 perces magyar adás van a helyi tévében. Az antalfalvi rádióban pedig hetente van magyar műsor, Versecen a rádióban heti egyórás magyar műsor van, a *Vršacka kula* verseci helyi újságnak pedig magyar nyelvű melléklete van. Torontálvásárhelyen kerül minden évben megrendezésre a VIVE – a vajdasági magyar nóták szemléje.

Dél-Bánát nagy kiterjedésű területe miatt keleti részének Versec a természetes központja. Csak nagy odafigyeléssel és segítséggel tudná ezt a szerepet újból betölteni.

Szerémségnek 360 826 lakosa van, ebből 4739 a magyar. Újvidék szerémségi részében és a Zimonyban élő magyarokkal együtt ez a szám 5535-re növekszik.

Szerémségben vannak a következő községek: India, Ürög, Pećinci, Ruma, Mitrovica, Ópazova, Šid, Beocsin és Karlóca.

Szerémség területén két kis magyar többségű település van, a 126 lakost (ebből 96 magyar) számláló Dobradó és a 400 lakosú (253 magyar) Satrinca, mindkettő Ürög községben.

Kétségtelen, hogy a teljes mértékben szórványban élő szerémségi magyarság van a legsúlyosabb helyzetben Vajdaság területén. Az asszimiláció megtette a magáét, a fiatalok 75–80%-a nem tud magyarul. Egyetlen általános iskolában sincs magyar tannyelvű tagozat, utoljára Maradékon és Satrincán szűntek meg 35–40 évvel ezelőtt. Mind a 332 magyar gyerek szerb nyelven tanul az általános iskolákban.

Az elmúlt öt évben főleg újvidéki, bácsfeketehegyi és helyi kezdeményezésre magyar művelődési egyesület alakult Maradékon, Satrincán, Dobradón, Nyékincán,

Rumán, Mitrovicán és Ürögön. Legfontosabb feladatuk az anyanyelvtanulás, a magyar kultúra és hagyományok ápolása. A magyar nyelv tanulása beindult Maradékon, Nyékincán, Rumán és Mitrovicán. Megfelelő segítség esetén Maradékon reális esély lenne a helyi általános iskolában a magyar tagozatok beindítására (a satrincai és a dobradói gyerekekkel erősítve).

Maradékon magyar művelődési otthon épül a református egyház segítségével. Teleház van a faluban.

A szerémségi magyar művelődési egyesületek az újvidéki dél-bácskai és Szerémségi Magyar Civil Szervezetek Szövetségének segítségével 2003-ban megszervezték az első Szerémségi Magyar Művelődési Szemlét, képzőművészeti kiállítással egybekötve.

A szerémségi magyarok legnagyobb része római katolikus, de egyetlen magyarul tudó katolikus pap sincs ezen a területen, amely egyházilag a horvátországi dakovói püspökséghez tartozik. A hívek horvátul hallgatják a szentmisét, a gyerekek horvátul tanulják a hittant.

*

A vajdasági magyarság 40 százalékát jelentő szórványban az utóbbi néhány évben csökkent, megállni látszik a beolvadás folyamata. Ezt elsősorban a magyar nyelven tanulók számának jelentős növelésével lehet elérni az állam által fenntartott általános iskolákban és jól megszervezett anyanyelvápolással, illetve anyanyelvtanítással. Az általános iskolákba járó magyar gyerekek száma a délvidéki szórvány- és szigetmagyarságban 9051, ebből 4299-en szerb tagozatra járnak (több mint 47%). Ez a szórvány megmaradásának sarkalatos kérdése.

A szórványban működő magyar politikai és civil szervezetek ezt a folyamatot nem tudják önerőből tovább erősíteni, ezért a tömbmagyarság, a Magyar Nemzeti Tanács és az anyaország érzékelhetőbb, erőteljesebb támogatására van szükségük.

Az anyaországi támogatások, érthetően, eddig legnagyobbbrészt a tömbmagyarság erősítését szolgálták. Jóval nagyobb mértékben a 60:40%-os tömb-szórvány aránynál.

Észak-Bácskában a helyi forrásoknak és az anyaországi támogatásoknak köszönhetően, jelentős mértékben kialakult a magyar infrastruktúra. Felújították Szabadkán a Népkör épületét, felépült a tehetséggondozó gimnázium és az idén a Magyar Ház. Zentán is felépült a Magyar Ház és a tehetséggondozó gimnázium épülete, Tóthfaluban pedig a nyomda és a magyarságkutató központ. A szórványban befektetéseket eszközöltek a zombori Magyar Polgári Kaszinó épületének bővítésére, a nagybecskereki Petőfi Sándor MME épületének felújítására és bővítésére, Muzslyán és Nagybecskereken egyházi és anyaországi támogatásokból létrejöttek a diákkollégiumok. Újvidéken felépült a negyven személyt befogadó Apáczai Leánykollégium egyetemisták számára, és jórészt anyaországi támogatás segítségével működni kezdett a Mozaik civil televízió a szórványban élő magyarság tájékoztatására.

Nem vonva kétségbe a további befektetések szükségességét a tömbmagyarság lakta területeken (pl. szabadkai magyar egyetem), úgy gondoljuk, hogy az elkövetkező időszakban a befektetések súlypontját a szórványba kell helyezni, amely nemcsak a szóránymagyarság, hanem a délvidéki magyar közösség egészének a megmaradását szolgálja.

A szóránymagyarság helyzetéről szervezett tanácskozás keretében a kiemelkedő fontosságú feladatokról külön szórányprogram meghozatalát tartjuk nagyon jelentősnek, amelyet támogatna és magáévá tenne a Magyar Nemzeti Tanács és az anyaországi illetékes szervek is.

A magyarok száma községenként 1991-ben és 2002-ben, valamint százalékarányuk a község összlakosságához viszonyítva Vajdaságban

Község	Összlakosság 1991-ben			Összlakosság 2002-ben		
	Összlakosság	Magyarok	%	Összlakosság	Magyarok	%
Ada	21 506	16 625	77,30	18 994	14 558	76,64
Alibunár	26 535	340	1,28	22 954	309	1,35
Apatin	32 999	4 823	14,61	32 813	3 785	11,53
Bács	17 249	1 225	7,10	16 268	992	6,10
Palánka	58 835	1 529	2,60	60 966	1 490	2,44
Topolya	40 473	26 185	64,70	38 245	22 543	58,94
Bácspetrőc	15 662	94	0,60	14 681	85	0,58
Fehértemplom	23 707	582	2,45	20 367	459	2,25
Beocsin	14 848	271	1,83	16 086	288	1,79
Óbecse	42 685	23 224	54,41	40 987	20 018	48,84
Verbász	46 405	3 443	7,42	45 852	2 885	6,29
Versec	58 228	3 182	5,46	54 369	2 619	4,82
Zsablya	25 823	294	1,14	27 513	305	1,11
Begazentgyörgy	22 811	5 081	22,27	20 399	4 017	19,69
Nagybecskerek	136 778	17 264	12,62	132 051	14 211	10,76
India	44 185	1 087	2,46	49 609	962	1,94
Úrög	11 696	872	7,46	12 329	816	6,62
Magyarkanizsa	30 668	26 862	87,59	27 510	23 802	86,52
Nagykikinda	69 743	9 874	14,16	67 002	8 607	12,85
Antalfalva	30 469	3 537	11,61	27 890	2 935	10,52
Kevevára	38 263	3 937	10,29	36 082	3 408	9,45
Kúla	49 311	4 914	9,97	48 353	4 082	8,44
Kishegyes	14 394	8 452	58,72	13 494	7 546	55,92
Magyarcsenye	14 538	2 993	20,59	12 705	2 369	18,65
Törökbecse	28 788	6 165	21,41	26 924	5 177	19,23
Törökkanizsa	13 816	4 676	33,84	12 975	3 864	29,79
Újvidék	265 464	20 245	7,63	299 294	15 687	5,24
Opovo	11 384	63	0,55	11 016	58	0,53
Hódság	37 501	2 195	5,85	35 582	1 572	4,42
Pancsova	125 261	5 043	4,026	127 162	4 037	3,17
Petyinci	20 077	27	0,13	21 506	21	0,10
Zichyfalva	14 581	1 813	12,43	13 377	1 619	12,10
Ruma	55 087	1 688	3,06	60 006	1 306	2,18
Zenta	28 779	23 281	80,90	25 568	20 587	80,52
Zombor	96 105	15 397	16,02	97 263	12 386	12,73
Szenttamás	17 365	4 587	26,42	17 855	3 920	21,95
Mitrovica	85 328	901	1,56	85 902	739	0,86
Karlóca	7 534	224	2,98	8 839	215	2,43
Ópazova	57 291	145	0,25	67 576	130	0,19
Szabadka	150 534	64 277	42,70	148 401	57 092	38,47
Temerin	24 939	9 646	38,68	28 275	8 341	29,50
Titel	16 218	995	6,14	17 050	902	5,29
Csoka	15 271	8 623	56,47	13 832	7 133	51,57
Šid	36 317	295	0,81	38 973	262	0,67

A szórványban és szigetekben élő magyarok száma 1991-ben és 2002-ben
települések szerint Vajdaságban

Megjegyzés: A táblázat nem tartalmazza azon települések nevét és lakosságának számát, amelyeken 50 magyarnál kevesebb él.

Település neve	Összlakosság 1991-ben			Összlakosság 2002-ben		
	Összlakosság	Magyarok	%	Összlakosság	Magyarok	%
Begaszentgyörgy	3 074	72	2,34	3 242	70	2,16
Udvarnok	1 300	601	46,23	1 263	509	40,30
Torák	3 700	91	2,46	2 850	89	3,12
Párdány	1 403	64	4,56	1 155	43	3,72
Magyarittabé	1 521	1 325	87,11	1 477	1 077	72,92
Szerbittabé	2 873	291	10,13	2 405	255	10,60
Torda	2 183	1 989	91,11	1 771	1 533	86,56
Tamásfalva	881	612	69,47	763	406	53,21
Nagybecskerek	81 316	14 312	17,60	79 773	11 605	14,55
Aradác	3 573	74	2,07	3 461	94	2,72
Erzsébetlak	1 762	522	29,63	1 477	488	33,04
Bótos	2 436	75	3,08	2 148	52	2,42
Elemér	4 724	115	2,43	4 690	93	1,98
Écska	5 172	227	4,39	4 513	196	4,34
Lukácsfalva	643	508	79,00	598	404	67,56
Melence	7 270	71	0,98	6 737	65	0,96
Szentmihály	1 169	1 079	92,30	1 004	944	94,02
Perlász	3 880	73	1,88	3 818	62	1,62
Magyarcsernye	2 353	1 998	84,91	1 861	1 574	84,58
Szerbcsernye	5 046	194	3,84	4 383	163	3,72
Tóba	822	755	91,85	691	581	84,08
Törökbecse	15 404	4 657	30,23	14 452	3 849	26,63
Bocsár	2 007	274	13,65	1 895	215	11,35
Kumán	4 068	130	3,20	3 814	127	3,33
Beodra	7 309	1 104	15,10	6 763	986	14,58
Szécsány	2 688	28	1,04	2 647	14	0,53
Bóka	1 992	590	29,62	1 734	482	27,80
Busenje	119	107	89,92	94	80	85,11
Járkovác	2 155	171	7,94	1 817	158	8,70
Módos	3 544	358	10,10	2 982	251	8,42
Konak	1 150	395	34,35	996	371	37,25
Nezsény	1 502	582	38,75	1 371	488	35,59
Sutjeska	1 976	59	2,99	1 737	58	3,34
Šurjan	377	151	40,05	330	140	42,42
Nagykikinda	43 051	5 932	13,78	41 935	5 290	12,61
Töröktopolya	1 176	491	41,75	1 066	434	40,71
Basahid	3 741	112	2,99	3 503	100	2,85
Igyos	2 263	46	2,03	2 174	61	2,81
Mokrin	6 300	389	6,17	5 918	290	4,90
Kisorosz	3 510	1 383	39,40	3 328	1 181	35,49
Szaján	1 555	1 474	94,79	1 348	1 195	88,65
Törökkanizsa	8 062	3 119	38,69	7 581	2 657	35,05
Oroszlámos	1 912	519	27,14	1 718	456	26,54
Gyála	1 072	127	11,85	1 004	99	9,86
Keresztúr	1 552	218	14,05	1 620	152	9,38
Majdány	387	348	89,92	292	251	85,96
Rábé	195	186	95,38	135	123	91,11
Sziget	294	71	24,15	247	63	25,51
Fility	170	87	51,18	161	62	38,51
Alibunár	3 738	66	1,77	3 431	61	1,78
Bánáti Karlovác	6 286	125	1,99	5 820	103	1,77
Dobrica	1 621	82	5,06	1 344	81	6,03
Fehértemplom	11 634	235	2,02	10 675	180	1,69
Udvarszállás	265	231	87,17	226	200	88,50
Versec	36 885	2 125	5,76	36 623	1 800	4,91
Versecvát	316	99	31,33	250	67	26,80
Nagyszerek	1 584	140	8,84	1 340	99	7,39
Temcsvajkóc	1 328	267	20,11	1 178	182	15,45
Temcsapaulis	1 999	56	2,80	2 237	58	2,59

Település neve	Összlakosság 1991-ben			Összlakosság 2002-ben		
	Összlakosság	Magyarok	%	Összlakosság	Magyarok	%
Fejértelep	472	312	66,10	376	241	64,10
Antalfalva	7 426	21	0,28	6 764	34	0,50
Torontálvásárhely	5 734	3 492	60,90	5 325	2 836	53,26
Kevevára	13 669	927	6,78	14 250	786	5,52
Gáj	3 432	126	3,67	3 302	120	3,63
Mramorák	3 597	58	1,61	3 145	51	1,62
Székelykeve	3 213	2 582	80,36	2 574	2 232	86,71
Emánueltelep	109	60	55,5	180	62	34,44
Pancsova	72 793	4 052	5,57	77 087	3 279	4,25
Sándoregyháza	1 439	664	46,14	1 131	452	39,96
Omoljica	6 782	56	0,83	6 518	61	0,94
Starčevo	7 579	109	1,44	7 615	111	1,46
Zichyfalva	4 380	244	5,57	4 270	243	5,69
Györgyháza	1 508	172	11,41	1 374	169	12,30
Ürményháza	1 158	871	75,22	1 033	714	69,12
Nagymargita	1 313	112	8,53	1 047	100	9,55
Óléc	1 031	197	19,11	1 094	156	14,26
Istvánvölgy	1 456	121	8,31	1 375	159	11,56
Apatin	18 389	1 132	6,16	19 320	848	4,39
Bácskertes	2 500	2 263	90,52	2 356	1 857	78,82
Szilágyi	1 278	1 075	84,12	1 364	792	58,06
Csenta	5 990	327	5,46	4 992	267	5,35
Kúla	19 311	3 362	17,41	19 301	2 738	14,19
Vepřod	2 477	350	14,13	2 353	280	11,90
Bácskerezstúr	5 636	50	0,89	5 213	73	1,40
Szivác	9 514	511	5,37	8 992	425	4,73
Cservenka	10 409	570	5,48	10 163	493	4,85
Hódság	10 567	466	4,41	9 940	304	3,06
Gombos	2 301	1 598	69,45	2 120	1 154	54,43
Zombor	48 993	4 736	9,67	51 471	3 743	7,27
Sári	2 267	150	6,62	2 172	124	5,71
Monostorszeg	4 205	167	3,97	3 920	211	5,38
Bezdán	5 472	3 698	67,58	5 263	2 983	56,68
Doroszló	1 864	1 359	72,91	1 830	952	52,02
Regőce	2 806	275	9,80	2 590	217	8,38
Nemesmilitics	3 292	1673	50,82	3 169	1 455	45,91
Őrszállás	5 131	459	8,95	4 808	363	7,55
Bácsgyulafalva	2 138	1 904	89,06	2 084	1 508	72,36
Csonoplya	4 432	821	18,52	4 359	668	15,32
Bács	6 046	502	8,30	6 087	418	6,87
Bogyán	1 323	79	5,97	1 113	50	4,49
Vajsza	3 273	420	12,84	3 169	341	10,76
Palona	1 538	196	12,74	1 392	145	10,42
Palánka	26 780	1 182	4,41	29 449	1 160	3,94
Karadordevo	1 077	57	5,29	1 012	53	5,24
Cselarevo	5 011	138	2,75	5 423	138	2,54
Beocsin	7 873	209	2,65	8 058	182	2,26
Cserevity	2 510	27	1,08	2 826	52	1,84
Verbász	25 858	2 414	9,34	25 907	2 003	7,73
Ókér	4 548	407	8,95	4 361	306	7,02
Kucora	4 713	378	8,02	4 663	352	7,55
Torza	3 767	200	5,31	3 351	161	4,80
Zsablva	8 766	69	0,79	9 598	85	0,89
Boldogasszonyfalva	3 553	94	2,65	3 896	84	2,16
Csúrog	8 987	96	1,07	8 882	90	1,01
Újvidék	179 626	15 778	8,78	191 405	11 538	6,03
Begecs	2 827	52	1,84	3 335	61	1,83
Budiszava	3 685	1 363	36,99	3 825	1 204	31,48
Vetemik	10 271	433	4,22	18 626	473	2,54

Település neve	Összlakosság 1991-ben			Összlakosság 2002-ben		
	Összlakosság	Magyarok	%	Összlakosság	Magyarok	%
Káty	9 755	535	5,48	11 166	456	4,08
Kiszács	5 850	23	0,39	5 471	52	0,95
Kabol	5 242	163	3,11	5 599	140	2,50
Pétervárad	11 285	431	3,82	13 973	396	2,83
Piros	4 361	785	18,00	5 729	747	13,04
Kamenica	7 955	287	3,61	11 205	256	2,28
Futak	16 048	327	2,04	18 582	279	1,50
Szenttamás	12 798	4 397	34,36	13 091	3 715	28,38
Nádálja	1 952	156	7,99	2 202	163	7,40
Károlovác	7 534	224	2,97	8 839	215	2,43
Temerin	16 971	9 495	55,95	19 216	8 187	42,61
Szőreg	2 542	123	4,84	3 010	111	3,69
Titel	6 007	634	10,55	5 894	582	9,87
Sajkáslak	1 302	285	21,89	1 255	240	19,12
India	23 061	233	1,01	26 247	219	0,83
Beska	6 166	146	2,37	6 239	137	2,20
Maradék	2 120	630	29,72	2 298	552	24,02
Ürög	4 414	429	9,72	4 848	360	7,43
Verdnik	3 495	88	2,52	3 704	86	2,32
Dobradó	126	110	87,30	127	96	75,59
Satrinca	400	217	54,25	399	253	63,41
Ruma	28 582	377	1,32	32 229	362	1,12
Vogány	1 628	103	6,33	1 614	76	4,71
Nyékince	2 266	369	16,28	2 216	264	11,91
Platics	2 809	203	7,23	2 760	174	6,30
Herkóca	2 684	515	19,19	3 428	310	9,04
Mitrovica	38 834	617	1,59	39 084	524	1,34
Latyarak	10 235	204	1,99	10 893	148	1,36
Šid	14 275	72	0,50	16 311	59	0,36
Erdővég	3 427	123	3,59	3 316	95	2,86

BEVEZETŐ ELŐADÁS

Tisztelt hölgyeim és uraim, üdvözlöm kedves vendégeinket Magyarország belgrádi nagykövetségéről, a HTMH-ből, a Miniszterelnöki Hivatalból, az Oktatási Minisztériumból. Köztünk van a Vajdasági Magyar Szövetségnek a szórvány fejlesztésével megbízott alelnöke és a Vajdasági Magyar Nemzeti Tanács elnöke is. Mai tanácskozásunkon megjelentek a szórványmagyarság képviselői Vajdaság minden szórványrégiójából, intézményvezetők, helyi vezetők, művelődési egyesületek vezetői, civil szervezetek vezetői, egyházi és politikai vezetők. Engedjék meg, hogy bemutassam mai tanácskozásunk szervezőjét, a Mozaik Alapítványt.

A 2003. május 22-i megalakulást követően 2003. november 5-én a vajdasági hivatalos szervben bejegyezték az újvidéki székhelyű *Mozaik Alapítványt*. Alapítványunk hosszabb neve: Alapítvány a vajdasági szórványmagyarság kultúrájáért. *A Mozaik Alapítvány a fokozott asszimilációs nyomásnak kitett, magyar önazonosságot megőrizni óhajtó, de külső segítség nélkül önfenntartó közösségi szerveződést működtetni már képtelen, szórványban élő vajdasági magyar kisközösségek identitásmegőrző tevékenységének támogatását tűzte ki elsődleges céljául.*

Az Alapítvány – az alapító tagok szándéka szerint – kiemelkedő fontosságú feladatának tekinti a következőket:

- kollégiumi ellátást is nyújtó magyar tannyelvű középiskolák létrehozása és működtetése a szórványközpontokban
- az anyanyelvi oktatás személyi és anyagi feltételeinek javítása a magyar tagozatokat működtető helyi iskolákban
- óvodás korú gyermekekkel magyar nyelven való foglalkozások támogatása
- anyanyelvápolás támogatása az oktatási intézményekben, civil szervezetekben, egyházakban
- magyar kollégiumok támogatása
- iskolabusz-program támogatása
- magyar nyelvű művelődési egyesületek és más magyar civil szervezetek infrastrukturális és működési támogatása
- a vallási élet támogatása a magyar kisközösségekben
- közös magyar szabadidő-programok és kirándulások a szerb többségű iskolákba járó magyar diákok részére

– a magyar kisközösségek életéről szóló kutatások és publikációk támogatása, melyek a szórványban élők helyzetét tárják a nyilvánosság elé

– a szórványban élő magyar kisközösségek magyar nyelvű és szellemiségű tájékoztatásának előmozdítása

– magyar nyelvű televíziós műsorszórás a szórványmagyarság részére.

Tanácskozásunk befejezése annak a több hónapos munkának, amelyet a Mozaik Alapítvány szervezésében végzett el munkatársaink egész sora azért, hogy megalakítsuk a vajdasági magyar szórványprogramot. E munkát a Határon Túli Magyarok Hivatala támogatta. Tanácskozásunk másik aktualitása az, hogy öszre várjuk a Szülőföld program első pályázatait, és azt szeretnénk, hogy ebből a szórvány ne maradjon ki, hogy a támogatás olyan szórványprogramokra legyen irányítva, amelyek a legjelentősebbek a szórvány megmaradása céljából. Azt pedig, hogy melyek ezek a programok, csak mi mondhatjuk ki.

Többen megkérdezték tőlem, miért kell külön is foglalkozni a vajdasági szórványmagyarság gondjaival, miért kell a vajdasági szórványmagyarságot előnyös megkülönböztetésben részesíteni, hiszen a vajdasági magyar közösség szinte teljes egészében igen nehéz körülmények között él. Vajdasági magyar vezetőktől eddig többször is hallottuk azt az elképzelést, hogy a szórvány várjon, először a tömbmagyarságot kell felfejleszteni, s majd utána foglalkozunk a szórvánnyal. Ez az elképzelés sajnos nem vált be. Ehelyett az történt, hogy a tömbmagyarság is megindult a szórványosodás útján. A többszörösen hátrányos helyzetben levő szórványmagyarság pedig lemaradt a fejlődésben, sérült az esélyegyenlőség elve a szórványmagyarság kárára. A vajdasági szórványmagyarság nem várhat tovább, több szórványrégióknak most van az utolsó esélye a felzárkózásra.

A szórvány számára valódi esélyt jelent a napjainkban zajló informatikai és telekommunikációs forradalom. Elsősorban az internet és a televízió interaktív jellegénél fogva, és e két eszköz összekapcsolódása a mobiltelefonokban újabb kommunikációs csatornákat nyitottak, hálózatokat teremtettek. Az internetkapcsolat minden magyar települést összeköthet a nagyvilággal, a vajdasági magyar intézményekkel, a magyar kultúrával. A televízió kínálta lehetőségek pedig még csodálatosabbak, a tévé a teletexttel és az interaktív telefonos kapcsolattal gyakorlatilag minden családhoz, minden magyar emberhez eljuthat. Szilárd meggyőződésem, hogy csak televízió és internet segítségével tudjuk a szétszórta élő vajdasági magyarságot bekapcsolni a magyar vérkeringésbe, megszervezni, közösséggé formálni.

A szórvány fogalmának a tisztázására is szükség van. Nem a fogalom teljes körű értelmezése a célom, és nem is a szórvány szociológiai, demográfiai, esetleg politikai definiálása. Azt szeretném csak pontosítani, hogy a Mozaik Alapítványban mit értünk a szórványmagyarság alatt. Abból indulunk ki, hogy a magyar önkormányzatok területén élő magyar közösségeknek eggyel több lehetőségük van problémáinak megoldására. Mindig van lehetőségük a magyar vezetésű önkormányzathoz fordulni, akitől joggal remélnek kisebb vagy nagyobb támogatást. A nem magyar önkormányzatok területén a magyar civil szervezetek hiába fordulnak az önkormányzatukhoz, a viszonyulás leginkább ellenséges, többször képmutató, de

valójában semleges, és csak nagy ritkán akad példa támogatásra. Tehát alapítványunk a szórvány fogalmát funkcionálisan határozza meg: *a vajdasági szórványmagyarsághoz tartoznak azok a magyar közösségek, amelyek nem magyar vezetésű, többségű önkormányzatok területén működnek.* Ezzel meg is adtuk az egyik választ arra a kérdésre, miért szükséges a szórványmagyarság pozitív megkülönböztetése. *A szórványmagyarság részére a Mozaik Alapítvány igyekszik az a hiányzó lépcsőfok lenni, ami a tömbben élő magyarság számára a magyar önkormányzat.*

A szórványmagyarság hátrányos helyzetére nem csak a magyar önkormányzat hiánya hat. A szórványban hiányoznak a magyar intézmények, a magyar értelmiség, a magyar civil szervezetek működését sokszor gátolják a szerb önkormányzatok, sok helyen hiányzik a magyarság politikai szerveződése a szórványban, de még a magyar civil szervezetek munkájába való bekapcsolódástól is félnek az emberek, itt mindennapos az etnikai nyomás, a megfélemlítés, a fiatalok többsége az iskoláztatás után nem tér vissza.

Mindennek ellenére a szórvány bizonyosságot tett arról, hogy meg akar maradni, magyarnak akar maradni szülőföldjén. Nyugat-Bácskában, Dél-Bácskában, Bánságban és Szerémségben az elmúlt öt év alatt több mint húsz magyar művelődési egyesület alakult, és legalább ugyanennyi különböző területeken tevékenykedő magyar civil szervezet. Csak Újvidéken huszonöt magyar civil szervezet tevékenykedik. Ezek az egyesületek jórészt olyan településeken jöttek létre, amelyeken évtizedekkel ezelőtt szűnt meg a magyar oktatás, és szinte ezzel egy időben szűnt meg a magyar művelődési egyesületek tevékenysége. Mivel a nem magyar önkormányzatok támogatása és megértése elmaradt, megpróbáltak pályázni az Illyés Közalapítványnál, a Tartományi Kisebbségi Titkárságon, a Tartományi Művelődési Titkárságon, az Apáczai Közalapítványnál és máshol. Az egyesületekben azonban szinte senki sem akadt, aki magyar középiskolát végzett volna, és csak a legidősebbek jártak magyar általános iskolákba. A fiataloknak nem anyanyelvűpolásra, hanem anyanyelvtanulásra van szükségük. Az egyesületek tagságában senki sem ismerte a pályázási rendszert, senki sem tudott magyarul szabatosan írni, így nem is voltak képesek korrekt pályázatokat készíteni. Nem is csoda, hogy néhány kivételtől eltekintve, az új művelődési egyesületek pályázatai sikertelenek voltak. Tapasztalat és a magyar értelmiségi háttér hiányában az új egyesületek nem képesek egyenrangúan pályázni a nagy pályázatokon azokkal, akik már tapasztalt pályázók, vagy rendelkeznek megfelelő értelmiségi háttérrel. Így jutottunk el ahhoz a felismeréshez, hogy a legnehezebb körülmények között, szórványban működő egyesületek számára egy alapítvány pályázzon a nagy pályázatokon, és leegyszerűsített feltételek mellett céltámogatás vagy meghívásos pályázatok útján juttassa el a támogatást azokhoz, akiknek a legnagyobb szükségük van rá.

Végezetül pedig be szeretnék számolni a Mozaik Alapítvány mindeddig legjelentősebb projektumáról, a Mozaik Tévé indításáról.

A közvélemény-kutatási eredmények is bizonyítják azt a többször hangoztatott értékelést, hogy a tartomány területén – mennyiségében és minőségében is – elégte-

len a magyar nyelven való tévés tájékoztatás. Ilyen körülmények közepette a vajdasági magyar néző a többségi nemzet nyelvén sugárzó tévéállomásokra, vagy pedig a magyar műholdas adásokra van utalva – amelyeket még mindig csak kevesek tudnak nézni, mivel a műholdas vétel sokak számára nem elérhető. Ezek a műsorok viszont – objektív okok miatt – nem szolgáltatnak kellő és megfelelő információkat az itteni, különösképpen a Dél-Bácskában, Szerémségben és a Bánátban élő szórványmagyarságról. Ezt a feladatot nem tudja teljesíteni következetesen az Újvidéki Televízió sem. Az Újvidéki Televízió alapítói ezt az intézményt „a politikai kirakatba állítás” céljaira használták és használják jelenleg is. Nem törődnek annak fejlesztésével, alapfunkciójának, a nemzeti önazonosság megtartásának kibontakoztatásával.

Ilyen körülmények között a Dél-Bácskában, Szerémségben, Közép- és Dél-Bánátban, a főleg szórványban élő magyarság nemcsak az anyanyelvén való tájékoztatás nélkül maradt, hanem az a veszély fenyegeti, hogy elfelejti nyelvét, hagyományait, nemzeti identitását és folytatódik – az évtizedek óta tartó – asszimilálódás. A szórványban élőkre jellemző kiszolgáltatottság, a magárahagyatottság, amely még folyamatos anyagi és erkölcsi romlással párosult, a visszafordíthatatlan beolvadást serkentette. A térségben gomba módra szaporodó, a többségi nemzet nyelvén sugárzó adók olyan politikai propagandahatást váltottak ki, amely a kisebbségek kiszolgáltatottságának érzését erősítették. (Példaként említhetnénk Újvidéket, ahol tizenkét szerb magánadó van, és egy sem sugároz magyar nyelvű műsort.) Nem egy alkalommal a magyar választópolgárt nemzeti pártjai ellen hangolták a szerb adók, azt bizonygatván, hogy a kisebbségi sorsban élőknek – így a magyaroknak is – a szerb előjelű pártokban a helyük, amelyek majd képviselik érdekeiket.

A 290 000 vajdasági magyar közül kb. 120 000 (40%) a szórványvidékeken él. Ebből kb. 80 000 él Dél-Bácskában, Szerémségben, Közép- és Dél-Bánátban, tehát azokon a vidékeken, ahol a nagy távolság miatt sem a magyarországi földi adók, sem a vajdasági magyar önkormányzatok magyar tévéadásai nem foghatók. Ebbe a régióba tartoznak olyan jelentős magyar szórványpontok mint Újvidék, Nagybecskerek, Versec, Pancsova, Torontálvásárhely, Székelykeve és Temerin a maguk fejlett magyar intézményrendszerével. Úgy értékeltük, hogy a vajdasági magyarság további fejlesztési tervei során a művelődési és oktatási intézményfejlesztés után most *a magyar médiák fejlesztése kerül sorra*. Egyrészt robbanásszerűen megnőtt az elektronikus média népszerűsége és befolyása, másrészt a vajdasági magyarság szempontjából e téren lehetünk a legkevésbé elégedettek a helyzettel. Ezért úgy gondoljuk, a vajdasági szórványmagyarság szempontjából ma kiemelten elsőbbséget érdemlő projektum a Mozaik Szórványtévé.

A magyar nyelvű és szellemiségű tévéműsorral a következő célokat szeretné a Mozaik Tévé elérni:

- tájékoztatás a magyar közösségek életéről és a vajdasági magyarságot érintő kérdésekről
- a helyi és regionális történesek magyar vonatkozásainak feltárása
- a magyar identitástudat ápolása elsősorban a fiatalabb nemzedékben
- a magyar kultúra közvetítése

– a vajdasági magyar szóránközösségek modernizálási törekvéseinek támogatása.

A kitűzött célokat elsősorban a következő műsorokkal szeretné a Mozaik Tévé megvalósítani:

- sikeres magyar családok bemutatása
- vajdasági magyar fiatalok akciói, kezdeményezései
- azon fiatalok megszólaltatása, akik visszatértek Magyarországról
- vajdasági magyar intézmények és egyesületek bemutatása
- magyar közéleti személyiségek bemutatása
- magyar szóránközösségek mindennapi életének bemutatása
- a szóránmagyarság művelődési életének bemutatása
- tájékoztatás a helyi magyar politikai életről
- közéleti és politikai történések magyar vonatkozásainak feltárása
- magyar értelmiségiek megszólaltatása a vajdasági magyarság sorskérdéseiről
- más országokban élő magyar szóránközösségek bemutatása.

A Mozaik Tévé jelenleg a Magyar Szó Közvállalattól bérelt stúdióban és irodahelyiségekben működik, melyeket az alapító a vajdasági magyar vállalkozók, a HTMH, a belgrádi médiaminisztérium és a Tartományi Tájékoztatási Titkárság támogatásának köszönhetően szerelt fel a műsorkészítéshez szükséges legalapvetőbb felszereléssel. A tévé 2004. szeptember elsejétől sugároz napi egy és fél órás kísérleti műsort a *Delta Tévé* hullámhosszán, a 29-es csatornán. Hosszabb műsoridőt és nagyobb sugárzási területet csak saját sugárzással tudna megvalósítani. A saját sugárzás megvalósításának előfeltétele pedig az anyaországi támogatás.

A tévé rendszeres működtetését, a tervek szerint, a Mozaik Alapítvány a következő forrásokból fogja fedezni:

- reklám
- saját készítésű műsorok eladása
- Újvidék város költségvetési támogatása
- A Tartományi Tájékoztatási Titkárság, a köztársaság médiában illetékes minisztériumának, az Államközösség Kisebbségi Minisztériumának költségvetési támogatása
- A Mozaik Alapítvány támogatása (vállalkozói támogatás, céltámogatás, jótékonyági rendezvények)
- pályázatok különböző műsorok elkészítésére idehaza és Magyarországon
- európai és óceánon túli források.

Gábrity Molnár Irén

MIT ÉRTÜNK SZÓRVÁNYMAGYARSÁG ALATT VAJDASÁGBAN?

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az anyaországtól elszakadva évtizedeken át, a peremvidéken nyelvi elszigeteltségben élni az etnikai elsorvadás előfeltétele. A vajdasági magyar szórványkérdésben éppúgy, mint a Kárpát-medence más területein nincs más út, mint együtt, közösen cselekedni az anyaországgal, a tömbben élőkkel. A természetes asszimilációnak ugyan megvannak a sajátos elemei, sőt el se vitathatjuk senkinek a jogát arra, hogy történelmi folyamatok eredményeként vagy szabad elhatározásból nyelvet, etnikumot és nemzetet váltson és újat, a többségi környezetét válassza magának. Megbocsáthatatlan azonban, ha a szórványban élők ezt nem szabad döntésből, hanem az anyanemzet mulasztásai miatt teszik. Európában a szórványban élő kisebbségeknek immár nemcsak az esélyegyenlőségre, hanem a pozitív diszkriminációra is joguk van. Így a peremmagyarságnak biztosítanunk kell azt a jogot, a lehetőséggel együtt, hogy önmagát/nemzeti értékeit megőrizze.

NÉHÁNY JELLEMZŐ A VAJDASÁGI MAGYAROKRÓL

A magyarok száma Vajdaságban, 1900-ban 378 634 lélek volt. Növekvő népszaporulatuk folytán számuk 1961-ben elérte a 449 587 főt. Ettől kezdve számuk fokozatosan csökkent (abszolút és relatív viszonylatban is). Napjainkban, a hivatalos 2002. évi összeírás szerint, Vajdaságban 290 207 magyar él (14,28%). A vajdasági magyarok demográfiai, etnikai és földrajzi (migrációs) helyzetét a következő tényezők befolyásolták:

1. Alacsony természetes szaporulat

Ha a magyarság természetes szaporodása 1948 és 1991 között 4%-os marad, ma Vajdaságban 445 745 magyar élne. A magyarok fertilitása az 1953-ban jegyzett 19,5 ezrelékről az 1991-ben kimutatott 11,4 ezrelékre csökkent¹, bár az élve született csecsemők száma növekedett, mégis, különösen a hatvanas évektől kezdődően, csökkent a natalitás, torzult a korösszetétel (előregedés). Mintegy 140 000-rel kevesebb magyart írtak össze 2002-ben, mint 1948-ban.

2. Vegyes házasságok, „kényszerűség”

A szórványban élő magyaroknál kifejezettebben, de a tömbmagyarságnál is tapasztalható volt az etnikailag homogén házasságok csökkenése (1956 és 1988 között 82,2%-ról 73,6%-ra csökkent). A vegyes házasságokban iskolába induláskor

a gyermek iskoláját gyakran a szláv szülő nyelvi „előnyeihez” igazodva határozták meg. Az 1990-es években csökkent a vegyes házasságok száma meg a magukat jugoszlávnak vallók száma is – a vegyes házasságból származó szerb tannyelvű iskolákba íratott gyerekek száma azonban nem.

3. Migráció: faluról városba, szórványból a tömbmagyarságba, Szerbiából az anyaországba, a szülőföldről külföldre, sőt más kontinensre

A huzamosan mostoha, megélhetést nem nyújtó agrárpolitika elsősorban a magyar falvakat és tanyákat érintette: a mezőgazdasági lakosságot ipari környezetbe kényszeríthette, sokszor olyan helyre, ahol magyar iskola már nem volt. A szórványból a magyarok a Tisza mentére és Észak-Bácskába költöztek, iparvárosokat, magyar iskolákat keresve (a Tisza-melléken 1948-ban 52,1% volt a magyarok részaránya, 1991-ben pedig már 59,6%). Ezt a koncentrációt (hivatalosan 202 000 magyar nemzetiségű, a magát magyar anyanyelvűnek vallókkal együtt a becslések szerint 223 000 lakos) az 1990-es években felhígították az 1992-es, 1995-ös és 1999-es menekülthullámmal.

A külföldi munkavállalás a hatvanas évek közepén kezdődött. 1970-re már 16 627 magyar vendégmunkás dolgozott külföldön, vagyis a Vajdaságból külföldön dolgozók 27,5%-a magyar volt. Legnagyobb számban Szabadkáról, Újvidékről, Topolyáról, Zomborból, Adárról távoztak. A hetvenes években a szórványból is megindultak a magyarok a nagyvilágba, főleg az európai országokba, a kilencvenes években pedig már a tengerentúli államokba is.

4. Tervszerű szláv (szerb) betelepítések és spontán menekülthullámok

Az etnikailag koncentrált településeket tervszerű betelepítésekkel felhígították, főként 1945 és 1948 között, de létesültek kolóniák a hatvanas években is. Az indok: a nemzeti kisebbségek „megmentése a bezárkózástól”, „gettósodástól”. (Ilyen hígítás történt pl. Újvidéken – a Telepen, Szabadkán, Zomborban, Nagybecskerekén–Muzslyán, Pancsován, Törökbecsén stb.) A kilencvenes években a tartományba érkező negyedmillió lélekszámú menekülthullám felülmúlta az első és a második világháború utáni betelepítések méreteit is. Ma már Vajdaság népességének kétharmada szerb nemzetiségű, melynek körülbelül a fele őshonos, a másik fele sajátságos mentalitású betelepített. A menekültek háromnegyed része a kilencvenes években Bácska délnyugati részén és Szerémségben telepedett le. Sokan a nagyvárosokba igyekeztek: Újvidék körzetébe (1996-ig több mint 82 465), majd a következő városokba: Rumába (600–800), Zomborba (7867) Pancsovára (7858), Indiára (6956) és Mitrovicára (7042). Számuk Szabadkán több mint 6000, Temerinben közel 3500. Emellett több mint ezren érkeztek Óbecsére, Palicsra, Topolyára.

5. Gazdasági elszegényedés, politikai bizonytalanság, kivándorlás

Közvetlenül a második világháború után számos üzemet, malmot szereltek le Vajdaságban, és vittek délre. Később az állami befektetéseket is szűkmarkúan mérték a magyarlakta területeken, különösen a határ menti települések, városok maradtak ipari telephelyek nélkül. A kilencvenes évek elején bekövetkezett háborús helyzet, majd Szerbia bombázása nemcsak hogy nagyméretű termelésesökkenéshez, elszegényedéshez, elképesztő pénzromláshoz vezetett, hanem a közvetlen életveszély, a katonai behívók elől való menekülés arra készítette a fiatalokat, hogy

elhagyják az országot (Vajdaságból 1991-től kezdődően kb. 50 000 magyar emigrált, ebből 20 000 férfi a behívók elől).

7. A nemzeti identitástudat gyengülése, természetes asszimiláció

Az elszegényedett kisebbségi élet és kultúra gyökértelenséghez, gyakran kisebbségi érzésekhez, távlatlansághoz vezetett. A jugoszlávság eszméje sokakban azt a reményt keltette, hogy megélhetési esélyeik nőnek. A szerb nyelvű és kétnyelvű oktatás, mint előrelátható is volt, a magyarság megtagadásához vezetett sok bánati faluban, városban. A szórványokban megszűnőben van a magyar tannyelvű oktatás, a gyerekek elenyésző százaléka tanul anyanyelvén.

A kilencvenes években a magyarok politikai önszerveződése és etnikai veszélyeztetettsége miatt is sokan ismét vállalták eredeti nemzetiségüket. 1991-ben 339 491 lakos (a vajdasági lakosság 16,9%-a) vallotta magát magyarnak; továbbá még 37 061 (becsült szám) fő nem tért vissza magyar nemzeti kisebbségéhez, de megjelölte anyanyelveként a magyart. 2002-ben a korábban jugoszlávságot vállaló magyarok között sokan újra magyarnak írták be magukat a lakossági összeíráskor. Új jelenség, hogy növekedett a magyarok közt a regionális tudattal rendelkezők száma (vajdasági, bácskai, bánsági).

6. Az áttelepülés pszichológiai megrázkódtatásai; a létfenntartás küzdelmei háttérbe szorítják a nemzeti identitásért való küzdelmet

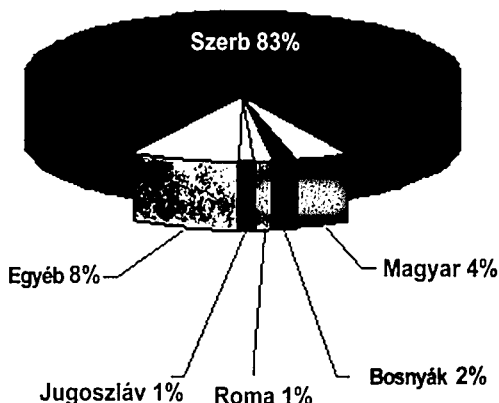
Sok talaját vesztett család és egyén próbálja újrakezdeni életét külföldön, miközben büntudata is lehet a szülőföld, rokonok elhagyása miatt, de az új környezetben sem talál gyorsan biztonságra. Jellemző a vajdasági magyar egyetemisták és vállalkozók köreire, hogy szívesen keresik és támogatják egymást idegenben, viszont szülőföldjükön már csak a családdal, a szűkebb baráti körrel tartják a kapcsolatot. Évenként átlagban egyszer-kétszer látogatnak haza.

DEMOGRÁFIAI MUTATÓK

A legutóbbi lakosság-összeírás adatai alapján Szerbiában (Kosovo nélkül)

7 498 001 lakos él.²

1. ábra: Szerbia lakosságának nemzetiiségi összetétele Kosovo nélkül – 2002

Szerbia lakosságának (Kosovo nélkül) ma több mint 80%-a szerb. A magyarok az ország északi tartományában élnek, és alig érik el a 4%-ot. Vajdaság tartomány területe 12 506 km², lakosságának száma 2 013 889 (2002-ben). A második világháború végéig három etnikum (szerb, magyar, német) dominált ott. A lassan elszerbesező tartományban, Észak-Bácska és Észak-Bánát területén, majd a Tisza-melléken élnek többségben magyarok (Szabadka, Kanizsa, Zenta, Topolya, Kishegyes, Ada, Óbecse és Csóka községekben, és ezenkívül 36 szóróványtelepülésen). A vajdasági nemzetiségi arányok ma: 65,1%-a szerb (1991-ben 56,9 volt), 14,28%-a magyar (1991-ben 16,94% volt, de 1948-ban 26,13%-a).

A következő táblázat a magyarok számának és részarányának csökkenését mutatja be az elmúlt évszázadban, nagy léptékben:

Év	A magyarok száma	Részaránya
1900-ben	378 634	Növekvő népszaporulat a vajdasági lakosság részarányában: 26%
60 év múlva, 1961-ben	(+70 953) 449 587	Ettől kezdve csökkenő népesség Részarány: 24%
40 év múlva, 2002-ben	(-159 380) 290 207	Gyors ütemű fogyatkozás Részarány: 14,28%

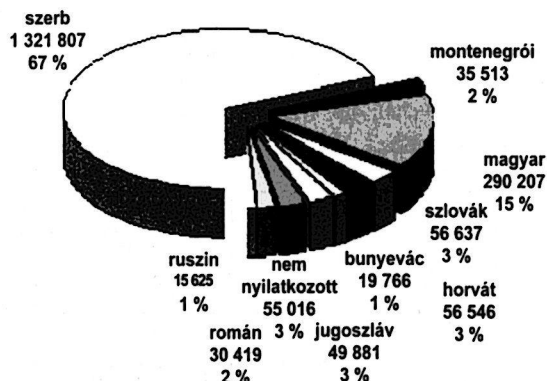
Az utóbbi tíz-egynéhány évben megfigyelhető a magyar etnikum csökkenése, mintegy 50 000-rel, ebből kb. 34 000 a népességi fogyás, a többi emigráció, bár van, aki vajdaságának vallotta magát, vagy nem nyilatkozott; ugyanakkor számnövekedést okozott a magyaroknál, hogy a „jugoszlávok” újra vállalták magyarságukat. A magyarok számának csökkenését az utóbbi tíz-egynéhány évben több tényező befolyásolta:

1. az elvándorlás
2. a gyenge születési arány
3. az asszimiláció.

A vajdasági magyarságnak egyharmada hátrányos nyelvi-etnikai helyzetben él. Csaknem a fele (130 000) a szerbséggel nagy felületen érintkezve, az egyre erősödő identitásvesztés folyamata felé halad.

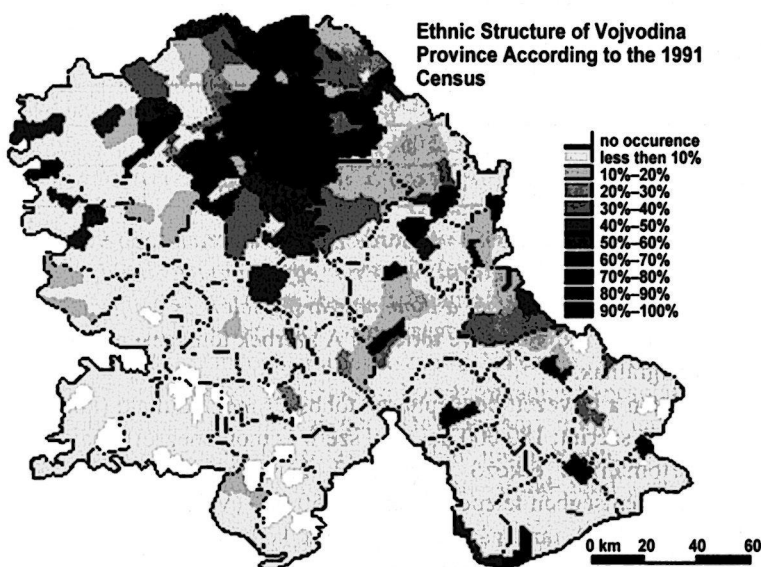
A 2. számú grafikon a tartomány tarka, multietnikus összetételét ábrázolja ma:

2. ábra: Vajdaság lakosságának (2 013 889) nemzetiségi részaránya – 2002

A magyarok területi elhelyezkedése Vajdaság tartományban a térképen látható (3. ábra):

3. ábra: A vajdasági magyarok területi megoszlása³

Lakóhelyüket illetően a magyarok nagy része (több mint egynegyede) kisvárosban él, majd a nagy falvakban, és kisebb részük nagyvárosban. A legalább 15 000 magyar lélekszámú délvidéki településeknek rendelkezniük kell azokkal az

intézményekkel (iskolák, művelődés), amelyekkel felelősséget vállalnak a vajdasági összmagyarság és a szórványban élők megmaradásáért is. Az 1. számú táblázat az egyes körzetek és a magyarlakta községek lakossági arányát mutatja:

1. táblázat: Egyes vajdasági községek magyarságának száma 2002-ben, ahol legalább 15 000-en élnek⁴

A körzet vagy a község neve	A lakosság száma	A magyarok száma	% aránya
<i>Észak-Bácska:</i>	200 140	87 181	43,56
Szabadka	148 401	57 092	38,47
Topolya	38 245	22 543	58,94
<i>Dél-Bácska:</i>	593 666	55 128	9,28
Óbecse	40 987	20 018	48,84
Újvidék (város)	299 294	15 687	5,24
<i>Nyugat-Bácska</i>	214 011	21 825	10,20
<i>Észak-Bánát:</i>	165 881	78 551	47,35
Ada	18 994	14 558	76,64
Kanizsa	27 510	23 802	86,52
Zenta	25 568	20 587	80,52
<i>Közép-Bánát:</i>	208 456	27 842	13,35
Nagybecskerek	132 051	14 211	10,76
<i>Dél-Bánát</i>	313 937	15 444	4,92

Vajdaságban a magyar lakosság vándormozgalmára immár több évtizede három forma jellemző: *elköltözés faluról városba egy körzeten belül; költözködés Bánságból Bácskába (szórványból a tömbmagyarság felé); és emigráció külföldre.* Tanulságos tendencia: lakosságcsere történik! A szerbek tömegesen betelepülnek, a kisebbségek emigrálnak.

Ezen a területen a tervezett betelepítések többször megindultak: (kolóniák) Tito idejében (a becslés szerint: 180 000 boszniai szerb és montenegrói), majd Milošević idejében a tartományba érkező menekültek háromnegyed része Délnyugat-Bácskában és Szerémségben telepedett le: kb. 250 000 (Vajdaság lakosságának ma 13%-a új menekült!). A tartomány lakosságának kétharmada szerb nemzetiségű, melynek csaknem a fele őshonos (autochton), a másik fele sajátos mentalitású betelepített (kolonista, imigráns vagy menekült).

A SZÓRVÁNY FOGALMA A DÉLI VÉGEKEN

A szórványmagyarság fogalmán általában a határon túli magyarságnak azt a rétegét értjük, amely a többségi nemzetekhez képest településén, mikrorégiójában 30%-nál kisebb arányban él, hátrányos nyelvi-etnikai, vallási helyzetben és a

nemzettesttől elszigetelődve, leépült intézményrendszerrel, folyamatos veszélynek, felszámolódásnak van kitéve. A településen már 2000 magyar lélek alá csökkent a magyarok száma (Vajdaságban 46 ilyen település van). Szociológiai értelemben a szórvány, a teret veszített, csökkent önértékelésű, etnicitásában sérült, nagy felületen a szerbekkel érintkező rétegeket jelenti.

A szórvány saját belső erejéből nem képes etnikai értékeit megőrizni. A vajdasági magyarságnak, legszűkebben mérve is, egyharmada hátrányos nyelvi-etnikai helyzetben él. Csaknem a fele (130 000) pedig, a többséggel nagy felületen érintkezve, az egyre erősödő értékvesztés folyamata felé halad. Ez a távlatilag veszélyeztetett magyarság.⁵

Ilyés Zoltán írta le: „A szórványok pontos kvantitatív behatárolásai, asszimilációelméleti meghatározásai és társadalomtudományos körülírásai ellenére a Kárpát-medencei összmagyar diskurzusban, a tudományos, politikai és laikus nyilvánosságban valamiféle hallgatólagos közmegegyezés szerint minden szórvány, ami nem a tömbmagyarsághoz tartozik, amelyet bizonyos diszperzió, térbeli keveredtség – érzelmesebben megfogalmazva –, magárahagyatottság jellemez. Ez a besorolás nem reflektálja a szórvány/diaszpóra fogalmához szorosan kötődő »szét-szórás«, a migráció momentumát, hiszen a szórványdiskurzus referenciális bázisát adó Kárpát-medencei szórványok többsége, regressziós szórvány, azaz egy vélelmezett etnikai tömb, mint eredeti állapot széttöredezésével, pusztulásával alakult ki.”⁶

Mirnic Károly a szórványkérdést politikai döntések hosszú folyamataként taglalja: „Tanulmányomban *szórványosodáson* értem az egy régióban lévő magyar *településhálózat* 1918–1991 között szerb telepesek (kolonisták) vagy 1991–2002 között »menekültek« által történő ritkítását, illetve a magyar népességi aránynak a *szerb állam által tervezett kisebbitését*. Ettől megkülönböztetem a *csak egy település szórványosulásának* jelenségét, amelyet szintén a magyar népesség arányának csökkenéseként értelmezek, de egy bizonyos politikai döntés meghozatalához kötöm. Ez az a kezdőpont, amely jelképezi közösségi létének fokozatos-szakaszos megszűnését. A nemzeti kisebbség felszámolása vagy eltűnése számszerű nagyságától és elhelyezkedésének sajátosságaitól függően hosszú folyamat [...] peremrészeken és szórványokban a lélekszám csökkenése, az önszerveződési formák hiánya, az egymásközi és közösségi kommunikációs kapcsolatok létrehozásának folyamatosan növekvő nehézségei, a további sors iránti, járványként terjedő közöny és érdektelenség látszólag váratlan megjelenése, s végül a tartós belenyugvás az állítólag megváltoztathatatlanba – mind-mind a szórványból küldi első vészjelzéseit.”⁷

A magyarság szórványnépességi integrációs-asszimilációs skálája szerint is több jellegzetes fokozatát különböztethetjük meg (Vetési László megállapításai):

1. Már etnikailag elveszett számunkra: a történelmileg elszlávosodott, a magyar eredettudat nélküli szlávság, a magyar eredettudatú szláv,

2. Még emlékeiben megmaradt magyarság: az első nemzedékes beolvadt, az etnikumváltó nyelvcsérés magyarság,

3. Rehabilitációs programra szorulnak viszont: a távlatilag veszélyeztetettek, etnikai és nyelvszigetek, a városi szórvány.

A szórványban tehát etnikai leépülési folyamat tapasztalható, aminek egyik mutatója lehet az értékrendváltás:

– leépül a pozitív önértékelés és jövőkép, helyét a vegyes képlet, később a negatív etnikai énkép veszi át,

– az etnikus másság előbb kisközösségi, majd családi, és végül magánügygé, egyszemélyes ügygé, sőt szabadidős tevékenységgé, „hobbyi-etnicitássá” zsugorodik,

– az etnicitás a családba gubózik be, esetleg az egyházi közösségre épül le.

Ilyen esetekben nélkülözhetetlen a rehabilitációs program, elsősorban az anyanyelvápolás területén és az iskolahálózat fenntartásában. Feladatunk kidolgozni a szórványigényeket a következő szempontokkal:

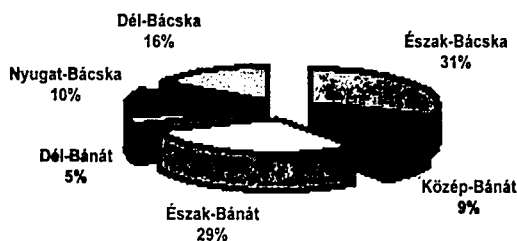
1. A szórvány az anyanyelvi iskolahálózat része
2. A megélhetés és munkalehetőség biztonságot sugall
3. A művelődési és kultúrházak hálózata a nemzeti megmaradás pillére
4. Az egyházi és a nemzeti tudat egybefonódása a régióban tipikus jelenség.

A szórványtelepülések és régiók egyedi igényekre épülnek, ami alapján kidolgozhatók a szórványprogramok, mint rugalmas alternatívák, összehangolt intézkedések.

A SZÓRVÁNYPROBLÉMA ÉS AZ ANYANYELVŰ ISKOLÁK

Az anyanyelvű iskolahálózat mentheti legfőképpen a nemzeti identitás megtartását. A vajdasági magyar közoktatási intézmények eloszlása mutatja a lakosság igényét is (lásd a 4. ábrát).⁸

4. ábra: A magyar tannyelvű alapfokú közoktatási intézmények megoszlása körzetekként:

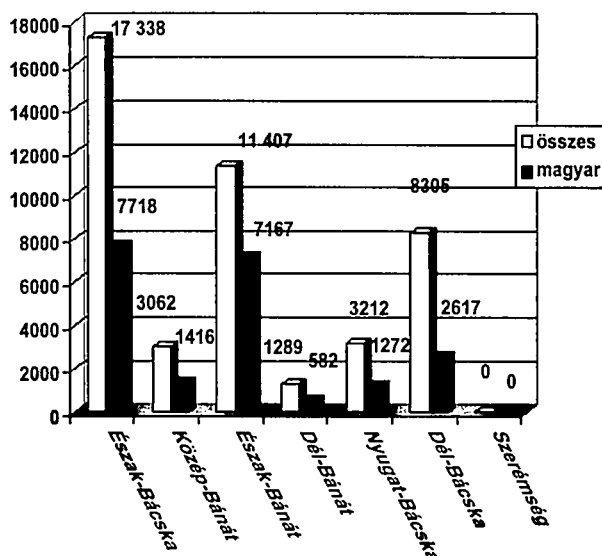

A magyar közoktatási intézmények 60%-a Észak-Bácska és Észak-Bánát területén van. Újvidék város vonzásterülete nagy, ezért ott találjuk az iskolák 16%-át, de már az összes többi régióban a magyar iskolák részaránya csak 10% alatt van.

A magyar tannyelvű alapképzésben részt vevő tanulók száma, körzetenként (lásd az 5. számú grafikont), az utóbbi években a következő:

Észak-Bácskában 7713-an tanulnak magyarul, Észak-Bánátban 7167-en, Dél-Bácskában 2617 magyar tanuló volt, Közép-Bánátban 1416, Nyugat-Bácskában már csak 1272, Dél-Bánátban pedig 582.

5. ábra: Az összes és a magyar tannyelvű képzésben részt vevő diákok létszámának körzetenkénti megoszlása az alapfokú oktatásban

Az utóbbi évtizedben a központosító tanügyi törvények, a háború/gazdasági válság okozta elvándorlás következtében a Vajdaságban jelentősen csökkent a magyar tagozatok és az azokon tanuló magyar tanulók létszáma. A statisztikai kimutatások szerint az oktatás minden szintjén visszaesés mutatkozott az anyanyelvű tanulók létszámában.

Amíg 1978-ban 30 564 magyar nemzetiségű diák tanult magyar nyelvű osztályokban a vajdasági általános iskolákban, addig 1993-ban az oktatás valamennyi szintjén mindössze 26 000 magyar diák folytatta anyanyelvén a tanulmányait. Az 1996/97-es tanévben 29 vajdasági községben folyt magyar nyelvű általános iskolai oktatás, ami 22 062 tanulót jelentett. Az előző iskolaévhez viszonyítva a magyar nyelvű általános iskolai oktatásban részesülő tanulók száma 5669-cel, illetve 2,52%-kal, a tagozatok száma pedig 18-cal csökkent. A magyarság identitástudatának csökkenését mutatja az az adat is, hogy a vajdasági magyar gyerekek mintegy 25%-a szerb tannyelvű iskolába jár; Közép- és Dél-Bánátban arányuk eléri az 50%-ot is, sőt Fehértemplomon (Versec) és Pancsován a 70%-ot; itt már csak elvétve van magyar alsós tagozat egy-egy iskolában. A szerb tagozatra főleg a vegyes házasságban született gyermekek járnak, akik „jugoszlávnak” vallották magukat, illetve azok, akiknek szülei mindenképpen a behódolás hívei.

A 2001/2002-es tanévben Vajdaság 344 általános iskolája közül nyolcvanban oktattak magyarul (is), ebből nyolc általános iskola csak magyar tannyelvű, 67 két-nyelvű (szerb és magyar, ebből 21 dominánsan magyar), négy iskola pedig három-nyelvű (kettő szerb–román–magyar, kettő szerb–szlovák–magyar) volt. A 344 alapfokú oktatási intézményből 253-ban tanult magyar nemzetiségű diák. A magyar

nemzetiségű tanulók összlétszáma 22 553 fő, ami a vajdasági általános iskolások 11,99%-át teszi ki. A 22 533 magyar nemzetiségű tanuló közül 18 249 magyar tannyelvű osztályba jár (80,91%).

Az általános iskolákban a 2003/2004. iskolaévben összesen 18 525-en tanultak magyar osztályban. Legtöbb (ezernél is több) magyarul tanuló általános iskolás (a vajdasági magyar tanulók majd 70%-a) a következő községekben van: Szabadkán (3757 tanuló 16 iskolában), Kanizsán (2228), Zentán (1904), Topolyán (1781), Óbecsén (1652) és Adán (1202). A szórványban, ahol egyes községekben esetleg még ötszáz körül mozog a diákok száma mind a nyolc évfolyamon, a helyzet körültekintő tervezést és odafigyelést igényel. Sajnos, egyes sziget/szórvány településen, ahol száz alatt van a magyar tanulók száma, évről évre kritikus az egyes tagozatok megnyitása.

A szórványban kedvezőtlen az általános és a középiskolai hálózat helyzete (a magyar tagozatok, szakok nem felelnek meg a piactudatos igényeknek), ami miatt igen sok magyar ajkú tanuló iratkozik szerb tagozatokra. A *középiskolások* száma 1950-ben 10 250 volt (86 középiskolából), de 1970-ben már csak 4 teljesen magyar és 31 két tannyelvű középiskola működött (összesen 188 tagozattal), s a magyar ajkú középiskolások 51%-a tanult magyar középiskolában. Ma két újonnan alapított magyar tehetséggondozó gimnázium van, a többi kétnyelvű.

Vajdaságban az 1980/81-es tanévben 32 középiskolában tanulhattak magyarul a diákok. 1992/93-ban 27 iskolában, 5391 középiskolás tanult. A vajdasági magyar diákok 45,4 százaléka hároméves, 54,6 százaléka pedig négyéves középiskolába járt. A magyar diákok 70,84 százaléka tanult magyarul, a többiek szerb osztályokban folytatták tanulmányaikat. Ebben az iskolaévben mintegy 600 fiatal a magyarországi középiskolákba iratkozott, hiszen az országban háború dúlt. A daytoni értekezlet után az elvándorlás csendesedett, így az 1996/97. tanévben a mintegy 13 vajdasági községben a különböző középiskolákba 9466 magyar tanuló iratkozott be. Ebből 6362 tanult magyar nyelven (67,21%), a szerb tagozatra 3104 magyar középiskolás jár (32,79%). A 2003/2004. évi vajdasági iskolastatisztika szerint 6783 magyarul tanuló középiskolásunk volt 54 tagozaton. A tömbhöz tartozó községekben, Észak-Bácska és Észak-Bánát területén, 5139 magyar ajkú középiskolás jár iskolába, vagyis a magyar diákok 75,76%-a. A többi szórványhoz tartozó községben összesen 1644 középiskolásunk volt (a magyar középiskolások mintegy 26%-a).

A 2. számú táblázaton a magyarlakta községek szerint a helyzet a következő (a diákok számának nagyságrendje sorszámozva):

2. táblázat: A magyar középiskolások száma községenként

Magyar önkormányzat – tömb	Diákok száma
Szabadka (1)	2309
Zenta (2)	874
Topolya (3)	775
Kanizsa (4)	609
Óbecse (5)	550
Ada (6)	497
Törökkanizsa (11)	134
Összesen	5748
Magyarlakta község – szórvány	
Nagybecskerek (7)	299
Újvidék (8)	244
Csóka (9)	236
Zombor (10)	196
Temerin (12)	60
Összesen	1035

Becslésünk szerint a Vajdaságban a magyar általános iskolások 70%-a és a középiskolások 30%-a tanul anyanyelvén. A többiek két nyelven vagy szerbül kénytelenek kijárni az általános vagy a középiskolát. A szórványban szerbül tanul a magyar diákok 50%-a. Tervbe vehetnénk, hogy a szórványban legalább kétezer magyarul tanuló középiskolásunk legyen.

Tanulság

1. A színmagyar tagozatú általános iskolai oktatást csak az 5000–6000 magyar főt számláló helyiségekben lehet tervezni.

2. Ha ilyen rohamosan csökken a magyar tanulók száma/aránya a közoktatásban, akkor tíz év múlva csak azokban a vajdasági helyiségekben lehet fenntartani a vegyes tannyelvű oktatást, amelyekben a magyarság összlétszáma 3000–3500 főt tesz ki. *A szórványban kevesebb a magyar gyermekek születési aránya, sőt a továbbtanulási hajlamuk is gyengébb, mint a többségi nemzeté.*

3. Az intézményhálózat hiányosságai a szórványban:

- a szórványközösségekben évente átlagosan nincs kettőnél több művelődési esemény
- az iskolában összevont alsó tagozatok, vagy csak anyanyelvápolás létezik
- gyakran csak vendégpapok végzik az egyházi feladatokat (húsvét, karácsony)
- a magyar napi- és heti sajtó késve érkezik, gyér az internetkapcsolat.

4. A szórvánnyá válás folyamatának kezdési időpontja (Mírnics Károly megállapítása)⁹: a településben megszüntették az anyanyelvű oktatást, a születési ezrelék 14,6 alatt van. A szórvánnyá válás folyamatának szakaszai:

Első szakasz: megszűntek az önszervezésből létrehozott és működtetett művelődési intézmények

Második szakasz: nincs többé igény a tömbből jövő oktatási, művelődési és tájékoztatási szolgáltatásokra

Harmadik szakasz: csak katolikus-református hitközösségekben és templomi gyülekezetben jelentkezik már anyanyelvi kapcsolat.

Feladatunk

1. Továbbfejleszteni az anyanyelvű közoktatási hálózatot a szórványban
2. Érettségi adó szakközépiskolákba és a gimnáziumokba jutás preferálása
3. Piacigényes szakok és gyakorlatias tudás bevezetése – emelni a továbbtanulási szándékot – felnőtt nevelés (folyamatos továbbképzés, számítógép-, nyelvtanulás)

4. Külön figyelemmel követni a szórványban tanulók ösztöndíjazását, utaztatását

5. Szakkollégiumok rendszere (tutorizálás, nyári gyermekfoglalkoztatások)

6. Gyenge a vállalkozási hajlam és a befektetési készség – tökehiány

Cél megállítani a fiatal szakemberek elvándorlását:

1. Elitemigráció helyett komplex tervek az emberi erőforrás fejlesztéséről
2. Korlátozni a gazdasági migrációt – vállalkozási lehetőségek falun (szórvány munkanélküliség: 40–50%)!

A vajdasági magyar közösség az emigráció miatt évente kb. 300 diplomás értelmiségiről kénytelen lemondani!

A falvak elnéptelenedése miatt program a fiatalok megtartása érdekében.

Teendő:

– megmaradási stratégiai terv kidolgozása néhány szekcióban (MNT szórványprogram)

1. Szülőföldön maradási programok szórványrégióként
2. Anyanyelvű iskolahálózat része
3. Szociális programok, fejlesztőprogramok (vállalkozások)
4. Művelődési élet – újratanítani a civil társadalmi cselekvési kultúrát, a kistérségi gondolkodást és kisközösségi önszerveződést (teleház akciók, tanyaszínház)

5. Anyanyelvű média közelsége

6. Hitélet megszervezése.

Kitartok ama európai elv mellett, hogy: A kisebbségek esélyegyenlőséget, sőt jogos pozitív diszkriminációt kérnek a szülőföldjükön!

JEGYZETEK

- ¹ Lásd Mirmics Károly adatait a szabadkai Magyarágkutató Tudományos Társaság kiadványaiban: Vajdasági útkereső (1998), Vajdasági marasztaló (2000) és Fészekhágyó vajdaságiak (2001).
- ² Forrás: A Köztársasági Statisztikai Hivatal közleménye (2002. 12. 24., LII. évfolyam, 295. sz.).
- ³ Észak-Bácskában és Észak-Bánátban él többen a magyarság, a többi szóránynak számít
- ⁴ A Köztársasági Statisztikai Hivatal közleménye alapján készítette a tanulmányíró (2002. 12. 24., LII. évfolyam, 295. szám).
- ⁵ Ajánlott forrásanyag: Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet által 2003. december 12-én szervezett A Kárpát-medencei szóránynakutató diszciplináris háttér és aktuális irányai a XXI. század első évtizedében című szimpózium előadói, tanulmányaikat az intézet a közeljövőben jelenteti meg.
- ⁶ Lásd: Ilyés Zoltán: Szóránynakutató, szóránynakértelmezés, Magyar kisebbségek a kutatások tükrében, Magyar Tudomány, Budapest, 2005/2, 145. o.
- ⁷ Lásd a Kisebbségi létjelenségek (Magyarágkutató Tudományos Társaság 7., Szabadka) kötetben a Nemzeti kisebbségből szóránynaképesség című tanulmányát.
- ⁸ Forrás: A Tartományi Oktatásügyi és Művelődési Titkárság adatai.
- ⁹ Lásd a Kisebbségi létjelenségek (Magyarágkutató Tudományos Társaság 7., Szabadka) kötetben a Nemzeti kisebbségből szóránynaképesség című tanulmányát.

IRODALOM

1. Anyanyelvű oktatásunk, Magyarágkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1997 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)
2. A vajdasági magyarok kényelvűsége (nyelvpszichológiai vonatkozások, Göncz Lajos), MTT Könyvtár 8. Kiadó: Magyarágkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2004
3. Biczó Gábor (2000a): Asszimiláció- és identitásváltás küszöbén: Egy észak-erdélyi református magyar szóránynak, Domokos esete, Erdélyi Múzeum, 62., 3–4., 139–146.
4. Biczó Gábor (2000b): Megjegyzések Vetési László „Szóránynakstratégia-Nemzetstratégia” című tanulmányához. Magyar Kisebbség 6. internetes forrás: <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0003/m000301.html>
5. Fészekhágyó vajdaságiak. Magyarágkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)
6. Kisebbség létjelenségek, a Magyarágkutató Tudományos Társaság 7. tanulmánykötete, Szabadka 2003
7. Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének Évkönyve II. Akadémiai Kiadó, Budapest
8. Köztársasági Statisztikai Hivatal közleménye, Belgrád (2002. 12. 24., LII. évfolyam, 295. szám)
9. Magyar tudomány, Magyar kisebbségek a kutatások tükrében, Budapest, 2005/2.
10. Vetési László (2000): A könyv, és ami azután következik. Erdélyi Múzeum, 62., 3–4., 302–311.
11. Vajdasági útkereső. Magyarágkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1998 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)
12. Vajdasági marasztaló. Magyarágkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2000 (szerkesztette: Gábrity Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa)

AZ ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMAT VISSZAFORDÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEIRŐL DÉL-BÁCSKÁBAN ÉS SZERÉMSÉGBEN

A dolgok maguktól mindig rosszabbra fordulnak, ha mi nem változtatjuk őket jobbra. Francis Bacon angol filozófustól kölcsönöztem a gondolatot, amelyet bevezetőm irányelvének, vezérmotívumának tekintek. Beszámolómban terepi tapasztalatokról, személyes meglátásokról, villanásokról, a dél-bácskai és szerémségi szórványban élő magyar közösségek megmaradásának esélyeiről, az előrehaladott asszimilációs folyamat visszafordításának lehetőségeiről, valamint azokról a feladatokról és feltételekről kívánok szólni, amelyek előbbre és tovább viszik a megkezdett folyamatokat.

A mostani dél-bácskai és szerémségi önszerveződést több fontos tényező segítette elő, közülük négyet emelnék ki:

1. A 2000 októberében bekövetkezett változások utáni szabadabb légkör gondolkodásra készítette az embereket hovatartozásukról, újjáélesztette a lankadó nemzettudatot.

2. A magyarigazolványoknak, már csak ezért is, rendkívüli a jelentősége.

3. A szórványban élő magyar közösségekben a nemzeti hovatartozás vállalását elősegítő magyarigazolványok megjelenésével egyidejűleg megjelent az önszerveződés szükségességének felismerése, mint fennmaradásunk egyetlen lehetősége.

4. Az újvidéki CMH-iroda, az Újvidéki Módszertani Központ, mögöttük és velük az újvidéki VMSZ-es csapat, felismerték, hogy nemzeti és politikai kötelezettségük felkarolni, támogatni a kezdeményezőket, serkenteni a félénkebbeket, erőt adni a tétozókknak, minden környezetben, ahol az önszerveződés igénye és lehetősége megjelenik.

A négy évvel ezelőtt beindult magyar identitástudat folyamatos erősödése s az önszerveződés izmosodása reményt jelent a jövőt illetően. Meggyőződésem, hogy a magyar önazonosság megőrzésének, pontosabban az anyanyelv újbóli birtokbavételének óhaja, vágya, eddigi menete tizenhárom magyar művelődési egyesület és hat VMSZ-szervezet megalakulása, az összefogásukra irányuló mostani tevékenység erősítése és a jövőre vonatkozó tervek az eddiginél nagyobb figyelmet érdemelnek nemzeti közösségünk vezető emberei és struktúrái, elsősorban a Magyar Nemzeti Tanács részéről.

A vajdasági szintű kiemelten fontos magyar szervezetek közül a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség következetes viszonyulását illik kiemelni. Hosszú idő óta, folyamatosan, legfontosabb rendezvényeit (Gyöngyösbokréta, Durindó) felváltva a tömbben és szórványban, több esetben pedig (Magyar Ünnepi Játékok,

amatőr színházi előadások szemléje) túlnyomórészt a szórványban (Szenttamás, Versec, Nagyikinda, Titel, Törökkanizsa, Újvidék) szervezi meg.

Az elmúlt négy év alatt (2001-től) magyar művelődési egyesületek alakultak Budiszaván, Maradékon, Piroson, Satrincán, Dobradón, Palánkán, Titelen, Kátyon, Nyékincán, Rumán, Mitrovicán, Bácsan és egy évvel ezelőtt Ürögön. Minden egyesület megalakulásának megvan a saját története. A maradéki, satrincai és dobradói magyar művelődési egyesületek megalakításának kezdeményezésében a feketicsi MME példaértékű szerepet vállalt. Mostani együttműködésükről is csak az elismerés hangján lehet szólni. Mindenhol más a helyzet, más körülmények uralkodnak. Valahol zökkenőmentes volt a megalakulás, máshol csak hosszas előkészületek után sikerült, vagy azután sem (Herkóca). A kezdeményezők, illetve azok, akik felvállalták az újvidéki kezdeményezést, nem voltak mindig a legrátermettebbek, hanem a legbátrabbak. Szerencsés az a környezet, amelyben akadt olyan értelmiségi, aki mert kezdeményezni, vállalni és közössége élére állni (Budiszava, Nyékince, Piros, Palánka, Ürög). Szép példa a titeli is. Az alapítók, a bátrak örömmel adták át a művelődési egyesület vezetését rátermettebb, fiatalabb értelmiséginek és lelkesedéssel végzik az egyesületi munka azon részét, amely számukra a legmegfelelőbb.

A kisszámú értelmiségi egy része még mindig passzívan szemléli közössége önszerveződését, vergődését (Bács, Káty). A kudarc szimbólumának – vagy mert a próbálkozó szenttamásiak, újvidékiek, kúlaiak, temeriniek és bácsfeketehegyiek nem voltak elég kitartóak – Verbászt nevezném meg, ahol formálisan létezik magyar művelődési egyesület, de folyamatos tevékenység nélkül. A művelődési helyzetenél még nagyobb sikertelenség, hogy több mint 2000 verbászi magyar lakos gyermeke számára hosszú évek óta nincs magyar nyelvű általános iskolai oktatás sem. Ezen a helyzeten kell minél előbb változtatni.

Ahol kevesen beszélnek – vagy a legtöbben már nem beszélnek – a magyar nyelvet, ott a legsúlyosabb a helyzet. A rumai, mitrovicai, latyaraki, palonai, bácsi és ürögi magyar közösségekben, különösen a fiatal nemzedék esetében 80–90 százalékban megtörtént a nyelvcseré, nemzettudatuk viszont megújult. A magyar nyelv használata kikopott a közéletből, értéke ezzel csökkent, és a magyar családokon belül is eluralkodott a szerb nyelv használata. A jobb munkahely, esetleg a jobb társadalmi pozíció megszerzésének lehetősége csábítást, egyben álcázott kényszert jelentett az anyanyelv és esetleg a nemzeti identitás feladására, különösen a „mindannyian jugoszlávok vagyunk” időszakában. A nyelvcseré után megmaradt vallási hovatartozásuk és magyar vezetéknévük. A háborús évek megmutatták, hogy környezetük számára a nyelvcseré nem elegendő. Vallásuk és nevük is zavaróan hatott, és következett a megfélemlítés, a megalázás, a fenyegetések, nemritkán a fizikai bántalmazások időszaka.

Az emberek lélektani válságba kerültek, keresték identitásukat, gyökereiket, nemzeti hovatartozásukat. Ez volt az a helyzet, amikor az emberek visszafordultak önmagukhoz. Ezt erősítették a magyarigazolványok. A városokban kedvezőtlenebb a helyzet, mint a falvakban. A városok nagy területe, önszerveződésük hiánya, a nagyszámú menekült, a bevándorlás, a nagy lakótelepek, új városnegyedek építése, a szétszórt, gyökértelen kis magyar közösségek, az előrehaladott asszimilációs

folyamat kialakulásához vezetett. Az etnikailag vegyes családok ezekben a közösségekben úgyszólván a teljes beolvadást jelentették. Ismerkedésre, barátkozásra a saját közösségükön belül nem volt lehetőség. A művelődési egyesületek létrejötte, a különböző rendezvények, bálók, ünnepek megszervezése a lassú változások felé mutatnak. Nem mindenhol egyforma sikerrel, de a változások kitapinthatóak.

A magyar szórványközösségekben észrevehetően alacsony a szakképzettségi szint, különösen a főiskolát, egyetemet végzettek száma. Ezzel együtt jár a műveltségi szint csökkenése meg a magyar kultúra és hagyományok megismerése iránti igénytelenség. Nagy a különbség azon települések között, amelyek általános iskoláiban léteznek magyar tagozatok (Budiszava, Piros) és azok között a települések között, ahol ez a lehetőség éveket vagy évtizedekkel előbb megszűnt (Káty, Bács, Titel, Palánka és a szerémségi települések). Ezért van Budiszaván és Piroson jóval több főiskolát meg egyetemet végzett magyar, mert az alaptudást anyanyelvükön szerezték meg.

A budiszavai Petőfi Sándor Művelődési Egyesületben és vezetőségében az értelmiségiek szerepvállalása annyira rányomja a bélyegét az egyesület munkájára, hogy az becsületére válna jóval nagyobb magyar közösségnek is. Ebből az a tanulság, hogy a többször, de mégsem elégszer hangoztatott anyanyelven való általános iskolai oktatást mindenhol meg kell szervezni, ahol erre a minimális lehetőség is megvan (Maradék, Satrinca, Dobradó, Titel, Lok, Palánka, Bács, Verbász, Ókér meg a kátyi magyar gyerekek budiszavai iskolai oktatása).

Az új magyar tannyelvű tagozatok beindításának egyik feltétele a diákbuszok biztosítása, mert a környező települések gyerekeinek utaztatásával Maradékon, Titelen és Verbászon létrejöhetne a magyar általános iskolai oktatás. Talán Palánka is számításba jöhetne, a kátyi magyar gyerekek pedig a szomszédos Budiszavára utazhatnának. Ez nem lehet a jövő zenéje, egy-két éven belül cselekedni kell. Mindenhol, ahol lehet, össze kell szedni, házalva is, gyerekeinket, mert holnap már késő lehet. Gondoljunk a krisztusi tanításra: a jó pásztor nem hagyja magára a kilencvenkilenc mellől elszakadt századik juhocskát sem. Mi a nyájunk juhocskáinak jóval nagyobb számát hagytuk szabadon. Szedjük őket össze.

Ezzel kapcsolatban kap kivételes jelentőséget az újvidéki magyar középiskolai hálózat további bővítése, és még jobban egy nagyobb kapacitású középiskolai kollégium létrehozása, amely az újvidéki és az Újvidéken tanuló magyar középiskolások vonzó találkozóhelye, fontos művelődési tevékenységek hordozója lehet.

Röviden kiemelem az egyházak, külön a katolikus egyház szerepét Szerémségben és Dél-Bácskában az asszimilációs folyamat szempontjából. Nem szerencsés a szerémségi és délvidéki kis magyar közösségek számára, amelyeknek tagjai legnagyobbbrészt katolikusok, hogy vallásuk megegyezik a velük élő horvátokéval. Ahol a magyar katolikus hívek többségben is vannak (Satrinca, Maradék, Herkóca, Nyékinca, Palánka) az egyházi szertartások horvát nyelven folynak. Az egyházi szerveződés alapján egész Szerémség, már az Újvidékhez tartozó Pétervárad is, a dakovói püspökséghez tartozik, amelynek talán lehetősége sincs rá, de mégis úgy néz ki, hogy kisebb gondja a vallásgyakorlás magyar nyelven való ápolása. Magyar lelkipásztori szóra igény van Maradékon, Satrincán, Nyékinán, Palánkán és más településeken. A hívek kérésére a nyékincai Szent Antal-temp-

lomban az utóbbi két évben a templombúcsú napján magyar nyelvű ünnepi szentmise volt, tavaly szabadkai, az idén újvidéki fiatal katolikus pap misézett. Ezt máshol is gyakorlattá lehetne tenni. A vallási élet területén magyar nyelvű hit-tanórák szervezésében lehetne előbbre lépni, hogy újvidéki hitoktatók járjanak olyan településekre, amelyek nincsenek Újvidéktől távol (Palánka, Maradék, Satrinca). A magyar nyelvű hitoktatás nagyban hozzájárulhat az anyanyelv térhódításához és használatához. Ezzel valamelyest enyhülne az az érzés, hogy különösen a szerémségi szórványmagyarság körében, a katolikus egyház az asszimiláció hordozója. Horvát nyelven folyik a hitoktatás Kátyon és Titelen, pedig a gyerekek túlnyomó többsége magyar nemzetiségű. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy Mitrovicán és Rumán a katolikus egyházközség biztosítja a helyiség használatát a magyar művelődési egyesületek munkájához.

Nemcsak vallási, hanem nemzetmegtartó ereje is van a maradéki református egyház tevékenységének. Udvarában épül a magyar művelődési ház is. A nyékincai református templomot és paplakot a református egyház 50 évre átengedte használatra a magyar művelődési egyesületnek. Egyben a nyékincai, most már kisszámú református, egy hónapban egyszer istentiszteleten vehet részt. A magyar nyelvű istentiszteletet katolikusok is látogatják, ezzel is erősítve magyarságukat. Szép példa ez arra, hogy a politika a megmaradás érdekében kezdeményezett, feléledt a művelődési tevékenység, megindult az anyanyelvápolás, és a maga módján ugyanazon cél érdekében lépett a maradéki református egyházközség.

A művelődési egyesületek nagyobb részének nincsenek megfelelő helyiségeik, vagy rosszak a munkafeltételek. Ide lehet sorolni Bácsot, Pirost, Rumát, Mitrovicát, Ürögöt; a palánkai és a kátyi egyesületek pedig albérlok. A téli hónapokban még súlyosabbak a munkafeltételek, amelyek nehezítik a tevékenységet és az anyanyelvápolási órák zavartalan menetét. Néhány évvel ezelőtt a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség volt a hordozója a régi művelődési házak felújításának, sajnos a szövetség ez irányú tevékenysége, függetlenül tőlük, elakadt. Jó lenne, ha ezen a téren is változtatni lehetne a helyzeten. Bizonyos módon – különösen Szerémségben – felvetődik a 2002-es népszámlálás kérdése. A nyékincai Petőfi Sándor MME 2003-ban megszervezte a magyar lakosság összeírását. A hivatalos 2002-es népszámlálási adatok szerint a falunak 262 magyar nemzetiségű lakosa volt, a petőfisek pedig 354-et írtak össze nevekkal, utcákkal és házzszámokkal, tehát az adatok pontosságát ellenőrizni lehet.

Ezzel kapcsolatban nemcsak a népszámlálás szakmai lebonyolításának kérdése vetődik fel, hanem az is, milyen jelentősége lehet annak, hogy Nyékinán a népszámlálás a magyarigazolványok igénylése előtt történt? Vagy annak a ténynek, hogy akkor még nem létezett magyar művelődési egyesület a faluban? Mekkora ebben az önszerveződés szerepe, az erősebb szálakkal összefonódó közösség kialakulása?

A magyar közösségek rendkívül nehéz szociális helyzetben vannak. A munkanélküliség hatványozottabban sújtja őket, mint a többségi népet, gyorsabban is kapnak felmondást. Ez a helyzet újból növeli azok számát, akik külföldön keresik a boldogulást. A magyar közösségek demográfiai helyzetét rendkívül nehezíti nemcsak a 60 éven felüliek nagy százaléka, hanem a 30 és 40 év közötti

magányosan vagy szüleikkel élő fiatalok nagy száma, akik családalapításra alkalmasak. Csak Budiszaván közel 50 ilyen személyt tartanak nyilván. Komoly jelenségnek tartom ezt, mert nemcsak a szórvány, hanem a délvidéki magyarság fogyatkozásának egyik fő oka. A magyar művelődési egyesületek talán számukra is ismerkedési lehetőséget teremtenek.

A szórványmagyarság önszerveződésének, további erősödésének igen fontos állomása a magyar nyelvű és magyar szellemiségű tájékoztatás, a megmaradás és az asszimilációs folyamatok megállításának, lassú visszafordításának másik olyan alappillére, amelynek jelentősége egyenlő az önszerveződési folyamat megindításával. Itt elsősorban a vajdasági szórványtelevízióra, a Mozaik Tévére gondolok, amelyet a szórványmagyarságért hoztak létre. Műsorszórásának és műsoridejének a növelése az egyik legfontosabb jövőbeni feladat.

Újvidék magyarságának, politikai és civil szervezeteinek külön felelőssége van a dél-bácskai és szerémségi magyar közösségek felkarolásában. Az újvidéki politikai, civil és szakmai támogatás továbbra is elengedhetetlenül szükséges a szórványközösségekben. Ezért figyelmünket most már a fennálló egyesületek munkája minőségének javítására irányítjuk. Civil szervezeteink működtetésének kérdése vetette fel egy olyan szerveződési forma szükségességét, amely összefogja, koordinálja, s még jobban fejleszti a munkát.

Együtt kell tenni a magyar szórvány közösségeikért, s e célból alakult meg a Horizont Dél-bácskai és Szerémségi Magyar Civil Szervezetek Szövetsége. Alapvető feladata a magyar szórvány közösségek és tagszervezetek támogatása, az anyanyelvpolás jobb megszervezése, rendszerbe foglalása, a pályázatokra való felkészülés szakmai támogatása, a támogatásokról kért elszámolások elkészítése, közös szemlék, programok és kiállítások szervezése, vajdasági és anyaországi rendezvényeken való részvétel, s együttműködés más Kárpát-medencei magyar civil szervezetekkel.

Az újvidéki magyar szervezetek közül külön kiemelném, mai házigazdánk, a Petőfi Sándor MME szerepvállalását a dél-bácskai és szerémségi magyar közösségek művelődési életének előremozdításában. Hiszen szakmai segítséget nyújt, vendégszerepel és vendégül látja a magyar művelődési egyesületeket, valamint táborot szervez számukra, továbbképzési programmal.

Mindezzel, amit eddig tettünk, megváltoztattuk a magyar közösségek életminőségét, s ezekben a környezetekben megszületett a magyar közélet, amely eddig nem létezett. Ennek tudatában vannak az emberek, ezért ragaszkodnak ahhoz, hogy tovább lépjenek a megkezdett úton.

Tisztelt Tanácskozás! Beszámolómban a dél-bácskai és szerémségi magyar közösségek erőfeszítéseiről szóltam, rámutatva azokra a kérdésekre, amelyeknek megoldása hozzájárulhat az asszimilációs folyamatok fékezéséhez, esetleges leállításához, és egyes környezetekben annak visszafordításához is.

Az újvidéki magyar politikai, művelődési és civil szféra ebben mindennapi partner, de a további lépések megtételéhez jóval nagyobb bel- és külföldi támogatásra van szükség.

Kós Károly, az erdélyi magyarság kiemelkedő egyénisége írta: „Számba kell vennünk erőnket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni.” Ezt mi megtettük.

A SZÓRVÁNYPOLYARSAĞ İĞENYELNEK SZAKTERÜLETEK SZERİNTİ FELTÁRÁSA*

I. BEVEZETÉS

A kisebbségi magyar közösségekkel, identitásjelenségekkel foglalkozó kutatók számára a közvetlen kapcsolat, élmény által szerzett tapasztalat szinte elengedhetetlen tartozék, pótolhatatlan eszköz az adott közösség helyzetképének feltárásához. Helyi sajátosságok, kötődések, a lokálpatriotizmus, a társasági minták, a hagyományokhoz való ragaszkodás, a lokális identitástudat többé-kevésbé az adott település közösségi szellemiségét fejezi ki. Mindezek s természetesen a terepen megtalálható más fizikai vagy szellemi jelenségekkel egybeöltve arra a kérdésre adnak feleletet, hogy a megmaradt, szórványban élő és tevékenykedő vajdasági magyar kiscsoportok fennmaradása mennyire forog közvetlenül veszélyben, milyen a jövőképe, indokolt-e az irántuk kifejtett tevékenység. A térbeli zűltség, a demográfiai mutatók lehangoló látványa sokszor kétségbeejtő adatokkal csúfítják el, a már amúgy is elég gondba ejtő tereprajzot. És mégis. A terepen található látvány, a helyi hagyományok életben tartása, illetve életben maradásának ereje, reménykeltő érzelmekkel látja el a kutató jegyzetét s jut arra a következtetésre, hogy habár számuknál vagy arányuknál fogva kisebbségi életüket csak korlátozottan, funkcionálisan, megcsónkítva tudja megélni a vajdasági magyar szórványember, megmaradásának esélye mégis mérhetetlen erővel bír.

Az elmúlt időszakban a valamikori jugoszláviai társadalom politikai változásainak köszönhetően a vajdasági szórványpolyarság körében nagymértékű tenni akarás és tettekkészség állapítható meg (különböző találkozóok, szemlék megszervezése, illetve fenntartása, újak szervezése, művelődési egyesületek megalakulása, tudományos konferenciák) is mind arra mutatnak, hogy a helyi kisközösségek, családok, egyének térhez kötődő identitáselemeiben általában azok a motívumok dominálnak, amelyek nagyfokú polyarság-identitástudatra vallanak. A szórványban élő ember kétszeres kisebbségben van: kisebbségben a nemzeti hovatartozásából kifolyólag és kisebbségben a saját nemzettársaihoz viszonyítva. A szórványban élők dupla erőfeszítéssel érik el (ha egyáltalán elérik) azokat az eredményeket, amelyeket a tömbpolyarsághoz tartozók könnyűszerrel megvalósítanak. A kétszeres kisebbségben élő vajdasági magyar ember nemzeti öntudata és érzelmei nem tűntek el a megmaradáshoz szükséges értékrendszerből.

Mindez azokon a területeken jut kifejezésre, ahol nincs magyar önkormányzat, vagyis a magyar központoktól távol eső településeken: Észak-, Közép- és Dél-Bánátban, Nyugat- és Dél-Bácskában, valamint Szerémségben.

Ezek a szórványok mind sajátos problémával küzdenek.

A szakterületeket más-más oldalról kellett megvilágítani és feldolgozni, hogy a terepen megvalósíthatók legyenek. Egyedüli közös tulajdonságuk, hogy szórványnak lehet őket nevezni.

KIRE VONATKOZIK A SZÓRVÁNYPROGRAM?

A vajdasági *Szórványprogram* azokra a magyar kisebbségi csoportokra, civil szervezetekre vonatkozik, amelyek nem magyar önkormányzatok hatáskörébe tartoznak.

A szórványprogram feladata, hogy elősegítse azt a folyamatot, amely hosszú távon hozzájárulna a vajdasági falvak magyarságának megmaradásához, életszínvonaluk javításához. Megfelelő tartalmak állandósítása megkönnyítené a megélhetést és ezzel hozzájárulna egy európai társadalom kialakulásához.

A *Szórványprogram* célja a Vajdaságban élő szórványmagyarság önazonosságának társadalmi, szociális, kulturális, oktatási, gazdasági és kommunikációs fejlesztése, felzárkóztatása és támogatása.

SZAKTERÜLETEK

A *Szórványprogram* feltérképezte az eddigi hiányosságokat, szórványközpontokat jelölt ki (Újvidék, Nagybecskerek, Versec, Szaján, Zombor) és irányelveket határozott meg, amelyek lehetővé teszik az itt felmerülő problémák megoldását.

Az említett szakterületek természetesen egybefonódnak. Szinte lehetetlen pl. az óvodákról és a napközikről beszélni anélkül, hogy ne említenénk meg a diákbuszokat vagy a kulturális intézményekbe való bekapcsolódást, s ne kötődjön mindez valamilyen módon a gazdasághoz vagy az egészségügyhöz.

A szórványban élő magyarság megmaradási esélyeit alapvetően meghatározza, hogy természetes szaporulatuk 1969 óta igencsak negatív. Az 1960-as évektől felerősödött a migráció és asszimiláció. A megfélemlítés mindennapossá vált, de mintha erősödni látszott volna a nemzeti öntudat, amely az identitást erősítő kulturális elemekhez való fokozott ragaszkodásban, bizakodásban nyilvánult meg. Ennek ellenére a szórvány felé irányított figyelem, valamint az ott megfigyelhető jelenségek arra utalnak, hogy reményt keltő és bizakodó, tetterkész emberekkel találkozunk a helyszínen. Rájuk épít a *Szórványprogram*.¹

A SZÓRVÁNYPROGRAM SZAKTERÜLETEK SZERINTI FELOSZTÁSA

1. Oktatás és nevelés

1.1. Óvodák és napközik

A *fejértelepi* magyarság megmaradásának érdekében nagy szükség mutatkozik egy óvodára (12–14 gyermek részére). Az uljmai Branko Radičević Általános

Iskolához lehetne hozzáépíteni egy óvodatermet és egy tanítói lakást. Itt indulhatna be az anyanyelvápolás (oda ma is 38 gyermek jár), amelynek tiszteletdíjas vezetője lenne. A beindítási határidő 2004 szeptembere kellett volna hogy legyen.

1.2. Diákbuszok

Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy a mikrobuszokkal sokat lehetne tenni a magyar oktatás megmentése érdekében. Javulnának a diákok és tanárok utazási körülményei. Nyilvánvalóan még több vidéki szülő íratná a gyermekét valamelyik magyar általános vagy középiskolai tagozatra, nem kerülne veszélybe a jelenlegi oktatási szint megtartása, és lehetőség nyílna a magyar osztályok számának a növelésére is.

Közép-Bánátban Nagybecskerekben és Muzslyán, valamint Szentmihályon, Magyarcsernyén, Tordán és Magyarittabén van még nyolcosztályos általános iskola. Azonban néhány félreeső bántási magyar szórványtelepülés *Módos (Jaša Tomić), Bóka, Kanak és Nezsény* közül már csak az utóbbiban van osztatlan alsós magyar tagozat. A gyerekek utaztatásával, *egy mikrobuszsal* meg lehetne menteni a nezsényi alsós magyar tagozatot, és idővel akár teljes méretű magyar általános iskolává lehetne fejleszteni. Súlyos dilemma előtt vannak a más bántási falvakban (Lukácsfalva, Erzsébetlak, Tóba, Hetény, Udvarnok) élő szülők is, ahol szintén csak alsós magyar tagozatok vannak. *Egy mikrobuszsal ezen is segíteni lehetne.* Ellenkező esetben a legtöbb gyerek szülőfalujában marad, és szerb tannyelven folytatja a tanulmányait. A Nagybecskerektől mintegy 25 km-re fekvő *Udvarnokról lehetne utaztatni a magyar diákokat Tordára (9 km)*, ahol még megvan a nyolcosztályos iskola. A Nagybecskerektől 50 km-re, közvetlenül a román határ közelében levő *Tamásfalván (Hetény)* is már csak alsós tagozatok maradtak, míg a felsősök a szomszédos Magyarittabén tanulhatnak anyanyelvükön. *Egy mikrobuszsal* ezt meg lehetne oldani, egyúttal pedig be lehetne hozni két-három gyereket a szomszédos Párdányról, ahol még él néhány magyar család.

A Nagybecskereki Diáksegélyező Egyesület 1997 januárjában beindított mikrobusza a peremvárosi részekről szállítja a magyar óvodásokat és kisiskolásokat az egyetlen városi óvodába, illetve magyar osztályokkal rendelkező általános iskolába. Eddigi működtetése – a szülők és kisiskolások hozzá való ragaszkodásából ítélve – bebizonyította létjogosultságát. A fenntartása az utóbbi években mind költségesebbé vált.

Nemesmilitics az ottani *Németh László ME* jóvoltából 2003-ban pályázat útján a HTMH-tól diákbuszt kapott. A minibusz 8+1 férőhelyes. Elsődleges rendeltetése a környező falvakból utaztatni azokat a magyar anyanyelvű diákokat, akik anyanyelvükön szeretnék befejezni az általános iskolát, és ezt szülőfalujukban nem tehetik meg. Azzal, hogy a diákok a nemesmiliticsi általános iskolában tanulnak, biztosítják a tanulók kellő létszámát a magyar tagozaton, azáltal pedig az iskola fennmaradását, a magyar pedagógusok munkalehetőségét is.

Pillanatnyilag hat gyerek utazik Csonoplyáról. Az iskolában két váltásban folyik a tanítás, a minibusz négyszer teszi meg a Nemesmilitics–Csonoplya útvonalat. Természetesen ilyen céllal sok éven keresztül szeretnénk működtetni egy diákbuszt. Biztosítani a fenntartásához szükséges eszközöket.

Szükség mutatkozik még néhány diákbuszra, amelyek a *Vajszka–Palánka, Káty–Budiszava, Lok–Titel* útvonalon közlekednének, s a magyar kisiskolásokat, illetve óvodásokat szállítanák az iskoláig-óvodáig.

A *szerémségi magyar településeken* két diákbusszal meg lehetne oldani a magyar anyanyelven való oktatást, amelyek *Maradék–Satrinca–Dobradó, Nyékince–Herkóca–Platics* útvonalon közlekednének. *Dél-Bánátban Hertelendyfalváról Sándoregyházára kellene egy járat, s ott megnyílhatna egy magyar alsós tagozat.*

A diákbuszok (Mozaik-diákbuszoknak nevezhetnénk el őket) szükségessége több okból is indokolt:

- megoldaná az utazási gondokat a vidék magyar többségű falvaiból az iskolaközpontok felé;

- megmaradnának az anyanyelven való továbbtanulás lehetőségei;

- a diákok és tanárok utaztatása mellett biztosíthatnák a gyerekeknek a hétvégi művelődési rendezvényeken való részvételét, kirándulásokat szervezhetnének nemcsak az anyaországba, hanem szűkebb környezetünk emlékhelyeire (Kiss Ernő honvédtábornok sírja az eleméri Emléktemplomban; az aracsi Pusztatemplom, a verseci templom stb.) és természeti szépségeink (a Császár-tó, a Tisza-vidék, a verseci hegy stb.) megtekintésére/megismerésére.

1.3. Magyar tannyelvű iskolaközpontok a szórványközpontban

Iskolaközpont kialakítása *Újvidéken* – magyar tannyelvű gimnázium és szakközépiskola létrehozása 80–100 férőhelyes kollégiummal, amely egyben kollégiumi ellátást is biztosítana, a tanároknak pedig tanári lakásokat. Iskolaközpont *Nagybecskerekén* és *Zomborban* megfelelő szakirányú oktatással.

1.4. Kollégiumok

A jelenlegi adataink szerint csak három kollégium működik a szórványban. Az egyik az *Emmausz fiúkollégium Muzslyán, a Nővérekollégium Nagybecskerekén* és az *Apáczai diákotthon Újvidéken*. Befogadóképességük korlátozott.² Serkentőleg hatna a bennlakó diákokra, ha tanulmányi előmenetelüktől függene a kollégiumi költségek fedezése. Az állandó kiadások, a rezsi fedezését kell minél hamarabb megoldani.

1.5. Tanár- és diáktámogatás

A már meglevő kollégiumokban a tanári lakások biztosítása volna a legjobb módszer a tanárihiány megoldására. Ehhez legalkalmasabb lenne a *nagybecskereki* zárda visszaszámaztatása az egyháznak³, ahol a tanári lakások is helyet kapnának. Az ily módon kialakított tanári lakások megoldanák Közép-Bánság tanárihiányát. A másik megoldás a házvásárlás lenne a közeli településen, Muzslyán, ahol viszonylag olcsón meg lehetne oldani a tanárok elszállásolását.

A *fejértelepi* tanítói lakásban tanító- és nevelőnőt lehetne elhelyezni.

A *titeli Tiszavirág MME* keretén belül folyik az anyanyelvápolás, ahova a sajkáslaki gyerekek is eljárnak. Szükség volna egy olyan tanár állandó támogatására, aki folyamatosan tudná végezni az anyanyelvápolást. *Kátyon* alkalmazni kellene egy anyanyelvápoló tanárt, aki folytatná a valamikor beindult

anyanyelvápolást. *Bácson az Unyi Bernardin MME* keretén belül kellene működtetni az anyanyelvápoló csoportot egy anyanyelvápoló tanárral. Az *apatini* Ábrahám Pál Polgárok Egyesületén belül dolgozik a hétvégi óvoda és az anyanyelvápoló csoport. Jelenleg egy tanítónő és egy nevelőnő tartja a foglalkozásokat. Az eddigi tiszteletdíjak külföldi alapítványoktól érkeztek, de az utóbbi időben megszűntek a támogatások. Jelenleg ingyen foglalkoznak a gyerekekkel. Ezeket a személyeket jó volna állandósítani.

Csonoplya is a szórványtelepülések közé tartozik. A faluban nincs magyar nyelvű általános iskolai oktatás, a helyi közösségben nincs magyar nemzetiségű munkatárs. Csak az Arany János Művelődési Egyesület az, amely még magyar nyelven működik a faluban. Ezért van szükség a mai általános iskolás korú gyerekeknek az anyanyelvápolásra, hogyha már az ország hivatalos nyelvén tanulják az általános tudnivalókat, akkor legalább anyanyelvükön is tudjanak írni, olvasni. A faluban ketten magánháznál már több mint 10 éve működtetik az anyanyelvápolást. Ezeknek az embereknek a költségeit kell fedezni, hogy folytonosan el tudják látni feladataikat.

Maradékon, Satrincán, Dobradón, Nyékincán, Rumán, Mitrovicán és Ürögön állandósítani kellene az anyanyelvápolást, amelyre később komoly kulturális tevékenységet is lehetne építeni. Szükség volna egy-egy tanárra (lehetőleg helybelivel megoldani), aki folyamatosan tudná tanítani az anyanyelvápolást. Célszerű volna helyi erőkre támaszkodni. A helybeli anyanyelvápoló tanároknak, tanítóknak kellene biztosítani az anyanyelvápolási továbbképzési tanfolyamokat, amelyeket Újvidéken tartanak a Pedagógusok Egyesületének szervezésében.

Az anyanyelvápolók részére állandósítani kell a szemináriumokat *Újvidéken*, ahová az össz szórvány anyanyelvápolói évente legalább két alkalommal eljönének (Palánkáról, Titelről, Kátyról, Bácsról).

Megoldás: – *Egy anyanyelvápoló tanár, aki alkalomadtán hetente járná ezeket a településeket;*

– *a magyar diákok részére jó volna a gyermek- és ifjúsági lapok ingyenes szétosztása (Mézeskalács, Jó Pajtás, Képes Ifjúság).*

2. MÉDIÁK ÉS KOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK

2.1. Rádió- és tévéállomások (országos, regionális)

A *nagykikindai* községben a Kikindai Rádió műsorának sugárzása a 90-es évek első felében kezdődött. Kezdetben hetente magyar műsort is sugárzott. Csütörtökönként egyórás volt a Horizont tájékoztató-politikai műsor, vasárnap pedig félórás a Róna című faluműsor. A rendszerváltást követően lényegében nem sokat bővült a műsoridő. Jelenleg naponta mondanak híreket, délelőtt 11-kor és délután 7 órakor. A Horizont terjedelme megmaradt, a Róna faluműsor ideje pedig egy órára bővült. Tény az, hogy az utóbbi egy-két évben volt lehetőség a műsoridő bővítésére, de több nehézség is felmerült. Komoly gond volt külmunkatársat találni, és annak is csak szerény tiszteletdíjat tudtak fizetni. Jelenleg a műsorokon egy ember dolgozik, s csak nagyon ritkán van külső segítség.

Komoly gondot jelent a *zenei anyag beszerzése*. Az elmúlt tizenöt év alatt egyetlenegy magyar tartalmú lemezt, szalagot és CD-t sem vásárolt a Rádió, így nem tud időszerű lenni zenei téren.

A magyar műsorok hallgatottsága kielégítő, a műsorszórás hatósugara mintegy 80 km, Romániában és Magyarországon is hallgatják.

A *torontálszécsányi* rádióban van – illetve volt – magyar nyelvű műsor. 2002. december 22-én kezdték sugározni, második nekifutásra. Hetente egy órát vasárnaponként. Jelenleg négy munkatárs dolgozik – ingyen. Egy technikus, egy zeneszerkesztő és két terepi újságíró munkatárs. A rádió biztosítja a környék (Bóka, Nezsény, Óléc, Káptalan, Kanak, Hajducica, Ürményháza, Tóba, Kriva bara, Magyarittabé, Torda) magyar nyelvű folyamatos tájékoztatását.⁴ A *verseci rádió*nak már tizenhét évvel ezelőtt volt (hetente kétszer) magyar nyelvű műsora. Mivel a rádió részvénytársaság lett (a magyar nyelvű műsorért 500 eurót kellett volna fizetni). Ma a Rádió Patakon keresztül vasárnap 8–9 óráig van magyar nyelvű műsor. Két személy készíti a tévéműsorokat önszorgalomból, díjtalanul. Szükség van az előbbi helyzet visszaállítására, hogy hetente két alkalommal sugározzák a műsort, és két ember állandó alkalmazására.

A *pancsovai tévében* jelenleg is van magyar adás (hetente 25 perc) a Magyar percek (a Börcsök Erzsébet Vajdasági Módszertani Központ keretén belül intézik az adminisztratív munkákat), amelynek a szerkesztősége jelenleg 10 aktivistából áll. A havi kb. 600 dinárt tiszteletdíjra, útiköltségre, anyagvásárlásra fordítják. A szerkesztőség kiadásai többszörösen felülmúlják a tagok anyagi lehetőségeit. Megalakulásukkor volt ugyan külföldi segítség (magyarországi pályázatok által), de mivel az utóbbi években ez is fogyatkozóban van, a szerkesztőség anyagi gondokkal küzd. Dél-Bánát egyetlen magyar nyelvű tévés tájékoztatására igen nagy szükség van, mert sok esetben kordokumentumokat örökít meg az ottani magyarság életéből. Egy állandósított tiszteletdíj kifizetésével (amely magában foglalná a terepi munkát, a benzinköltségeket és egyéb kiadásokat) a magyar műsor minőségén is sokat javítana, hisz Dél-Bánát legdélibb csücskében ez az egyedüli magyar műsor, amely eljut a távoli kis falvakba.

A *Regionális Dunatáj Rádió* programjának célja Nyugat-Bácska magyar nyelvű lakosságának egységesített elektronikus tájékoztatása a Zombori Rádió hálómhosszán, valamint egy egységes tájékoztató, edukatív és szórakoztató műsor kialakítása a Zombori Rádió vételkörzetében (Vajdaság, Bácska és Baranya egy része a Magyar Köztársaság területén és Baranya egy része Horvátországban).

A program heti egy alkalommal kétórás időtartamban egybekapcsolná a már meglévő magyar nyelvű tájékoztatási eszközök, a Zombori Rádió, az Apatini Rádió és a Hódsági Rádió magyar adásainak információit, és felölelné a körzet magyar lakta településeinek működő tudósítók jelentéseit, sajátos körzeti krónikában biztosítva a helyi lakosság átfogó tájékoztatását. A Dunatáj Rádió regionális adásának hiányzó *előfeltételei*:

– tudósítói hálózat kiépítése Nyugat-Bácska magyar lakta településeinek (Bezdán, Örszállás, Nemesmilitics, Csonoplya, Bácsgyulafalva, Bácskertes, Szilágyi, Gombos, Doroszló, Apatin és Szivác);

- két főállásban lévő alkalmazott, meg megfelelő műszaki személyzet;
- irodák, megfelelő műszaki berendezések és egyéb felszerelés használata (kommunikációs eszközök, fűtés, világítás, rezsiköltségek).

A *Mozaik Tv*, a szórványmagyarság egyetlen televíziója Újvidéken van. Gyenge hatósugarú és nem fedi a teljes szórványt, jelenleg is nehéz anyagi körülmények között dolgozik, és mindennapos megélhetési gondokkal küzd. A terminust és a hullámhosszt bérlik más tévéállomástól.

Kátyon a helyi rádió ajánlotta a terminusbérlést a heti egyórás magyar nyelvű műsornak. Ez az ajánlat, sajnos, drága volt.

Palánkán a Vecsera Sándor ME közreműködésével a lokális rádió sugároz henteente két és fél órás műsort. A terminust ingyen kapták. Négy ember készíti önkéntes alapon. A visszajelzések szerint nagy a hallgatottsága.

A BAP tévén keresztül minden második csütörtökön egyórás magyar műsort sugároznak.

A *Szenttamási Rádió*nak csak naponta 4 órás magyar műsora van.

Rumán és Mitrovicán rádió- és tévéállomásokat (országos, regionális) kellene nyitni. Ezzel kapcsolatban az önkormányzatokkal kellene tárgyalni.

Az utóbbi 10–15 évben a *Nagybecskereki Rádió*nak is van napi egyórás magyar nyelvű műsora. Két magyar újságíró készíti. Egy ekkora községnek 18–20 órás magyar műsora kellene hogy legyen. Bővíteni kellene új munkarővel, más jellegű műsorokkal is. Nagyobb az igény reklámokra is, de ebbe az egy órába az nem fér bele.

2.2. Magyar lapok, folyóiratok

A *nyugat-bácskai* magyarság hetilapja, a *Dunatáj* 1970-ben indult. Sajnos, a nyolc főállású alkalmazott szétszéledt, anyagi és műszaki bázisa megsemmisült. Jelenleg két újságíróval dolgozik. Öt esztendő eltelte után a helyzet nem javult.

A *Magyar Szó* sem jut el minden szórványtelepülésre – újságkihordókat kellene alkalmazni, akik házhoz vinnék az újságot. A szórványtelepülésig a lapot a Mozaik-kombik szállítanák.

2.3. Internetklubok a szórványtelepüléseken

A *szajáni Ady Endre Művelődési Egyesület* meglévő épületében meg lehetne alakítani az internetklubot, amelyhez számítógépre van szükség. Az egyesületnek rendezett irodája van, így a klub megalakítása itt volna a legmegfelelőbb.

A *nagybecskereki Petőfi ME* megfelelő terep (a lokációt és egyéb feltételeket szem előtt tartva) egy internetklub kialakítására. A tervrajz a szükséges adatokkal már a ME tulajdonában van. Ebből az internetklubból lehetne azután informálni a környező településeket.

A *verseci Petőfi Sándor Művelődési Egyesület* székházában is meg lehetne alakítani az internetklubot – bevezetni a telefonvonalat –, amely egyben koordinálhatná is a dél-bánati települések munkáját, pályázati felvilágosítást adhatna a következő településeknek: Fejértelep, Ürményháza, Udvarszállás, Fehértemplom, Temesvajkóc és Nagyszered.

A *székelykevei Művelődési Otthonban* lehetséges volna beállítani 2-3 internettel felszerelt komputert, faxot és fénymásolót, amely kielégitené az itteni magyarság, különösen a magyar fiatalok szükségleteit. Erre van megfelelő helyiség.

Fejértelepen is nagy szükség mutatkozik egy internetklubra, amely az Ady Endre Művelődési Egyesület keretén belül dolgozna.

A *bezdáni Helyi Művelődési Közösség* tulajdonában levő épületet ebben az évben adaptálták. A helyrehozott épület keretén belül lehetne működtetni az internetklubot, amellyel igen szép munkát lehetne végezni a hármaskör csücskében.

Csonoplyán a Kultúregyesület keretén belül működne az internetklub, ahol a magyar fiatalok, de még az idősebb korosztály is megismerkedhetne saját anyanyelvén a számítógépek használatával.

Az *újvidéki telep*i *Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület* székházába és *Szenttamásra* is kellene egy internetklub, s Zombor és Maradék is igényli.

2.4. Regionális és helyi lapok kiadása és támogatása

– Kikindán megjelenik a *Kikindske novine – Kikindai Újság* c. hetilap (benne 2 magyar oldallal). A cég neve: Informativni centar Kikinda, alapítója a nagykikindai közösségi képviselő-testület.

A munkához hiányzik a jármű, elavult, és gyakran meghibásodik a diktafon, fényképezőgép, számítógép is. A Kikindai Újság kelendő, ami azt bizonyítja, hogy az ottani magyarság igényli az ilyen fajta tájékoztatást.

Példaértékű a *nagybecskereki Sonja Marinković Általános Iskola szentmihályi kihelyezett tagozatának* a munkája. A környék egyetlen iskolaújságát szerkesztik immár 2002 óta. A lap címe: Suli-Buli, a diákszövetkezet keretén belül az a cél, hogy tájékoztassák a közvéleményt a diákok munkájáról, eredményeiről, belátást nyerjenek egymás sikereibe, kreativitásra, önfejlesztésre nevelje a diákokat. Jelenleg 150 példányban jelenik meg (magyar, szerb, angol és német nyelvű cikkek is találhatóak benne) évente négyszer. A nyomtatási költségek fedezésére nagyon nehéz anyagi eszközhez jutni. A diákok a szövetkezeten belüli munkájuk árát fordítják a nyomtatási költségek fedezésére, amelyek másfelé terelik a kreativitást és munkakedvet. Hogy a szórvány egyetlen iskolaújságja megmaradjon, bizonyos átértékelésekre van szükség.

A közeljövőben ezt az iskolaújságot tovább szeretnék fejleszteni, hogy Közép-Bánát iskolaújsága legyen. Ide futnának be a kishírek a magyar iskolákból, itt volna a szerkesztőség (egy tanár segítségével). Igen nagy szükség lenne a kis újságírók táborokban való továbbképzésére és tapasztalatcseréjére. Ezt a bővítést kis befektetéssel meg lehetne valósítani. Ehhez állandó pénzforrás kell, hogy a nyomtatás zökkenőmentes legyen, amellyel biztosítani lehetne az újság folyamatos megjelenését.

Az iskolásokból álló szerkesztőségben való munkálkodás elősegíti a jövőendő szakma megválasztását, tapasztalatot szereznek az újságírás fortélyaiból, jobban megismerik egymást a települések magyar diákjai, véleményt cserélhetnek.

3. MŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK

3.1. A meglevő művelődési egyesületek felújítása, karbantartása

Közép-Bánát területén szinte mindegyik magyar művelődési egyesület felújításra szorul.

A *nagybecskereki Petőfi Művelődési Egyesület* halaszthatatlan terve a színpad bővítése, az öltözők felépítése és a nézőtér bővítése.

A lukácsfalvi Zilahy Lajos Művelődési Egyesületben nincsenek székek, öltöző, irodahelyiség és könyvtárhelyiség. Ezek hozzáépítésével a tevékenység zökkenőmentesebb lenne.

Az erzsebetlaki Császár-tó Magyar Művelődési Egyesület 2004-ben alakult meg. Az egész épület tatarozásra szorul.

Nezsényben a Magyar Kultúrkörnek nincs épülete. Az aktivitások az iskolában és a vadásztthonban zajlanak. Egy Magyar Ház megnyitására nagy szükség van, amely maga köré tömörítene a nezsényi magyarságot.

A szentmihályi József Attila Művelődési Egyesület egészében rossz állapotban van, felújításra szorul, kívül-belül.

A verseci Petőfi Sándor Művelődési Egyesület is felújításra szorul. Cserélni kellene az ajtókat, az ablakokat, meszelni és a tetőt javítani. A vizesgócot is meg kellene építeni.

A fejértelepi Ady Endre Művelődési Egyesület padlózatát, tetőszerkezetét kell felújítani.

A sándoregyházi Bonáz Sándor Művelődési Egyesületnek nincs székháza. A településen vannak eladó házak, átalakításukkal alkalmas székházat lehetne biztosítani. Egy ilyen ház értéke kb. 5–6 ezer euró.

A hertelendyfalvi Tamási Áron Művelődési Egyesület kistermét kellene felfalazni, és fölépíteni díszteglával. A nagyteremben a padlózat javítását kellene elvégezni.

A székelyekevei Petőfi Sándor Művelődési Egyesület otthona is adaptálásra és bővítésre szorul. A helyi közösség tulajdonában van, és ebben tevékenykednének a magyar szervezetek. A bővítés és az adaptáció részletes tervrajza megtekinthető a helyi közösség tanácsában.

Kevevárán a magyar művelődési egyesületnek nincs székháza, bérelt épületben dolgoznak. Az *apatini Ábrahám Pál Polgári Egyesület* jelenleg is bérelt házban működik. Mivel 1985 óta megszűnt a magyar nyelvű oktatás, itt működtetik a hétvégi óvodát és anyanyelvápolók csoportját. A felszerelést – amelyet a külföldi alapítványoktól beszereztek, jó volna állandó helyre telepíteni. Az egyesület keretén belül létezik egy könyvtár is, a könyveket az alapítványoktól kapták ajándékba.

A szondi magyarok igényt tartanak a művelődési egyesületre. Annak a megalapításához, bejegyzéséhez segítségre van szükségük.

A külai Népkör idén ünnepli megalakulásának 135. évfordulóját. Az épület régi, tatarozásra szorul. Jelenleg a rossz tető okozza a legnagyobb gondot, mert beázik. A javítást 30 m²-en kell elvégezni.

A nemesmiliticsi Németh László ME a tájolás szempontjából (a színészek és táncosok) nagy szerepet játszik a környéken (Telecskán, Bezdánban, Bajmokon, Doroszlón, Zomborban).

A Berta Ferenc Zsebszínházban, Zomborban működnek a Nyugat-Bácska legtehetségesebb műkedvelői. Előadásait Bácskában és Bánátban mutatják be, ahol igény mutatkozik erre, emellett havonta szerveznek találkozókát a szórványban élők számára, ismert alkotók fellépésével. A műsort kiállítás és zene kíséri. A műkedvelő munka serkentése éppen ezeken a lassan nyelvüket veszítő tájakon fontos. Örszál-

láson például húsz év után a Zsebszínház játszott először magyar nyelvű darabot. A Találkozásokot havonta száznál is többen látogatják Zomborból és a környező falvakból. A rendezvény megtalálta helyét a közönség szívében és a régió művelődési életében.

Bácsgyulafalván a falu kultúrotthona a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, egy 1971-ben épült, teljes felújításra szoruló épület. Berendezése elavult, a pad-sorok még az építkezést megelőző idők moziterméből valók. Az öltözők berendezése nem megfelelő, a könyvtárszekrények állapota is kifogásolható. A padlózat a színházteremben kielégítő, mivel azt 2002-ben az Illyés Közalapítvány segítségével sikerült felújítaniuk, de a színpad felújításra szorulna.

Az előtér átrendezésével nemcsak kiállítások rendezésére alkalmas teret kapnának, de bérbeadásával vagy egy kávézó üzemeltetésével, üdítőitalok árusításával némi bevételhez is jutna az egyesület. Az emeleti részben kialakítható 2 vendégszoba, ez lehetővé tenné a távolabbi vendégek elszállásolását is.

A Magyar Polgári Kaszinó Zomborban alakult 1867-ben. Az épületet 1872-ben vásárolták meg Zombor városának magyar polgárai, és adományozták a magyar kulturális egyesületnek (Magyar Polgári Kaszinó) elidegenítési tilalommal. Az épület 150 éves, és évtizedek óta nem jut pénz a karbantartásra. Három éve az Illyés Közalapítványtól kapott nagyobb összeget, melyből az uvarban levő, szinte romos épületet hozták rendbe, ahol a CMH-iroda működik. Most a főépület szorul sürgős javításra.

Szenttamás – a Gion Emlékház mellett levő telken kellene a Magyar Házat felépíteni, amely a meglevő egyesületeket (Hagyományápolók Klubja, Citerabarátok Köre, Petőfi ME) fogadná be. Ennek a Magyar Háznak a tervrajza, pénzügyi terve és kivitelezési költségének összegezése folyamatban van.

Káty – két évvel ezelőtt, 2002-ben alakult meg a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület, amely magántulajdonban levő helyiséget bérel. Szükség van egy székházra, ahol zökkenőmentesen tudnának dolgozni.

Bácson az Unyi Bernardin Magyar Művelődési Egyesületnek sincs székháza, *Palánkán pedig a Vecsera Sándor Művelődési Egyesületnek.*

Mitrovicán a Szerémség Művelődési Egyesületnek nincs székháza. Jelenleg az egyház épületében tevékenykednek.

Rumán a Hunyadi János Magyar Művelődési Egyesület az egyház épületében kapott helyet.

Maradékon igénylik egy központ kialakítását a már meglevő Magyar Művelődési Házban, amely a szerémségi magyarok és magyar szervezetek munkáját segítené.

A törökbecsei Jókai Mór Művelődési Egyesület a Testvériség–egység Ifjúsági Otthonban működik. Épülete kifogástalan, a fenntartása azonban költséges.

3.2. Magyar könyvek értékesítése (könyvbusz, boltok)

A szórványban egyedül még Újvidéken van Forum-könyvesbolt. A többi városban, településen nincs. Akad azonban egy-két magánvállalkozó, aki hajlandó a magyar nyelvű könyveket is értékesíteni. Ez azonban nem elegendő. Könyvbuszok állandó üzemeltetésére lenne szükség.

3.3. Lokális könyvtárak alapítása

A valamikori művelődési egyesületek keretén belül működő könyvtárakat felszámolták (helyszűke miatt, néhol indokolatlanul, néhol jogosan), a könyveket szétosztogatták az iskoláknak vagy valamilyen helyi kluboknak. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a falvak könyvtárainak újból szerepet kell adni a szórvány kulturális életében. Ahol ez lehetséges, vissza kell hozni a művelődési egyesületek épületeibe (egy-egy irodahelyiség átalakításával), illetve a helyi iskolába (mint Nezsényben). Lukácsfalván és Szentmihályon a meglevő művelődési egyesület bővítésével megoldódna az egyesület öltöző-, iroda- és könyvtárproblémája. A könyvtárakban egy könyvtárost lehetne alkalmazni. A *szajáni Ady Endre Művelődési Egyesület* keretén belül működő könyvtár felújításra szorul. Szükség van egy állandó személyre, aki egyben betöltené a könyvtári és a titkári munkakört is.

A *fejértlepi Ady Endre Művelődési Egyesületben* is megoldható lenne a könyvtár megalakítása. A *bezdáni Művelődési Közösség* keretén belül ki lehetne építeni a könyvtárhelyiséget, amely ellátná a lakosság és a diákok szükségletét is. Az *apatini Ábrahám Pál Polgári Egyesület* keretén belül létezik könyvtár is. A könyveket az aktivisták gyűjtötték össze, illetve az alapítványoktól kapták ajándékba. Rendszerezni kellene a könyveket, és megfelelő helyiségben tárolni.

Kátyon a leendő épületben kellene elhelyezni a könyvtárat is.

3.4. A magyar színházak vendégszereplése a szórványban

Az *Újvidéki Színháznak*, a *Tanyaszínháznak*, a *szabadkai Népszínháznak* és a *Gyermekszínháznak* is többször kellene vendégszerepelnie a szórványban, illetve a szórványtelepülésekről szervezeten óvodás korú gyermekeket és kisdíjakokat behozni Újvidékre, illetve Szabadkára.

Olyan költségtérítő programokra van szükség, amelyekkel ezek az előadások elfogadható áron kivitelezhetőek lennének, hisz nem szabad elfelejteni, hogy elszegényedett réteghez kell majd látogatni.

4. GAZDASÁG- ÉS RÉGIÓFEJLESZTÉS

Általános felvilágosító programra van szükség, hogy a vállalkozók megismerjék a különböző alapítványi pályázatokat, és éljenek annak lehetőségével: kiskisgazdai tanácskozások, mezőgazdasági tanácskozások stb.

4.1. Vállalkozók képzése a szóránymagyarság körében

4.2. Faluturizmus

Székelykevény van faluturizmussal foglalkozó vállalkozás, szaktanácsokkal kell segíteni őket.

Csonoplya a szóránymagyarság egyik települése, ahol csak a kultúregyesületben ápolják az anyanyelvet. Összefogja a helyi magyar lakosságot, mert a faluban nincs magyar nyelvű általános iskola, a helyi közösségben sincs magyar anyanyelvű dolgozó. Ezért már régóta gondolkodtak egy olyan lehetőségről, amely idevonzaná a környező vagy a távolabbi magyarságot. A Mozaik Alapítvány nyújtotta a legjobb

ötletet, mégpedig a faluturizmus fejlesztését. Tíz házat szeretnének átalakítani tájházzá, ami szálláshelyül is szolgálna, két- és négyágyas szobákkal. Az átalakításra és a berendezésre kellene a támogatás, valamint egy szervező és karbantartó fizetésére.

A bácskertesi Süllő Sporthorgász Egyesület 1946. március 2-án alakult. 1970-ben a horgászok önkéntes munkával otthont építettek. A falutól 7 kilométerre levő épület mind gyakoribb látogatását az 1989-ben kiépült aszfaltút tette lehetővé. 1990-ben bevezették az áramot, bővítették az épületet, elkészült a nyári terasz, amely több mint 100 látogatót képes befogadni. 1994-ben rendbe tették a környéket, majd 1996-ban megkezdődött a móló építése. Az utóbbi 10 év alatt a meglévő épületet nem tudták karbantartani a háborús idők és a hiperinfláció miatt.

4.3. A mezőgazdaság és a falvak

A jelenleg is működő *szentmihályi* iskolaszövetkezet fenntartása volna most a legaktuálisabb és legcélszerűbb.

Magyarittabén a kedvező talajösszetétel mellett az éghajlat is kedvez egyes gyümölcsfajták termesztésének. A kevés csapadék miatt a gyümölcs cukortartalma magasabb az átlagosnál. Különösen a meggyfáknak felel meg ez a terület, és a fák gondozása is kevés időt igényel, mert nem támadják a fákat a kórokozók.

5. SZOCIÁLIS (EGÉSZSÉGÜGYI) RENDSZER

5.1. A gyermekvállalás népszerűsítése és a lakásprobléma megoldása

A legégetőbb probléma az össz magyarságra nézve a mind kisebb natalitás, ami a szórványra jellemző. Sokáig a szülők támogatják anyagilag a fiatal házasságokat, akik anyagi háttér nélkül nem vállalkoznak gyermeknevelésre. Ez szoros kapcsolatban áll a lakásprobléma megoldásával is.

5.2. Egészségház és gyógyszerellátás

Egészségházak, fogorvosi rendelők egész napos nyitvatartása volna a legideálisabb megoldás, orvosi lakások biztosításával.

Orvosi lakásra van szükség Csonoplyán, ahol az orvos albérletben lakik.

5.3. Szociális intézmények alapítása

A szórványt is, éppúgy mint a tömbmagyarságot, az előregedés fenyegeti. Sürgősen meg kell oldani az öregek, a sérültek és a halmozottan sérült emberek intézményes elszállásolását, gondviselését és gyógyítását. (A szórványban egyedül a bókai katolikus plébánia segítségével üzemel egy öregotthon, korlátozott befogadóképességgel). Az alapítványok segítségével öregotthont, valamint sérült emberek befogadására alkalmas intézményeket kell alapítani. Az ilyen intézmények munkalehetőségei is nagyok, hisz sok szakembert tudnának alkalmazni.

6. EGYHÁZAK

6.1. Az egyházak kapcsolata a magyar intézményekkel

Magyar nyelvű papokra van szükség Kátyon, Titelen, Palánkán, Bácsón és Budiszaván. Jelenleg horvát nyelven miséznek ezekben a helységekben.

Szerémségben is római katolikus magyar papokra van szükség Palánkán, Maradékon, Satrincán, Dobrodón, Nyékincán, Rumán, Mitrovicán, Ürögön és Herkócán. Ezeken a településeken szintén horvát nyelven folyik a szentmise. Egyedül Maradékon magyar nyelvű a református istentisztelet.

7. EGYEBEK

A *Délibáb Hagyományápoló és Természetbarátok Köre* 1992-ben alakult meg. Egy épületbe tárolják a kb. 1000–1200 összegyűjtött anyagot (szövvőszék, rokka, ruházat, edények, képek, falvédők, szerszámok, parasztkocsi, szánkó, fújtató stb.) Ezt az anyagot kellene egy *Tájházban* elrendezni. A Tájház olyan helyiség lenne, ahol megővnék a múlt értékeit, rendezvényeket lehetne lebonyolítani, kiállítást, irodalmi találkozókát lehetne szervezni.

JEGYZETEK

¹ A felmérés, valamint az összefoglalás a 2004-es és 2005-ös év első felének adatait tartalmazza. Az időközben beállt változásokat nem vehettük figyelembe.

² A kollégiumi elszállásolással szorosan összefügg a tanártámogatási témakör

³ Ma az egészségügyi középiskola van ott elhelyezve

⁴ Ez a műsor időközben megszűnt

* *Megjegyzés: Részlet a szerző bővebb tanulmányából, amely a terepen begyűjtött adatok alapján készült, a szórványban élő magyarság képviselőinek bevonásával, segítségével.*

A TANÁCSKOZÁS ZÁRÓHATÁROZATA

A 2005. június 30-án, Újvidéken megtartott Esélyek és lehetőségek a vajdasági magyar szórvány felzárkóztatására elnevezésű konferencián a következő álláspontok és irányelvek kaptak támogatást:

- Méltányolva a vajdasági szórványmagyarság többszörösen hátrányos helyzetét, továbbá nagy lemaradását az össz vajdasági magyar fejlesztések területén,
- Nyomatékosítva azt a tényt, hogy a szórvány feladása gyengíti a nemzettest egészét,
- Annak tudatában, hogy a szórványmagyar közösségek leszakadása a magyar nemzettestből csak külön erőfeszítésekkel állítható meg,
- Építve a szórványmagyar közösségek azon igényére, hogy magyar identitásukat megőrizzék,
- Megfontolva a szórványmagyar közösségek sajátos igényeit, amely a hagyományos oktatási és művelődési intézményrendszer mellett a helyi magyar elektronikus médiában és az internetlehetőség terén nyilvánul meg,
- Figyelembe véve az egyes szórványkörzetek más-más felzárkóztatási lehetőségeit,
- Szembeszállva azokkal a nézetekkel, miszerint a szórvány a nemzet részére elveszettnek tekintendő, és oda nem érdemes beruházni.

1) A Szülőföld program keretében, de a határon túlra irányuló támogatási rendszer más részeiben is külön pályázatok kerüljenek kiírásra, amelyek kifejezetten a szórványmagyarság felzárkóztatását céloznák meg, elsősorban a következő területeken:

- I. Magyar iskolák, szervezetek és az egyházak által felügyelt diákbuszprogramok, amelyek segítségével erősíthetők a fennálló és létrehozhatók, megindíthatók új magyar tagozatok,
- II. Magyar iskolák, szervezetek és az egyházak által felügyelt nagy sáv szélességű kapcsolattal rendelkező internetklubok,
- III. A szigetmagyar közösségekben működő magyar iskolák felszereltségének javítása,
- IV. Anyanyelvpolási programok olyan kistérségekben, amelyekben nem működnek magyar iskolák,
- V. Kisközösségi művelődési házak tatarozása és felszereltségének javítása.

2) Járuljanak hozzá a Mozaik Tévé saját sugárzásának megindításához, működési feltételeinek javításához, hogy az alapítási céloknak megfelelően működhessen.

3) A vajdasági szórványmagyarság középiskolai központjaiban Nagybecskerekben, Újvidéken és Zomborban infrastrukturális fejlesztések útján bővíjenek, illetve létrejöjjenek középiskolai kollégiumi kapacitások.

Ezen álláspontok alapján a Mozaik Alapítvány kuratóriuma konkrét, rövid és hosszabb távra szóló cselekvési programokat állít össze, amelyek az anyaországi támogatások keretében külön pályázatok alapján valósulnának meg.

Bálint István

A KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁGRÓL MÁSKÉPP

Kísérlet az eddigi megoldáskeresés áttekintésére

Életbe vágó igazságok, gyakorlati problémák és elhallgatott-eltitkolt tények keverednek abban, hogy a határon túli magyarok kettős állampolgársága kérdésében eléggé irracionális légkör alakult ki. A megoldáskeresés több éves időszakában két véglet csapott össze és birkózott egymással. Az egyik szerint a világ legegyszerűbb dolga, hogy a határon túli magyarok alanyi jogon megkapják Magyarországtól a kettős állampolgárságot, csak ez a lehetetlen „balliberális” kormány „nemzetellenessége” az akadály. A másik szerint a lehetőségek annyira korlátozottak, hogy semmit sem lehet tenni a kettős állampolgárság követelése mögött rejlő probléma megoldására. Így alakult ki az az irracionális helyzet, hogy mire a magyar kormány a lehetséges gyakorlati megoldásokat kezdte keresni, már sem a magyarországi közvéleményt döntően befolyásoló pártok, sem a határon túli magyarok szervezetei nem hiszik el neki, hogy tényleg meg akar tenni mindent, amit meg lehet tenni.

Ebben a helyzetben a kormány számára a legegyszerűbb lenne, ha az egész kérdést a tavaszra esedékes választások utánra tenné. Mert ha a választásokat megnyerné, akkor a választási csatározásoktól mentesen nyugodtan dolgozhatna a lehetséges megoldások kimunkálásán. Ha pedig elveszítené, akkor hagyná, hogy a Fidesz engedje ki a levegőt abból a léggömbből, amit ellenzékben annyira felfújta (esetleg hagyja a léggömböt elpukkadni). Nemcsak ezért, hogy a Fidesz belássa, mire megy ellenzékben tett nagy nyilatkozataival. (Nem ez a legnagyobb dolog, amely miatt a választások közeledtével mind láthatóbban elhatalmasodik a Fideszen a rettegés, hogy kormányon neki kell majd helytállnia mindazért, amit ellenzékben mondott és tett, miközben Orbánnak Bushnál és Saronnál tett látogatása csak részben oszlatta el a Fidesz kormányra kerülésével kapcsolatos külföldi aggályokat.) Hanem azért is, mert a Fidesz-nek – „nemzeti elkötelezettsége” miatt – könnyebben elhiszik, hogy tényleg megtett minden tőle telhetőt. Az élet azonban nem engedi meg az ilyen várakozást. Már a schengeni egyezményhez való közeledés is megköveteli, hogy Magyarország ne nagyon halogassa az ezzel kapcsolatos lépéseket. Ebben a helyzetben próbáljuk áttekinteni a kettős állampolgárság kérdésében eddig történeteket.

A HÁROM IGAZSÁG

Az említett életbe vágó igazság, hogy Európa jelentős része, köztük elsősorban a vajdasági és a kárpátaljai magyarok nagy igazságtalanságként és amúgy is súlyos helyzetük rosszabbodásának egyik okaként élték meg, hogy Európa lezárta határait előttük, sőt ezt a határozatot állandóan szigorítja. Az ukrajnaiak ugyanis még emlékeznek arra, hogy Európa az emberi jogok elismerésének első jeleként azt követelte hazájuktól, a Szovjetuniótól, hogy tegye lehetővé polgárainak a szabad külföldi utazást. És az emberi jogok elismerésének ez a követelése lett az a hajtóerő, amely elindította a Szovjetunió felbomlásához, a kommunista rendszer megdöntéséhez vezető erjedést. (A cinikusok most már azt mondják: Gorbacsovnek csak tízmillió szovjet polgárt kellett volna Európa nyakára engedni – ami persze a rendszer lényegéből kifolyólag elképzelhetetlen volt – és Európa minden állam- és kormányfője ott lett volna nála Moszkvában a kéréssel, mondja meg, mennyi segítséget óhajt a Szovjetunió megmentésére, mint ahogyan ma Dél-Korea minden segítséget hajlandó megadni, csakhogy elkerülje az egyesülést Észak-Koreával.) Amikor viszont végre megjött a rendszerváltás, Európa zárja le előttük a határokat. A vajdasági magyarok pedig még emlékeznek arra a boldog időre, amikor a vörös útlevelemmel a zsebükben szabadon beutazhatták Európát. Ha vonattal utaztunk, észre sem vettük, hogy átaludtunk néhány határt. (Egész Európában csak Kelet-Németországba kellett még az átutazáshoz is vízumot kérni.) Most pedig már oda jutottunk, hogy vízum kell a Magyarországra utazáshoz is, sőt nem tudjuk, holnap mivel és mennyivel lesz nehezebb még ezt a vízumot is beszerezni. Nem csoda, hogy Európának a vízumkényszer alá kerülő részében, de különösen a vajdasági és a kárpátaljai magyaroknál, a helyzet ilyen alakulása erősítette a magára hagyottság, kirekesztettség, elzártság és reménytelenség érzését. És nem csoda, hogy a kettős állampolgárság megszerzésének felvillantása az önbizalom és a bizakodás viszszyanerésének, a remény újjáéledésének, az elszigeteltség felszámolásának esélyét adta meg. Azzal, hogy minél nehezebb lett a helyzet Vajdaságban és Ukrajnában, annál görcsösebbé vált a ragaszkodás ehhez a reményhez, mint ahogyan a fuldokló kapaszkodik az utolsó szalmaszálba. A reménytelenségnek és a rászorultságnak ez az érzése tette fogékonnyá (már azért is, mert ebben látták az utolsó lehetőséget, hogy ne koldusként lépjenek fel a gazdagabb rokonok felé, mert aki elfogadja a koldus helyzetét, az bele is nyugszik, hogy minden segély ellenére koldus marad, tehát akár irracionálisan is, de ragaszkodnia kell mindenhez, ami legalább a reményt megadja, hogy ne maradjon koldus) őket arra, hogy tudomásul vegyék mindazt az irracionálist, amit ebbe a kérdésbe a „nemzet” retorikával kampányoló magyarországi politizálás és a kettős állampolgárság kérdésében nem igazán érdekelt romániai és szlovákiai magyar párt – szintén választási taktikából – vitt.

A második, a gyakorlati igazság, amely ebbe a kérdésbe keveredett az, hogy kettős állampolgárság van, Európa legtöbb országa ismeri mint természetes és legális lehetőséget, a kettős állampolgárság az európai jogrend normális részét képezi. A legtöbb ország, főképp a szomszédos országok megadják ezt a lehetőséget. (Amikor ezek a viták kezdődtek, Romániának és Horvátországnak már

törvénye volt a kettős állampolgárságról, Szerbia ezt a lehetőséget elismerte, erről bilaterális megállapodásokat kötött, és készült az időközben hatályba lépett törvény is.) A kettős állampolgárság Magyarországon is létezett. Mint az időközben Végel Lászlónak adott kettős állampolgárság mutatta, ismerik azt az egyes nyugat-európai országokban létező intézményt, hogy az állampolgárságot úgy adják, mint a városok a díszpolgárságot, az egyetemek a díszdoktorátust. De főleg sok szerbiai polgárnak (magyarnak és nem magyarnak) van is kettős állampolgársága, olyan alapon, hogy Magyarország nem követelte meg a jugoszláv állampolgárságról való lemondást. Sőt, a jugoszlávok egy kis „mutykáért” nem mennek a szomszédba, gyorsan rájöttek arra is, hogyan szerezhetnek kettős állampolgárságot azok is, akiknek állandó tartózkodási helye Szerbia: csak egy olyan ismerőst kell találni, akinél az ott-tartózkodást be lehet jelenteni, és már meg is van a magyarországi tartózkodás, mint az állampolgárság elnyerésének feltétele. De a magyarországiakat sem kell féltetni: a lapokban hirdetések jelentek meg, amelyek bejelentkezéshez szükséges lakcímet árultak, a családi pótlék felének megfelelő összegért, ami jó üzlet, hisz egy címre akár harminc család is bejelenthető.

A fentebb vázolt szerencsétlen helyzet miatt annak emlegetésekor, hogy ha már a kettős állampolgárság létezik, akkor Magyarország miért ne adhatná meg a határon túli magyaroknak, figyelmen kívül hagyta néhány lényeges mozzanatot. Először is a leglényegesebbet: Horvátország kivételével senki sem ad etnikai alapon állampolgárságot. (Amit a későbbiekben részletezünk.) A másik: a kettős állampolgárságot Európában általában nem adják, hanem csak megtürik (elsősorban a gyarmati korszakból visszamaradó problémák rendezése érdekében) vagyis – mint Magyarország is teszi – nem követelik meg az állampolgárságról való lemondást, ha valaki egy másik állampolgárságot felvesz. (A *Népszabadság*ban erről a kérdéstről megjelent cikkemmel vitába szállva – amire később még visszatérünk – Gedei József egyetlen érvet hozott fel: azt a példát, ahogy Nagy-Britannia a hongkongiak kettős állampolgárságát rendezte. Közben nem vette észre, hogy ezzel éppen az én tételmet támasztja alá: Nagy-Britannia nem adott kettős állampolgárságot, hanem rendezte egy korábban brit fennhatóság alá tartozó terület státusának megváltozásából eredő problémákat. Különben is a brit megoldások jelentős része ma már nem alkalmazható, amióta 1997-ben az Európa Tanács elfogadta az állampolgárságról szóló konvenciót. És nem mellékes az sem, hogy brit állampolgárság van, pakisztáni, indiai stb. származású brit állampolgárok vannak, de britek nincsenek, mert azok angolok, skótok, walesiek és írek.)

A harmadik dolog ezzel kapcsolatban: a kettős állampolgárság nem adható tömegesen, mert abba már Európa is beleszól, mint ahogyan leállította a kettős állampolgárság megadását Románia részéről, mihelyt időszerű lett Románia belépése az Európai Unióba. És végül még egy igazság: a kettős állampolgárság kérdésében bilaterális államközi egyezményeket kell kötni. Mert még azok sem zárják ki teljesen a vele járó esetleges bonyodalmakat. Onnan, hogy a már létező magyar és jugoszláv kettős állampolgárok egy része csak a magyar útlevelét használja, legtöbbször nincs is érvényes jugoszláv útlevele, a másik része viszont a magyar határon a magyar, a Szerbia és Montenegró-i határon a jugoszláv útlevelét használja.

Azon át, hogy a kettős állampolgárságot a polgár ellen fordíthatják, mint ahogyan magyarországi újságíróvá vált kollégákkal történt, akivel a NATO-bombázás idején közölték: ha nem hagyja el rögtön az országot, úgy veszik, mintha jugoszláv állampolgár lenne. Ilyen bonyodalmak még Nyugat-Európában is lehetségesek. Az idén, az év elején megtörtént például, hogy Németországban a kiutasítás veszélye fenyegetett ötvenezer olyan törököt, akik 2000 előtt megkapták a német állampolgárságot, majd ismét felvették a törököt is. Addig, hogy a kettős állampolgárság a legrosszabb esetben megkönnyíti a kiutasítást, jobbik esetben, hogy egyetlen tollvonással alkalmazkazzák a külföldi állampolgárokra vonatkozó jogszabályokat, nálunk a jelentkezési kötelezettséget, a tartózkodási engedély 90 nap utáni meghosszabbítását stb. (Nemrégiben történt, hogy a Fidesz egyik vezetője azzal vádolt meg egy kárpátaljai magyar vezetőt, hogy a magyarigazolványosok jegyzékét megküldte az ukrán titkosszolgálatnak. Ami részben otrombaság: hogyan lehet azt állítani, hogy ukrán állampolgárok Ukrajnában Magyarországnak olyan munkát végeztek, amelyről az ukrán titkosszolgálatnak nem szabad tudnia, részben naivság, hisz ezek a jegyzékek előbb voltak az ukrán titkosszolgálatnál, mint Budapesten, amihez a komputeres korszakában még az sem kellett, hogy valaki átadja nekik.)

A kérdéssel kapcsolatban azonban a leglényegesebb az eddig általában elhallgatott, sőt gondosan titkolt igazság: etnikai alapon nem adható állampolgárság. Vagy más szavakkal: magyar állampolgárság nincs, tehát az senkinek sem adható. Magyarországnak vannak állampolgárai, akiknek többsége magyar, de mellettük egyenjogú, államalkotó kisebbségként ott vannak a romák, románok, szlovákok, szerbek stb., akik joggal elvárják, hogy Magyarország ne alkalmazzon velük szemben olyan diszkriminációt, hogy a pomázi szerb ne nyújthasson olyan segítséget vajdasági rokonának, mint amilyent magyar szomszédja nyújt az ő rokonának. Magyar állampolgárság csak akkor létezne, ha Magyarországon is a politikai nemzet értelmezése lenne érvényben, vagyis ha az lenne a felfogás, hogy vannak magyar ajkú magyar állampolgárok, román ajkú magyar állampolgárok stb. Mint Franciaországban, ahol mindenki, aki megkapja az állampolgárságot, francia lesz, még akkor is, ha különben hottentotta. Így az ilyen értelemben vett franciáknak ma már egyharmada nem is fehér, de éppen ez az állampolgárság meg is különbözteti a belgiumi, svájci, kanadai stb. franciától, vagyis az etnikai értelemben vett franciáktól.

A köznyelvben a félreértést (az etnikai és a politikai nemzet keveredését) az szüli, hogy ez a különbség idővel elhomályosult. Amikor közelebb voltak a Kossuth- illetve Deák-féle nemzetértelmezéshez, még tudatában voltak ennek a különbségnek. Így Magyarországon volt Magyarországi Szociáldemokrata Párt és Kommunisták Magyarországi Pártja. Ma viszont a Magyar Polgári Szövetség, a Magyar Szocialista Párt fából vaskarika, hisz vagy polgári, illetve szocialista, és akkor az ország minden polgárának pártja, vagy magyar, és akkor a magyarok pártja. Ennek a keveredésnek tulajdonítható az is, hogy a magyarországi útlevelekben is az áll: „állampolgársága: magyar”. (Ez volt a már említett *Népszabadság*ban megjelent cikkemmel kapcsolatos vitában az egyetlen érv állítással szemben. Mire az én válaszom az volt, hogy az én kétnyelvű útlevelemben a „nationalité” – ami szótárilag nemzetet, nemzetiséget jelent – mellett régen az állott, hogy „jugoslav”, most pedig ez áll: „SCG”. Ettől függetlenül nemzetiségem nem lett sem „jugo-

szláv”, sem „SCG”. Az, hogy a romániai útlevelekben az áll: „állampolgársága: román” nem jelenti azt, hogy Romániában nincsenek magyarok, akiknek joguk van az egyenjogúságra.)

Furcsamód e régóta tartó vitában erről a lényeges mozzanatról szinte senki sem tett említést. (A Duna Tévé egyik vitájában Fodor Gábor megjegyezte, hogy etnikai állampolgárság nincs, de amikor partnere azt kérdezte: hogyhogy nincs, csak egy lakonikus „nincs”-csel válaszolt.) Az alkotmánybíróság ezt a mozzanatot nem vette figyelembe, így joggal mondhatta ki, hogy a népszavazás nem alkotmányellenes, hisz kiírásának módja és a kettős állampolgárság egyformán alkotmányos. (Érthetetlen módon figyelmen kívül hagyta még azt a tényt is, amivel a Horn-kormány idején – szerencsére, mert különben Magyarország nem csatlakozhatott volna az Európai Unióhoz – megakadályozták „a magyar földet külföldi nem vásárolhat” kérdésben kiírni szándékozott népszavazást. Nemzetközi kötelezettség ugyanis nem lehet népszavazás tárgya.)

A magyar politikai elit mentségére legyen mondván, a közhangulat könnyen megtéveszthette őket. Ezt a félreértést megkönnyítette, hogy a romániai magyarok elhallgatták, hogy Románia nem a románoknak, hanem azoknak adott kettős állampolgárságot, akik 1989-ig állampolgárságukat saját hibájukon kívül veszítették el, de még az ilyen kettős állampolgárságok kiadását is leállította. Hivatalosan, mert kifogást emelt az EU, félhivatalosan, mert túl sok volt a nem román jelentkező. A szerbiai állampolgársági törvényt már a december 5-i népszavazás után fogadták el. De még utána is a vajdasági magyarok eléggé hangtompítóan mondták, hogy a szerbiai törvény nemcsak a szerbeknek ad jogot a kettős állampolgárság elnyerésére, hanem a Szerbiában élő valamennyi nemzet tagjainak. (Ez a rendelkezés még így is teljesen kívül áll a szerbiai jogrenden. Azért, mert nem szól arról, milyen lesz a viszonyulás a „rég” államhoz, amikor az illetőnek nyilatkoznia kell, hogy Szerbiát elismeri-e államának. A kettős állampolgárságra vonatkozó Boszniával kötött államközi szerződés értelmében a másik állam állampolgárságát az veheti fel, aki legalább három évig ott élt vagy legalább egy éve ottani állampolgár házastársa.)

A leglényegesebb, hogy a népszavazás idején még érvényben volt a horvátországi kettős állampolgárságról szóló törvény, amely a világon egyedülálló módon, etnikai alapon – csak a horvátoknak – kettős állampolgárságot adott. Nos, így megnyugtathatták lelkiismeretüket azzal, hogy kettős állampolgárságot kapnak a horvátok, hát akkor miért ne kaphatnának a magyarok is? Csakhogy az idén februárban – mihelyt Horvátország közelebb került az EU csatlakozásáról szóló tárgyalásokhoz, és elfogadta az állampolgárságról szóló európai konvenciót – e horvátországi törvényt módosították. Törölték belőle a 16. szakaszt, mely szerint horvát nemzetiségű személy esetében, bárhol él, az állampolgárság elnyeréséhez elegendő az írásbeli nyilatkozat. Ugyanakkor mindenki másnál megkövetelik az ötéves horvátországi tartózkodást s az előző állampolgárságról való lemondást. Ugyancsak törölték a 30. szakaszt is, amely a Horvátországban élő horvátoknak minden további nélkül megadta az állampolgárságot, de ugyanakkor nem adta meg azoknak a szerbeknek és más nemzetiségűeknek, akiknek 1991. október 8-án csak tartózkodási helyük volt Horvátországban, de nem volt állampolgárságuk.

A MAGYARIGAZOLVÁNYTÓL A NÉPSZAVAZÁSIG

A kettős állampolgárság körül keletkezett irracionális hangulat kialakulásának oka azonban nem a tényekről és kétségbevonhatatlan igazságokról való elfeledkezés volt, hanem az, hogy a kérdés körüli vitákon úrrá lett az a „nemzeti retorika”, amely a kettős állampolgárságtól nem kisebb dolgot várt, mint a magyar nemzet „határokon átívelő újraegyesítését”, Trianon korrekcióját, sőt visszafordítását. Az ily módon kialakított légkörben szinte félnie kellett mindenkinek, aki fel mert szólalni a kettős állampolgárság ellen, hogy „nemzetidegennek”, sőt „nemzetellenesnek” kiáltják ki, hisz nem kevesebbet csinál, mint akadályozza a magyar nemzettel szemben elkövetett nagy igazságtalanság, a trianoni békeszerződés egyik szörnyűségének, a magyar nemzet országhatárokkal történt szétdarabolásának jóvátételét. (Még Gyurcsány miniszterelnök sem mondta ki egyszerűen: „magyar állampolgárság nincs, tehát az senkinek nem is adható”, hanem ő is Trianonhoz nyúlt érvként: azt hangoztatta, hogy a kettős állampolgárság befejezné Trianon pusztítását, mert a magyaroknak az anyaországba való vándorlásával járna.) Így nem csoda, hogy minden más háttérbe szorult.

A Fidesz bölcsességének tulajdonítható, hogy kormányon volt benne annyi bátorság és erély, hogy szembe tudott szegülni a Magyarok Világszövetségével (sőt amikor a vita elmérgesedett, volt mersze olyan lépéshez folyamodni, amit nemhogy a Horn-kormány, de a Fock-kormány sem mert volna megtenni: megvonta a költségvetési támogatást a MVSZ-től), amikor az választmányának 1998 áprilisában tartott ülésén kimondta, hogy „minden magyar követelheti az alanyi jogon járó magyar állampolgárságot”. Mert tudta, hogy egy ilyen nehezen elfogadható megoldásnak törvénybe iktatása nemcsak belpolitikailag nehéz, hanem nemzetközileg is lehetetlen helyzetbe hozná az országot. Ezt a dicséretet nem tudjuk megismételni – részben, mert nem ismerjük egészében a tényeket – a Fidesz-nek az EU-val való tárgyalások lezárásakor tanúsított hozzáállásával kapcsolatban. Mert nem feltételezzük, hogy a határookra vonatkozó tárgyalásokon elfeledkezett volna a vajdasági és a kárpátaljai magyarok problémájáról. Azt viszont nem tudjuk, hogy azért nem próbált-e legalább valami átmeneti könnyítést kicsikarni, mert nem akarta még ezzel is bonyolítani a tárgyalásokat, vagy mert úgy mérte fel, hogy minden ilyen próbálkozás eleve kudarcra van ítélve.

Ebben a helyzetben a Fidesz úgy vélte, hogy talált egy ügyes megoldást: a kedvezménytörvényt és a magyarigazolványokat. Mert ez a megoldás lehetővé tette a nemzeti retorika egész tárházának felvonultatását (annak bizonygatását, hogy ezzel létrejön a „magyar nemzet határokon átívelő újraegyesítése”), és közben a gyakorlatban is járható utat kínált. Gyorsan kiderült azonban, hogy e törvénynek etnikai alapra építése is megkérdőjelezhető. Az EU rögtön közölte, hogy az ő területén ez a törvény nem alkalmazható, mert nem ismeri el a polgárok semmiféle etnikai megkülönböztetését. Később pedig már Orbán rákényszerült, hogy – a törvény rendelkezéseivel ellentétben – úgy egyezzen meg a román miniszterelnökkel, hogy a kedvezménytörvényben biztosított munkavállalási könnyítés a romániai magyarokra és románokra egyaránt vonatkozzon. (Az e kérdésben végig ügyetlenül viselkedő

ellenzék nem tudta eldönteni, hogy azért támadja-e Orbánt, mert a parlament nélkül belement a törvény módosításába, vagy hogy a román munkavállalók áradatával ijesztgesse a magyar választókat.) Szlovákiában a magyaroknak már korábban nyújtott segítség is veszélybe került, és emiatt a Medgyessy-kormány kénytelen volt megegyezni Pozsonnyal, hogy a segélyeket ne etnikai alapon adják, hanem például, az oktatási segélyt kapja meg mindenki, aki magyarul akar tanulni. Ennek alapján módosították is a törvényt, hogy legalább tompítsák annak etnikai alapra épülését. (Onnan, hogy törölték a magyar nemzet egységére való hivatkozást, addig, hogy a segélyeket nem kizárólag nemzeti alapon nyújtják.) Így a segélyeket megmentették, habár a törvényben maradtak még etnikai elemek.

Sem a Fidesz, sem a határon túli magyarok szervezetei nem okultak a kedvezménytörvénnyel szerzett tapasztalatokból, hanem az egész irracionális kampány újra kezdődött, amikor a kormányváltás után (elsősorban a vízumkényszer életbelépésének hatására) ismét felvetették a kettős állampolgárság kérdését. És ekkor már a Fidesz-t nem a kormányon mutatott államférfíúi bölcsesség vezérelte, hanem az az általános taktikája, amellyel – a parlamenti demokrácia szabályainak ellentmondóan folytatott „permanens választási kampányának” szellemében – állandóan igyekezett kényszerpályára szorítani a kormányt, megnehezíteni annak dolgát. Ezért egyetlen parlamenti pártként (még az MDF-nek is voltak fenntartásai) nemcsak a kettős állampolgárság melletti kampány élére állt, hanem abban a leghetetlenebb nyilatkozatokkal szította az irracionális hangulatot. (Orbán európai útlevelet ígért a határon túli magyaroknak, holott tudta, hogyha ilyesmi lehetséges, akkor ő ezt kiharcolta volna – vagy legalábbis ki kellett volna harcolnia – akkor, amikor az EU-val lezárta a határookra vonatkozó tárgyalásokat.) Ekkor már akadtak, akik legalább figyelmeztetni próbáltak az ilyen fellépésben rejlő ellentmondásra. Mint az *Erdélyi Napló* című lap tette, amikor már 2004. augusztus 6-án leírta: „Milyen Fidesz? kérdeném én vissza. Az, amelynek vezetői nem helyezkednek egyforma álláspontra? Egyik ellenzi, másik hatástanulmányt akar, a harmadik közvélemény-kutatást? Az a Fidesz, amelynek kormányzása idején hangzottak el éppen vezetőinek szájából: a kettős állampolgárság nem időszerű. Ráadásul ők járultak hozzá ahhoz is, hogy még külhoni állampolgárság se legyen. (Igaz, most ellenzékben vannak, s kiabálni mindig könnyebb.)”

Valamilyen megmagyarázhatatlan okból ebben a helyzetben a kormánypártok és maga a kormány sem találta fel magát. Nem akadályozták meg a népszavazás kiírását, azzal az érveléssel, amellyel – mint mondtuk – a Horn-kormány megakadályozta a magyar föld eladásával kapcsolatban tervezett népszavazás kiírását: az ország nemzetközi kötelezettségeiről nem lehet népszavazást tartani. (Pedig a VMSZ nevében Kasza József is figyelmeztette őket, hogy a népszavazás ebben a kérdésben nem járható út.) Utána pedig a kampányban tanúsított magatartásával hozzájárult az irracionális hangulat kialakulásához. Elsősorban azzal, hogy a határon túli magyarok tömeges betelepülésével kezdte ijesztgetni a választópolgárokat. Holott jól tudta, hogy a határon túli magyarok nem akarnak tömegesen elköltözni (és az elköltözni vágyók zöme sem Magyarországra menne), hanem mind kétségbeejtőbb helyzetükben csak a világtól való elszigeteltségükön szeretnének változtatni.

A kormánypártok és a kormány mentségére legfeljebb azt hozhatjuk fel, hogy nehéz volt racionálisan és higgadtan szembeszállni a már szinte hisztérikussá vált légkörrel. Meg azt, hogy a kettős állampolgárság tömeges megadásával járó veszélyeket alapos érvek és számítások világították meg. Így például kimutatták, hogy a magyar állampolgárság megadásával nem kevesebb mint húsz kedvezmény jár. Ezek: 1. családi pótlék, 2. gyermekgondozási segély, 3. gyermekgondozási díj, 4. gyermeknevelési támogatás, 5. anyasági támogatás, 6. időskorúak járadéka, 7. 13. havi nyugdíj, 8. rendszeres szociális segély, 9. ápolási díj, 10. lakásfenntartási támogatás, 11. lakbértámogatás (erre különösen kinyílt a bicska a magyarországiak zsebében: hiszen egy Vajdaságban albérletben élő kettős állampolgár a lakbér bizonyos részének megtérítését kérhetné), 12. adósságkezelési szolgálat, 13. átmeneti segély, 14. temetési segély, 15. fogyatékosági támogatás, 16. rokkantsági járadék, 17. vakok személyi járadéka, 18. mozgáskorlátozottak közlekedési támogatása, 19. átmeneti járulék és (a talán legnagyobb terhet jelentő) 20. közgyógyellátás. Mivel 1. az állampolgárok között nem lehet különbséget tenni; 2. még a korlátozottan nyújtott járandóságok elnyerése miatt sem kell odaköltözni, elég egyetlen napot hivatalosan dolgozni, vagy ideiglenes lakcímmel rendelkezni; 3. a külföldi magyar nem fizetne adót, mindezeket a költségeket a magyarországi polgárok viselnék. Ezek a kedvezmények csak a magyarigazolvánnyal rendelkező mintegy 800 ezer emberre számítva fejenként havi 13 900 forintba kerülnének minden magyarországi polgárnak. Ezek az érvek azonban csak a tartózkodási engedély nélkül, alanyi jogon tömegesen megadott kettős állampolgárság ellen hozhatók fel. Márpedig ha a magyarországi törvények nem alanyi jogként, hanem csak lehetőségként ismerik el a kettős állampolgárság intézményét, akkor az ilyen kedvezmény – az ország belső szempontjai, az EU-val és a szomszédos országokkal való egyeztetés alapján – meglehetősen kevés esetre korlátozható.

Az ilyen légkörben megtartott népszavazás természetesen az előre kiszámítható eredményt hozta: a választók 37,5 százaléka ment el szavazni, és ezeknek alig több mint a fele – 52,5 százaléka – mondott igent a kettős állampolgársággal kapcsolatban feltett kérdésre. Ez annyit jelent, hogy a kettős állampolgárság megadását a választótöbbségnek 20 százaléka sem fogadta el. Ebben a helyzetben a Fidesz ahelyett, hogy megkövette volna a magyarországi választókat, és bocsánatot kért volna mintegy 5 millió magyar polgártól (mert azzal a jelszóval kampányolt, hogy „minden becsületes magyar ember igennel szavaz”, márpedig egy kissé mégiscsak sok, hogy egy ellenzéki párt a választótöbbség 80 százalékát nem tekinti becsületesnek és magyarnak), azon kezdett el teljes gőzzel dolgozni, hogy a népszavazás eredményét saját győzelmének tüntesse fel. (Meg is kapta ezért a 168 óra című hetilaptól: „Orbán Viktornak a sajtótájékoztatón előadott győzelmi jelentésére még az edzettebb idegzetű nézők sem számítottak. Okkal hihette mindenki, hogy közvetlenül ekkora bukta után legalább ideig-óráig némi szerénység honol majd a Fidesz köreiben.”) Az ilyen győzelmi hangulat megteremtéséhez azonban az kellett, hogy még magasabb fokra szítsák a hisztériát, elsősorban a határon túli magyarok körében, részben még a magyarországi polgárok ellen is, de még inkább az „átkos balliberális” kormány ellen. („A Kádár-korszakban sem volt ennyire silány az

anyaország és a külhoniak viszonya” – írta a *Heti Válasz* című hetilap.) A kampány már nemcsak az udvariasság elemi szabályait sértette, hanem a nemzeti becsület elemi követelményeit is: március 15-én kifütyülték a miniszterelnök levelét, a szlovákiai magyar képviselők bojkottálták a Magyarország pozsonyi nagykövete által a nemzet ünnepén rendezett fogadást stb. Mindehhez még hozzájárult a Magyarok Világszövetségének legújabb kampánya – amelyről külön kell szólnunk –, hogy a kormány ilyen légkörben lásson hozzá annak megtételéhez, ami az adott helyzetben tehető.

A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK ÚJABB AKCIÓJA

A hisztérikus légkör fokozásához és a vita irracionális elemei számának gyarapításához hozzájárult a MVSZ legújabb kampánya is. A MVSZ ugyanis magáévá tette dr. Gaudi Nagy Tamás álláspontját (sőt ennek alapján Körömi Attila független képviselő a parlamentben javaslattal állt elő, amelyet 21 képviselő – köztük Balsai István, az Antall-kormány igazságügy-minisztere – támogatott), amely szerint a bácskai magyaroknak „lappangó” magyar állampolgársága van, amit csak érvényesíteniük kell. E tétel szerint Bácska horthysta megszállásának nemzetközi egyezménnyel vetettek véget, de ez a nemzetközi egyezmény nem hatálytalanította, hogy ennek a területnek a polgárai a megszállás alatt Magyarország állampolgárai voltak. Sőt Magyarország később a hasonlóan visszaszármaztatott területek országaival kétoldali egyezményt kötött a kettős állampolgárság megszüntetéséről, de ilyen egyezmény Jugoszláviával nem jött létre. Tehát a bácskai magyaroknak 1941 után megadott magyarországi állampolgársága továbbra is megvan, csak a magyar államnak ezt tudomásul kell vennie. Patrubány Miklós, a MVSZ elnöke ezzel a tétellel Vajdaságban járt, és arra biztatta a bácskai magyarokat, hogy rögtön adjanak be kérvényt a magyarországi hatóságoknak „lappangó állampolgárságuk” aktivizálására. (Hasonlóan kampányolt Romániában is, holott a romániai magyaroknak a MVSZ szerint sincs „lappangó állampolgárságuk”).

Ezt már az alanyi jog alapján járó kettős állampolgárságot követelő pártok is megelégtették. Kasza József „kártékonyak” minősítette a MVSZ Vajdaságban végzett „népámító és felelőtlen” tevékenységét. De Révész Márton, a Fidesz szóvivője is kijelentette: „A MVSZ-nek jogi szempontból nincsen igaza... A MVSZ rendkívül sokat ártott rövid távon a határon túli magyarok, illetve a magyarországi magyarok kapcsolatának és a nemzetpolitikának.” A világszövetség legújabb tétele és kampánya tényleg csak arra jó, hogy növelje az irracionális elemek számát. Mert: 1. Ha egy terület státusának megváltozása után nemzetközileg külön hatálytalanítani kellene a korábbi állampolgárságot, akkor Olaszország jelentős részének polgárai még mindig osztrák állampolgárok lennének, Nizza állampolgárai pedig olasz állampolgárok, mert e területnek Ausztriától, illetve Olaszországtól való elfoglalása után senki nem hatálytalanította korábbi állampolgárságukat. 2. Ha egy terület státusának elfoglalása után a korábbi állampolgárságot hatálytalanítani is kellene, akkor is ilyen hatálytalanításra nem lenne szükség sem Bácska, sem Erdély, sem a Felvidék vonatkozásában, mert az ő esetükben hatályon kívül helyezték azokat a nemzetközi rendelkezéseket, amelyek ezeket a területeket Magyarország

fennhatósága alá helyezték, ami jogilag azt jelenti, hogy magyarországi állampolgárságot nem is kaptak, mert érvénytelen az a rendelkezés, amely ezt az állampolgárságot megadta. 3. Ha mindezek ellenére Bácska polgárainak mégis lett volna – de nem volt – „lappangó állampolgársága”, azt is felszámolta volna a hatályos magyarországi állampolgársági törvény, amely szerint állampolgár az, aki 1948-ban Magyarországon élt. 4. A kettős állampolgárságról szóló kétoldali megállapodásoknak ehhez semmi közük, hisz azok nem a kettős állampolgárság megszüntetéséről, hanem annak rendezéséről, elsősorban a kettős adóztatás elkerüléséről szólnak, tehát annak semmi jelentősége nincs, hogy Magyarország és Jugoszlávia nem kötött ilyen egyezményt. 5. Ha még mindezek után is lenne „lappangó állampolgárság” – ami persze nincs – akkor az vonatkozna a bácskai szerbekre, szlovákokra stb. is, akiknek ezt az állampolgárságot Horthy Magyarországa megadta, mert ők vagy ősük 1918-ban Bácskában éltek.

Nos, mit lehet tenni?

Ilyen helyzetben csillapítani kell a kedélyeket, és higgadtabban hozzálátni annak felkutatásához, hogy mit lehet reáisan tenni a kérdés megoldására és a vajdasági meg kárpátjai magyarok valóban silány helyzetének javítására. A lehetséges intézkedéseknek a zömét a kormány már megtette. Elsősorban is lehetőségeihez képest igyekszik megtartani a már meglévő segélyeket, és a Szülőföld programmal megteremtette e segély új lehetőségeit, formáit és eszközeit. Persze, hogy a mi helyzetünk javításához sokkal több kellene. De szembe kell néznünk két dologgal. Az egyik, hogy tényleg meggyűlöltetjük magunkat, ha felsorakozunk ahhoz a magyarországi kampányhoz, amely azt hiszi, hogy lehetséges felkarolni, sőt túllícitálni minden követelést. Ugyanakkor azt követelni a kormánytól, hogy ne növelje se az inflációt, se a külföldi adósságot, de ráadásul még az adókat is csökkentse. A másik pedig az, hogy helyzetünk ténylegesen és jelentősen csak Szerbia és benne Vajdaság helyzetének megváltozásával javulhat.

A kormány ugyanakkor a jogszabályok módosításával már gyorsította, megkönnyítette és olcsóbbá tette a honosítást és az állampolgárság megszerzését. (Itt is figyelembe kell vennünk két dolgot. Az egyik: sok Magyarországra települt vajdasági ismerősünk rémtörténeteket mesélhetett volna arról, hogy milyen körülményes, hosszú, költséges és kapcsolatoktól függő a magyarországi állampolgárság megszerzése. A másik: tényleg tarthatatlan volt, hogy az egyetemi végzettségű vajdasági magyarnak is vizsgáznia kellett az állampolgárság elnyeréséhez még akkor is, ha ezt a vizsgát esetleg megkönnyítették neki.)

A többi tekintetében már nem olyan egyszerű a helyzet. Mindenesetre kissé furcsa volt, hogy a magyar kormány nemzetközi jogi tanácskozást hívott össze olyan kérdéseknek a megválaszolására, amelyekre a választ bármely, a nemzetközi jogban kicsit is jártas magyarországi polgár is megadhatta volna. De a kialakult irracionális légkörben erre lehetséges a magyarázat: nekem úgy sem hisztek, íme tehát mit mondanak a nemzetközi tekintélyek. A két legfontosabb kérdésben nem is mondtak semmi újat. Egyszerűen csak leszögezték: etnikai alapon nem adható állampolgárság, és csak azonos jogokkal rendelkező állampolgárok létezhetnek. Legfeljebb ennek kiegészítéseként van némi újdonság a harmadik válaszban, mert ezt a kérdést eddig senki sem tárgyalta: útlevél csak állampolgároknak adható.

Ebben a helyzetben a magyar kormány megteheti, hogy javasolja a kettős állampolgárság megadása lehetőségének törvénybe iktatását, de két kikötéssel. Az egyik: az senkinek sem jár, hanem csak kérheti. A másik: nemcsak magyar kérheti, hanem bármelyik elismert magyarországi kisebbséghez (vagy valami hasonló megfogalmazásban) tartozó személy. Ebben az esetben aztán már a belpolitikai szempontok figyelembevételével, Európával és a szomszédokkal egyeztetve eldöntheti, hogy kinek adja meg a kettős állampolgárságot. Erre már azért is szükség lenne, mert: 1. Mindentől függetlenül amúgy is rendezni kell a ténylegesen már meglévő elég sok kettős állampolgárságú személy ügyét. 2. Európával már most is, de még inkább a schengeni rendszerre való áttérés kapcsán számos kérdést tisztázni kell, hisz nem ismételheti meg azt, amit az Orbán-kormány az EU-val való tárgyalások lezárásakor tett: nem viselkedhet úgy, mintha ezek a problémák nem léteznének. 3. A kettős állampolgársággal kapcsolatban minden kérdést tisztázni kell a szomszédos országokkal való bilaterális tárgyalásokon. Részben azért, hogy elkerülje azokat a bonyodalmakat, amelyeket a kettős állampolgársággal kapcsolatban említettünk. Részben meg azért, mert az eddigi irracionális légkörben mindenkinek elkerülte a figyelmét Mircea Geoana akkori román külügyminiszter azóta és az új kormány részéről sem érvénytelenített nyilatkozata, amely szerint „az erdélyi magyarok csak akkor igényelhetik a magyar állampolgárságot, ha lemondanak a román állampolgárságról”.

A másik már kikristályosodott lehetőség, amely a megoldáskeresés, a javaslatok összevetésének, kimunkálásának fázisában van, a schengeni egyezmény alapján elérhető „nemzeti vízum”, amivel kapcsolatban már sok minden tisztázódott: 1. Tudatosodott, hogy a schengeni egyezmény ezt a megoldást lehetővé teszi. 2. Tisztázódott, hogy ennél a vízumnál a „nemzeti” jelző nem azt jelenti, hogy etnikai-nemzeti alapon adható, hanem azt, hogy Magyarország, mint az egyezményhez csatlakozó egyik ország az egyezményben lefektetett általános szabályok mellett bizonyos más szempontok figyelembevételével – elsősorban a vele és polgáraival meglévő gazdasági, kulturális, rokon stb. kapcsolatok fenntartására és ápolására – adhat csak az ő határain belül érvényes vízumot. (Gyurcsány magyar és Terceanu román miniszterelnök első találkozásán tisztázódott, hogy ezt a vízumot a románok is megkapják.) 3. Már megfogalmazódtak e vízummal kapcsolatban bizonyos javaslatok: 5. évre adnák, ingyenesen stb. E sorok írásakor folyik annak keresése, hogy Magyarország mit tehet azok európai utazásának megkönnyítésére, akik még sokáig kívül maradnak az európai vízummentesség övezetén. Ezzel kapcsolatban már vannak olyan javaslatok, hogy tartózkodási engedélyt, személyazonossági igazolványt kell adni, mert az kiadható, és az ad bizonyos utazási lehetőségeket.

E tárgyalások és megoldáskeresések során azonban mindvégig figyelembe kell venni legalább három olyan tényezőt, amely behatárolja a kormány lehetőségeit. Legelőször is számolni kell azzal, hogy etnikai-nemzeti alapon, Magyarország más nemzetiségű polgárai teljes egyenjogúságának figyelmen kívül hagyásával szinte semmi sem tehető. Nem azért, mert Európa ezt nem engedi meg, hanem azért, mert a térség újabb kori történései (a jugoszláv polgárháborúktól kezdve azon át, hogy Macedóniában saját falvaik rommá lövése árán jutottak el az albánok államalkotó

voltának elismeréséig, egészen a román–magyar, szlovák–magyar államközi és belső ellentétek időnkénti fellángolásáig) meggyőzően megvilágították az ilyen gyakorlat veszélyeit. Elsősorban megmutatták, hogy e soknemzetiségű térségben minden arra irányuló kísérlet, hogy egyetlen nemzet (bármilyen többségben van is) kizárólag magának tulajdonítsa és sajátítsa ki az államot, képtelen szólni elindítja a kisebbségek kálváriáját, s utána már csak a körülmények szabják meg, hogy egy-egy kisebbség a kálvária melyik stációjáig jut el. Az első stáció az arról való megfélemezés, hogy az állam nem egyetlen nemzeté, hanem a polgároké. Az út közepén van – negyedik-ötödik stáció –, hogy nálunk embereket vernek meg, mert magyarul beszélnek, amikor ez Szerbia. És a végén a csúcs, a Golgota már Srebrenica vagy az örmények kiirtása, hogy a kisebbségek ne „zavarják” az államot magának tulajdonító nemzetet.

Hasonlóan számolni kell azonban még két másik korláttal. Az egyik: Európa semmiképpen sem tűrné el, hogy Magyarország tömegesen küldjön a nyakára határain túl élőket, amikor még a magyar vízvezeték-szerelőben látott veszély is egyik indítéka volt annak, hogy a franciák nemet mondtak az európai alkotmányra. A másik pedig: számolni kell a szomszédok érzékenységeivel. Emiatt minden lépést gondosan meg kell tárgyalni Európával és a szomszédokkal. Már azért is, mert minden arra tett kísérlet, hogy dacoljanak Európa és a szomszédok szempontjaival, érzékenységeivel, elindíthatja a magyar politikát a miloševići („A szerbek szegények maradnak, de nem hódolnak be a világnak”) veszélyes hozzáállás felé. Ebben a keretben azonban fel lehet és fel kell kutatni a megoldásokat. Csak véget kell vetni az eddigi irracionális megközelítésnek. A kormánynak jóakarattal és készséggel kell dolgoznia a lehetőségek felkutatásán és kimunkálásán. Az ellenzéknek és a határon túli magyar pártoknak pedig vállalniuk kell felelősségüket, mert majdnem hisztérikus hangulatba ejtették a határon túli magyarokat.

JUNG KÁROLY HATVANÉVES*

ÉLETEMRŐL

1944. június 26-án születtem Gombos nagyközségben, a Bács-Bodrog vármegyei apatini járásban. Mint pár évvel ezelőtt kiderült, egészen 1948 derekáig magyar állampolgár voltam, ekkor jegyezték csak be a jugoszláv állampolgárok anyakönyvébe. Már ebből is világosan látható, hogy magyarnak lenni Kelet-Közép-Európa országaiban, a mesterségesen kialakult utódállamokban azok megszűnésekor és újraalakításakor nem mindig zökkenőmentes élmény.

Családom római katolikus kisiparos család volt. Apám, Jung Ignác szobafestő- és mázolómester ugyan már Gomboson született 1923-ban, de szülei – Jung Ignác vasutas és Stampfer Franciska háztartásbeli – Bácsordasról (szomszédos sváb falu) költöztek át Gombosra, még a Monarchia idején. Jung öregapám, aki rongyszőnyegszövő-mester is volt egy személyben, korán meghalt, így apám árva gyerek maradt, két idősebb testvérével együtt. Apámat tehát a „sváb takács” fiaként ismerték a faluban. A bácsordasi Jungokat még Mária-Terézia korában telepítették a Bácskaságba a Schwarzwaldból. A bácsordasi rokonság még a „felszabadító” partizánok bevonulása előtt, éppen születésem évében, vagyonát és mindenét prédára hagyva, parasztszekéren menekült el Németország felé. Bácsordasra később szerb telepések („kolonisták”) kerültek.

Öreganyámat – mi ómamának hívtuk – az új rezsim kezdetén lágerbe akarták vinni, de az új hatalom képviselőit, egyébként helybelieket, anyám, a szintén özvegy másik öreganyám és az anyai ági rokonság azzal zavarta ki, hogy: „mit akartok tik itt, hát tik nem ugyanúgy sváb nevűek vattok, mint mink?” S hozzátették: „mink itt mind magyarok vagyunk!” A később megismert helyi és délvidéki akkori események és tragédiák fényében máig sem értem, hogy ez hogy volt lehetséges, hisz abban az időben magyarnak lenni legalább olyan rossz ajánlólevél volt, mint svábnak lenni.

Apámat már előbb mindenesetre besorozták az új, titói hadseregbe, s a kor demagógiájának megfelelően egy öltözet ruhához való szövettel a hóna alatt tért haza Gombosra. Ómama, aki 1967-ben hunyt el, talpig feketébe öltözött kicsinyke öregasszonyként él emlékezetemben, mások számára ő volt a Franci néni, aki ma-

* A Létünk folyóirat, némi késéssel ugyan, de kellő tisztelettel köszönti hatvanadik születésnapja alkalmából régi munkatársát a szerző önéletrészletének meg eddigi folklorisztikai munkásságát bemutató bibliográfiájának közlésével.

gyarul sohasem tanult meg tökéletesen, s számunkra ez, színmagyar közegben, akkor igen mulatságosnak tűnt. Isten nyugosztalja szegénykémet. De lelkében ő is magyar volt: a többi bácsordasi rokonnal nem akarta elhagyni a magyar földet, amely hazát és kenyeret adott neki.

Anyai öregapám, Szűcs István gombosi szegényparasztok ivadéka volt. 1894-ben született, s a századvégen kezdődött, majd a századelőn folytatódott állami telepítések során mint gombosi kisgazda nagykorú fia, aki külön háztartást és családot kívánt alapítani, 1912-ben ház építésére alkalmas beltelket és külsőségeket vehetett, mintegy 15 holdnyi telepállományként, ötvenéves törlesztésre. Anyámat ezért később, már nagylány korában, „telepes lánynak” nevezték. Öregapámat mindenki „Leves Pista”-ként ismerte. Aztán kitört a világháború, megjárta a galíciai frontot, hazatérte után komor emberré vált, nem tűrhette a papokat, akik őket, bakákat, a harctéren a muszka ellen buzdították, de amikor az első gránát becsapódott a lövészárók közelében, reverendájukat felkapva elsőnek futottak el. Kiszéüsttel a mellén tért haza, ez ma is megvan, de mint a családi hagyományból tudom, szerinte nagy ezüstöt érdemelt volna, mert az ő lélekjelenléte mentette meg egységét és bajtársait: kézigránátot hajigálva tartóztatta fel a lövészárókba beözönlő oroszokat.

Volt neki egy klarinétja, komor kedvében azt szokta fújni estelente a gang lépcsőjén ülve. Mint anyámtól tudom, gyakran hallották tőle a Krasznahorka büszke vára című dalt játszani a sötétben, főleg akkor fújta hosszan, amikor jócskán meghúzta a boroskancsót. Volt neki félholdnyi szőlője a Sánccparton (Római-sáncok), ez a rész Gombos legkomiszabb határrésze, de a noha, a magyarpusztító szőlőfajta ott is megtermett. Nálunk ortellaként ismerték, melynek borát s a cefréjéből főzött pálinkát, hasonszőrű barátaival addig itták, míg benne tartott. Ebbe rokkant bele időnap előtt: 1939-ben, negyvenöt éves korában, amikor anyám húszéves nagylány volt, szépen elhalálozott. A halála előtti években katonacimborái jóvoltából maradhatott a kubikosbandában: már csak a vizet hordta nekik, mert az ásó és a lapát már nem neki való volt. A borzasztó kapadohány és az ortella végzett vele. Özvegye és két eladósorban lévő nagylány maradt utána.

Anyai öreganyám, Molnár Borbála, aki 1895-ben született, ugyancsak parasztszaládból származott, s amikor a vicces kedvű, víg kedélyű Leves Pistához férjhez ment, nyilván nem gondolta, hogy mire képes az ital. Bár az ivászat Gomboson is jócskán pusztította az embereket. Még őt is ismerhettem, ő volt a nyanya, aki hatéves koromban, 1950-ben hunyt el hosszú, súlyos betegség után. Boris néni, ahogy hívták, okos asszony volt, okos özvegyasszony, akinek szegénységében két nagylányt kellett kiházasítania. A családi hagyomány szerint Szűcs István öregapám halála után sorba jöttek a falu kocsmárosai is, hogy kocsmái adósságait behajtsák. Borbála öreganyám már csak a hordóban lévő maradék bort tudta törlesztés fejében felajánlani nekik.

Mint anyámtól tudom, nyanya nagyon szeretett olvasni. Hogy mit olvasott, nem tudom, de elsősorban a magyar történelem érdekelt. Sűrűn emlegette Molnár Gábor század eleji kántortanítót, aki nagyon sokat mesélt nekik a magyar hazáról, a magyar történelemről, a magyar királyokról. Ez az a Molnár Gábor, akiről

később, már folklorista koromban, magam is megemlékeztem, amikor a Pannóniai Ének bizonyos kései lecsapódásairól értekeztem.

A kisebbségbe szakadt délvidéki magyar népelet mélyéről indultam tehát; családom és felmenőim származása, élete és sorsa sok tekintetben jól példázza mindazokat a történelmi folyamatokat, amelyek a magyar Délvidéket jellemezték az elmúlt bő egy évszázad során, de jóval korábban is. Olyan világ volt ez, melyből nem volt könnyű kitörni, ahol a társadalmi felemelkedés vágyott modellje egy szegény paraszt- vagy napszámoslány számára az iparoshoz való férjhezmenetel, „még ha tücsináló lesz is az a legény”, mint saját családomtól tudom. Jőmagam az elsők egyike voltam, aki Gombosról valaha is egyetemi tanulmányokra adhatta a fejét. Előttem két orvostanhallgatóról és egy mezőgazdasági mérnökről tudok csak, azok is nem sokkal előttem végezték tanulmányaikat.

Születésemkor váratlan meglepetést produkáltam a családban: először a bábaasszony vette észre, majd anyám is, hogy a visító fiúgyerek jobb kezének hüvelykujján ott fityeg egy hatodik ujj is. Jobb kezemen hat ujjal születtem tehát, vagyis a magyar néphit szerint táltos voltam. Ezt a gombosiak már nem tudták, az egyik rokon e furcsaságot úgy értelmezte, hogy „több vót az anyag”. Hogy e csúfságtól megszabadítsanak, nemsokára rá bevitték a zombori kórházba, ahol műtéttel megszabadítottak táltosságom félreérthetetlen jelétől: fölös csontocskámtól. Jobb kezem hüvelykujja azóta magán viseli a műtét nyomait: lényegesen másként nőtt, mint a másik. Nyilván ennek köszönhetem, hogy később nem ragadott el a többi táltos, s nem estem át a feldaraboláson. A táltosságról mindezt már folkloristaként tudtam meg, s a magam esetével szoktam időnként szórakoztatni vagy riogatni a hallgatóságot vagy az arra érdemeseket és barátaimat.

Nemcsak velem voltak bajok rögtön születésemkor, hisz az említett műtét idején Zomborban mindennaposak voltak a légiriadók, s szüleimnek a frissen műtött újjú csecsemővel futóárókba kellett rohanniuk. Ezek voltak azok az idők, amikor a Pesti Rádióban sűrűn felhangzott a gyászos figyelmeztetés: „Légiveszély: Bácska, Baja!” S éjszaka a megszeppent parasztnépek az amerikai Liberator bombázórajok félelmetes brummogását figyelték az égen. Egy Liberator le is zuhant a gombosi határban. Szóval nevet kellett választani a gyerekeknek. Kézenfekvő és természetes lett volna, hogy apám nevét örököljem, de erre mégsem került sor, mert – mint anyám elmondta – abban az időben a suttyomban hallgatott Rádió London állandóan a fasiszta nácikat emlegette, s akkor hogy lehetett volna a gyereket Nácinak vagy Nácikámnak szólítani? Elég volt, hogy egy Náci már volt a családban. Végül is jegyben járó keresztszüleimre való tekintettel keresztanyám vőlegényének nevét kaptam: ő Károly volt. Kapcsolatba kerülni velem már akkor sem volt szerencsés: a keresztszülők házasságából végül is nem lett semmi. Jung Károly Lászlóként anyakönyveztek, mivel nevemet magammal hoztam, hisz születésem másnapján volt Szent László napja, s különben is a gombosi templom Szent László királynak van szentelve. Ott láttam először lefestve a ferdén álló keresztű Magyar Szent Koronát.

Mivel én már iparoscsalád sarja voltam: apám piktor, anyám parasztasszonyoknak dolgozó varrónő, mert lánykorában kitanulta ezt a mesterséget, úgy tűnt, ha-

ladtunk a társadalmi ranglétrán. Ennek megfelelően illett jó tanulónak lennem az általános iskolában. Ez valahogy nem is volt gond számomra; mindig én voltam a „legjobb tanuló” a magam osztályában. Mindez olyan világban zajlott, olyan kisebbségi magyar paraszti világban, ahol a népi kultúra szinte minden jellegzetességét megőrizték még, s éltek az 1950-es évek elején. Hogy ez valóban így volt, azt az évtizedekkel később végzett helyi népszokás- és néphitgyűjtéseim is bizonyíthatják, melynek alapján több könyvem és számos tanulmányom született. A magyar népi kultúra döbbenetesen archaikus világában születtem és éltem meg gyermekkoromat, amit persze akkor nem érzékelttem, hisz számomra ez volt a természetes világ.

Egy jó tanulónak pályát kellett választania az általános iskola után. Persze nem tudtam, hogy mi akarok lenni. Rengeteget olvastam, de ez nem igazított útba. Előbb órák akartam lenni, majd pilóta, végül csillagász. Ez utóbbi maga volt az abszurdum Gomboson, ám nem maradt az is: a helyi mészáros- és hentesmester fia, annak rendje és módja szerint, elvégezte az asztronómia szakot, s ő lett – nesze neked többségi nemzet! – a belgrádi Csillagvizsgáló Intézet igazgatója. Ma is az. (Mindez azonban később történt.) Valószínűleg vegytan–fizika szakos tanárnő osztályfőnököm hatására iratkoztam be 1959-ben a szabadkai vegyészeti–technológiai szak-középiskola magyar tannyelvű szakára, s ott szereztem vegyésztechnológusi oklevelet 1963-ban. Itt már nem én voltam a legjobb tanuló, ám magyar szakos és szerb szakos tanárnőim meglepődve konstataálták jeles dolgozataimat, mintegy arra is célozva, hogy nem biztos, hogy számomra a vegyésztség lenne a leginkább rám szabott pálya. (Bennünket, vegyészeket akkor a szabadkai középiskolások, elragadó bájjal, szappanyosoknak hívtak.) A nyelvszakos tanárnők jóslata be is igazolódott később.

Friss diplomás vegyésztechnikusként 1963 őszén beiratkoztam az újvidéki Élelmiszeripari Technológiai Karra. Ez lett a vesztem. Újvidéken azonnal belesikerültem a fiatal magyar írók brancsába, akkor kezdtem első verseimet publikálni az Új Symposion avantgárdista folyóirat elődjében, az Ifjúság hetilap Symposion mellékletében. Az előadásokra még jártam ugyan, ám a vegyésztség egyre kevésbé kötött le. Letettem ugyan néhány kollokviumot és vizsgát, a második szemeszter vége előtt azonban szedtem sátorfámat, s a Péterváradra várban levő vegyészkarot otthagytam, hazaköltöztem Gombosra, azzal, hogy a Bölcsészkar Magyar Tanszékén kívánom folytatni tanulmányaimat. Mai szemmel nézve: felelőtlen, kilátástalan elképzelés és tett volt. (Mint majd később beigazolódik, lehet, hogy nem is volt az.)

Felelőtlennek mindenképpen az volt az adott pillanatban, hisz apám, aki akkor az odaítélt, tehát a Duna túloldalán lévő Erdődön az eszéki mezőgazdasági kombinát helyi szőlőbirtokának és pincegazdaságának központjában a kőműves-festő karbantartó brigádban dolgozott, az ösztöndíjat is kijárta számomra, s a család bennem már a pincegazdaság laboratóriumának fő vegyész-mérnökét látta. (Ennek a faluban valamiképpen híre mehetett, mert otthonlétem idején néhány alkalommal egy idős, hatalmas bajuszú gazda, Bálint bácsi, akinek két unokája már végzős volt az orvostudományi és a mezőgazdasági karon, találkozásunkkor mérnök úrnak szólított. Ezt nem tudtam akkor mire vélni.) Egészen tisztességes ösztöndíjat folyósítottak,

aminek egy normálisan gondolkodó egyetemi hallgató csak örülhetett volna. Én azonban már akkor sem voltam normálisan gondolkodó. (Bár a későbbiek ismeretében ez sem olyan biztos.) Szóval mintha mennykő csapott volna a családba. Láttam apám keserűségét és csalódottságát, hogy mi lett a legjobb tanulóból. (Ő közben télen-nyáron, esőben-hóban, kánikulában, kis motorjára ülve minden hajnalban átjárt Erdődre dolgozni, s elképzelem, hogy szégyellhette magát helyettem és miattam.)

Szóval bukott emberként csellengtem otthon, de nem soká. Úgy tűnik, a Gondviselésnek tervei voltak velem. Éppen Zomborban jártam valami ügyben, amikor összefutottam egyik helyi szappanyos kollégámmal, aki ugyancsak otthagyta a vegyész szakot. Tehát együtt búslakodhattunk volna, ha nem újságolja el örvendve, hogy el akar helyezkedni, s már két ajánlata is van: vegyésznek lenni a helyi akkumulátorgyárban, vagy raktárosságot vállalni egy szintén helyi vegyszer-, gyógyszer- és kötszer-nagykereskedelmi vállalatnál. Azt mondta, hogy akkor válasszam az egyiket. Nekem a raktárosság tűnt vonzóbbnak, mivel a cég telephelye közel volt a vasútállomáshoz, hisz nem kívántam Zomborban lakni, s a naponta való ingázás látszott megoldásnak. Sok ilyen ingázó volt akkoriban. Jelentkeztem a cégnél, ahol a született kereskedő, Steiner Márton, azonnal felvett raktárosnak. Ő egyébként a két háború között drogérista volt, és a helyi Vadászkiirt Szálló és vendégfogadó egyik részvényese.

Ettől kezdve egy éven át minden hajnalban kerékpárra ülve (egy télen és egy nyáron) kikerekkeztem a pár kilométerre levő vasúti „nagyállomásra”, volt, amikor télen csak gyalog lehetett a nagy hó miatt, a biciklit odacsapva az állomásépület oldalához, végigaludva az utat Zomborba utaztam, ledolgoztam a raktárosi munkaidőt, újra vonatra szálltam, s általában alva (vagy kártyázva) a nagyállomásra értem, onnan aztán biciklin haza. Később megtudtam, hogy nem szívesen ültek mellém mások: én ugyan nem vettem észre, de valószínűleg jobban búzlótt ruházatom a kreolintól, mint illetet volna. A boldogságot egy alkalommal az is fokozta, hogy a biciklit valaki ellopta az állomásépület mellől. Jóval később meglett, de közben másikat kellett venni. Szüleim úgy vélték, hogy végre révbe jutottam; volt tisztességes fizetésem, nagykabátot is vehettem magamnak kölcsönre, sőt életem első esernyőjét is, mely még aznap tönkre is ment, mert biciklizés közben a küllők közé ért, és persze eltört.

A rám jellemző felelőtlenséggel, persze, nem adtam fel terveimet; amit csak lehetett, félretettem, s készültem a magyar szakra. Tudtam, hogy ehhez felvételiznem kell, mert nem gimnáziumi végzettségem volt, de a tájékozódás után tanulni kezdtem. Ezt nem biztos, hogy szüleim jó szemmel nézték, de végül is rendhagyó bukdácsolásaim és pályamódosításaim – mai szemmel nézve és a Gondviselés jóvoltából – azt hiszem, nekem adtak igazat. Mert ha eljátszogatok a gondolattal, pályám így (is) alakulhatott volna: vegyészmérnöki oklevéllel a zsemben az említett erdői borgazdaság fővegyésze lettem. Jó fizetésem lett és beilleszkedtem az ottani világba is. Akár horvát feleségem is lehetett volna. Biztos vettem volna magamnak a hegyen szőlőparcellát is. Ámde jöttek a kilencvenes évek, amikor a szerb szabadcsapatok lerohanták Szlavóniát, s éppen Erdődön volt

egyik főhadiszállásuk a pincészet tözsomszedságában. Aki pisszenni mert, eltünteték, ahogy akkor mondták: „elnyelte a sötétség”, ezeket később a közeli árterület mocsarában, vagy az ásott kutakban találták meg a szőlőkben. Elképzelhető tehát, hogy milyen sors várhatott volna a különben sem simulékony természetű horvát-bérenc magyar főmérnökre. Úgy vélem, a Gondviselés ezért téríthetett el idejekorán a vegyészmérnökségtől és a főmérnökségtől.

Tehát az egy esztendő raktárosság letelte után, 1965 őszén, felvételit tettem és beiratkoztam az újvidéki Bölcsészkar Magyar Tanszékére. Innentől kezdve négy boldog esztendőn keresztül valóban azzal foglalkozhattam, ami érdekelt: habzoltam az irodalomtudományt, az irodalomtörténetet, a nyelvészetet, s mindent, amit a tanszéken tanulni lehetett. S a stúdiumok szabta kereteken kívül mindent, amit lehetett: történelmet, néprajzot, művelődéstörténetet, művészeteket. Mai ismereteimet akkor és ott alapoztam meg. S nem csak magyarul; addigra jól megtanultam szerbül, s sok mindent ezen a nyelven keresztül ismerhettem meg. Ez volt az Új Symposion avantgárdista folyóirat tündöklésének nagy korszaka, ez a folyóirat új szemléletet jelentett az egyetemes magyar irodalomban is. Ezt akkor Magyarországon is tudták. A lapot ellopkodták a ritka magyar közönyvtárakból, ahová egyáltalán eljutni engedték. Magam is ebben a folyóiratban publikáltam, első versesköteteim akkor jelentek meg. S még valami fontos: úgy tűnt, magam is jelen vagyok ebben az irodalomban, így felajánlották az akkori egyetemi hallgatónak a folyóirat szerkesztőségi titkári „állását”. Ezt a feladatot néhány évig el is láttam. Az első tanévet megtakarított pénzemből, a további éveket jó tanulmányi eredményem folytán elnyert tartományi ösztöndíjből és a szerkesztőségi titkári „másodállás” tiszteletdíjából fedezni tudtam. S közben irodalomtörténésznek készültem; a jugoszláviai magyar irodalom történetét terveztem kutatni tanulmányaim után.

Magyartanári okleveletem 1970-ben szereztem meg, s akkor váratlanul munkaalkalom nyílt az újvidéki Jó Pajtás gyermeklapnál: előbb nyelvi lektorként, később újságíróként (is) alkalmaztak. A magyar tanszéken 1973-ban megindították a posztgraduális képzést, ilyen akkor Magyarországon még nem volt. Természetesen beiratkoztam, az irodalom szakot választva. Bori Imrének, aki tudományszervező törekvéseit akkor fejtette ki a legnagyobb mértékben, más tervei voltak (velem is): az irodalom szak programját úgy tervezte meg, hogy abban – később megtudtam, hogy néhányunk miatt – nagy hangsúlyt kaptak a folklorisztikai tárgyú kurzusok. Így hallgathattam posztgraduális stúdiumaim során, mi „harmadik fokozat”-nak neveztük, Dömötör Tekla előadásait a népmonda kérdéseiről, Kovács Ágnes előadásait a népmeséről és a népmesék katalógusainak kérdéseiről, Vargyas Lajos előadásait a magyar népballada s egyáltalán a ballada elméletéről, a magyar népballada eredetéről és francia rétegeiről, Voigt Vilmos előadásait a folklór elméleti kérdéseiről és a folklórmodellekről, Németh G. Béla előadásait a XIX. század magyar irodalomtörténetéről stb. S persze az újvidéki tanárok közül Penavin Olgát, Bori Imrét, Szeli István. Az odáig nem sok rendszerrel összeolvasott néprajzi-folklorisztikai ismereteim ekkor illeszkedtek be egy rendszerbe, bár a rendes stúdiumok során magyar népköltészetet is hallgattunk.

Bori Imre elképzelései, megtámogatva valószínűleg Voigt Vilmos jótékony hatásával, s nyilván a Gondviselés hathatós háttérkiszugárzásával, akkor öltöttek

testet személyemmel kapcsolatban, amikor a magisztériumi záródolgozat témájának megválasztására került sor. Az ilyen dolgozatnak akkor azt kellett bizonyítania, hogy a jelölt, posztgraduális stúdiumai után, jártassá vált a tudományos kutatás mesterségében, megfelelő szakirodalmi ismeretek alapján tisztességes dolgozatot képes összekompilálni egy meghatározott téma kapcsán. S persze a követelmény bizonyos egyéni eredményeket is célul tűzött ki.

Nyilván Voigt Vilmos javaslatára Bori Imre úgy döntött, hogy velem szülőfalum, Gombos emberi életfordulókkal kapcsolatos népszokásait és hiedelmeit gyűjtem össze és foglaltatja össze disszertáció formájában. A végleges döntés előtt mindenesetre hármasan elkocsikáztunk Gombosra, ahol a pesti és az újvidéki professzor meggyőződhetett róla, hogy a falu valóban kincsesbánya, legalábbis folklorista szemmel: elsől rögtön a szomszédasszony, a néhai Zsuzsa néni tartott nekünk kiselőadást a rontás és a csecsemőkor ügyeiről, s még mások is, például anyám. E tanulmányi kirándulás után a mondott feladat rám is szabott. Amikor modellül választható szakkönyvek után érdeklődtem a pesti professzortól, azt válaszolta, hogy ilyen nincs, csak részfeldolgozások ismertek. Akkor hogy csináljam? – kérdeztem. A válasz nemes egyszerűséggel fogalmaztatott meg: Majd maga kitalálja. Úgy éreztem, összeroppanok a vállalt feladat súlya alatt.

Néhány évbe tellett, amíg a megfelelő kérdőívek kidolgozása, bizonyos előzmények felhasználása, részösszefoglalások áttanulmányozása, s egyáltalán a kérdés irodalmának egybehordása és átolvasása, s persze a gyűjtések után, megszületett Az emberélet fordulói című népszokás-monográfiám – akkor még barokkosan hosszú és cikornyás címmel. A dögvastag kézirat 1977-ben megvédésre került, a mentor Voigt Vilmos, Penavin Olga és Bori Imre tagok előtt. Ezzel elnyertem az irodalomtudományok magisztere tudományos fokozatot.

Az évekig tartó magnetofonos gombosi gyűjtések során alkalmam volt még a 19. század utolsó évtizedének elején született öregemberekkel és öregasszonyokkal beszélgetnem, akik számos olyan adatot is elmondtak nekem, ami addig a magyar folklórban ismeretlen volt. Nem tudom, hogy győztem meg a nyolcvanéves vallásos parasztasszonyokat arról, hogy a magzatelhajtás egykori módszereit nekem magnetofonba mondják, a rontástól és magukon megesett gyógyításokról beszéljenek – szóval az ember (főleg az asszony!) legszemélyesebb ügyeiről a születés, csecsemőkor, házasság, lakodalom, halál és temetés kapcsán. Néha mindenféleképpen hivatkozva nehezen ültek le velem beszélgetni magnetofon mellett: volt, aki adóvégrehajtónak vélhetett, hisz korábban sose találkozott velem. De amikor elmondtam, hogy Jung Náci piktornak fia vagyok, akkor rögtön tudták, hogy anyám a Leves Ilus, meg hogy öregapám az az iszákos Leves Pista volt. Hisz némelyikük Szűcs öregapám nemzedékének tagja volt. Szóval akkor már nem voltam idegen számukra, sőt a Jung gyerek tevékenységének híre ment a faluban, s a Jula néni, Panna néni, Örzse néni, Viktór néni anyámon keresztül üzentek is, hogy menjek el hozzájuk is, mert ők is tudnak még sok mindent. A legtöbbjükhöz el is jutottam. Életem egyik legnagyobb, legszebb, legemberibb ajándékának tartom, hogy ezekkel az öregekkel beszélgethettem, s az ő emlékezetük alapján elkészülhetett a gombosi szokásmonográfia. Ha évtizedekkel korábban születtem volna, s a

Gondviselés ugyanerre a pályára irányított volna, micsoda monográfiákat lehetett volna összegyűjteni és megírni a gombosiak életéről, archaikus népi kultúrájáról. Ha most odafönről figyelik, ahogy ezeket a sorokat gépelem, köszönetem mindannyiuknak. Isten nyugosztalja őket haló poraikban.

Jóval később, amikor újabb helyi gyűjtések alapján a gombosi néphit-monográfiát írtam, úgy döntöttem, hogy a hiedelemszövegekben emlegetett személyneveket meghagyom, hisz a személynevek is jellemzői egy közösségnek és népi kultúrának. Így aztán minden boszorkányként vagy rontó tolvajként emlegetett személy, főleg öregasszonyok neve, benne maradt az 1990-ben megjelent könyvben. A kötet valahogy eljutott valamelyik utód szeme elé, és ekkor kezdődött a baj. Előbb szüleimnek üzengettek, végül telefonon közölték, hogy olyan becsületsértési pert akasztanak a nyakamba, hogy attól fogok koldulni. Csak akkor értettem meg, hogy itt nyilván a név szerint emlegetett boszorkányokról van szó és azokról, akik rontással vitték el valakitől köcsögszámra az aranyat. Mivel a dolog kínossá kezdett válni, megírtam, hogy nyílt színen, újságban közzétett nyilatkozatban mosom tisztára az utódok becsületét. Ez meg is történt, s a korábbi telefonálók a cikket megnyugvással vették. Csak később tudtam meg, hogy a leszármazottak felháborodásának komoly következményei is lehettek volna, nemcsak a kilátásba helyezett per. Amikor ugyanis a könyvet Gomboson is bemutatták a helyi általános iskola előcsarnokában, mert ott elég nagy hely van, meglepődtem, hogy mily sokakat érdekel a néprajz. Azt is jóleső naivitással tapasztaltam, hogy szép számban jelen vannak, szinte tervszerű helykijelöléssel, a helyi Önkéntes Tűzoltó Testület fiatal tagjai, még hozzá ünnepi uniformisban. Bár az gyanút kelthetett volna bennem, hogy ezek a jóképű legények, általában a falusi rendezvényeken, a rendfenntartás feladatait szokták ellátni. Szóval szinte büszke is voltam a gombosiakra, s úgy véltem, talán ők is rám, hisz a könyvet több tekintélyes személyiség méltatta a helyszínen. Sőt az egyik legkitűnőbb adatközlőm, egy szabóné, aki férjével együtt gyönyörű garabonciás mondákat mesélt nekem, a helyszínen, élőben, részleteket mutatott be a könyvből, persze azokat a történeteket, melyeket tőlük hallottam. Szóval nem történt semmi baj. Később azonban megtudtam: a fiatal tűzoltókat azért vezényelték oda, hogy kéznél legyenek, ha engem és a velem jötteket esetleg meg akarnának verni a vérig sértett leszármazottak. S a szabónén kívül senki nem vállalta a szervezőknek, hogy élőben elmondjon valamit a könyvből. Azóta is hálával gondolok rá, s tudom, hogy a tudósi idiotizmus határtalan.

Visszatérve a gombosi szokásmonográfiára, azt Voigt Vilmos jobbitó szándékú javaslatai alapján részben átdolgoztam, s meg is jelent Újvidéken, 1978-ban. A könyvhöz ugyancsak ő írt terjedelmes utószót. Számomra szokatlan volt, sőt gyanús, hogy munkámat elfogadhatónak, sőt jónak találja valaki. Gyanakvó természetem nem tudta a sikert megemésztetni. A könyv a mondott esztendőben – itteni fogalmak szerint – döbbenetesen magas példányszámban jelent meg: a 6000-ből 5500 példány került magyarországi terjesztésre, a többi nálunk kelt el. Úgy tűnik, ezzel a könyvvel egy ismeretlen kisebbségi magyar folklorista robbant bele a magyar néprajzi köztudatba. S majdnem szenzációnak számított. Azt tapasztalom, hogy ezt a könyvemet szinte mindenki ismeri a szakmában, s szinte minden könyvtárban

megvan. Jó darabig modellként szolgált hasonló feldolgozásokkor. A maga idejében hűsznál több ismertetés készült róla, egy közülük szlovákul, egy szlovák szakfolyóiratban! Hogy az óriási példányszám valóban vásárlóra talált-e, nem tudom. Remélem, nem úgy tűnt el a könyvesboltokból, hogy egy idő után bezúzták.

Ugyancsak az Újvidéki Egyetem Bölcsészkarán szereztem meg, 1984-ben, az irodalomtudományok doktora tudományos fokozatot. Az értekezés témája Gombos hiedelemvilága volt a hiedelemmondák tükrében. A biztatást, sőt: a nógatást ezúttal is Voigt Vilmostól kaptam, aki innentől fogva tanítványból kollégájává fogadott, sőt egyik cikkében barátjának nevezett. Engem lepett volna meg legjobban, ha ez előszóban is elhangzott volna. Akik a professzort ismerik, azok tudják csak elhelyezni ezt a gesztust a mai magyar folklorisztika igen változatos, tarka és titokzatos színpékében. Én mindenesetre büszke vagyok rá. Ezek után érdemes volt tovább dolgozni.

Évekig tartó helyszíni magnetofonos gyűjtés és hosszú halogatás után megalkotott elemzés és összefoglalás után elkészült és megvédelemre került ez a disszertáció is, amivel – mint mondtam – elnyertem a tudományok doktora fokozatot. Ezt is áldott gombosi adatközlőimnek köszönhetem: munkában megöszült öreg csordásoknak, parasztoknak, napszámosoknak, nagyokat káromkodó parasztasszonyoknak, özvegy kubikosnéknak, iparosnéknak, egyszerűval azoknak, akik közül magam is származom. Isten áldja meg őket haló poraikban. A könyvvé átalakított kéziratos monográfia csak jóval később, 1990-ben jelent meg. Szó sincs persze arról, hogy bárki akadályozott volna: közben sok minden történt és sok munka folyt. Megjelenésekor a magyar könyvpiac és közélet mással volt elfoglalva: nem tudom, hogy ez a könyv egyáltalán bekerült-e a magyar könyvpiacra. Magyarországon gyakorlatilag észrevétlen maradt. Leszámítva a Népszabadság (!) recenzióját, mindössze egy régi barátom és a mindenre figyelő Pócs Éva ismertette, jóval később. Így múlik el a világ dicsősége.

Időközben, mert nem tanúsítottam kellő tiszteletet a Jó Pajtás szerkesztésének korifeusai iránt, azt konstataáltam, hogy helyzetem a szerkesztőségben tarthatatlanná vált: 1975 elején, váratlan elhatározással, felmondtam anélkül, hogy másutt biztos egzisztenciában reménykedhettem volna. (Ekkor már nős voltam.) Hosszú hónapokon át állás nélkül voltam, de közben íróbarátaim javaslatára megpályáztam, majd elnyertem a szabad művész státust irodalmi (költői) munkásságom elismeréseképpen. Közben hetilapok számára írtam-fordítottam-kompiláltam. Így éltem meg.

S ekkor megint megsegített a Gondviselés: a Magyar Tanszéken pályázatot írtak ki magyar nyelvi lektori állásra. Bori Imre, akivel akkor már szinte baráti, tanár-tanítványi, sokszor vitatkozó-veszekedő viszonyban voltam, azonnal szólott, hogy: Jung, rögtön pályázza meg! Megpályáztam. A megsértett előző munkahely azonban utánam nyúlt: olyan jellemzést küldött utánam a pályázati bizottsághoz, hogy nyugodtan felakaszthattam volna magam. Akkor még ugyanis az el nem kötelezett jugoszláv öngazdátói szocialista társadalomban az volt a követelmény és gyakorlat, hogy a pályázó „eszmei-politikai és erkölcsi” arculatáról is be kellett számolnia a pályázati bizottságnak a pályázat és a felettes szervek számára. Mint később meg-

tudtam, az utánam küldött jellemzésben nem volt köszönet: kisült belőle, hogy bár a szerkesztőség párttagjai kitüntető jóindulattal párttagságra javasolni szándékoztak, én cinikusan közöltem velük, hogy akkor lépek oda be, ha ők majd kilépnek; továbbá a lapban közölt cikkeimben Jugoszláviát sohasem neveztem hazámnak, csak Jugoszláviának; nem vagyok a szocialista öngazgatás híve stb. Szóval jövőm ismét nem volt kecsegtető.

A pályázatot, melynek egyébként én voltam az egyetlen pályázója, tanszéki nyelvészekből összeállított bizottság véleményezte. A döntés hosszan váratott magára. Végso elkeseredettségemben igazolások garmadáját kunyeráltam össze lapok, folyóiratok és kiadók szerkesztőségében, ahova dolgoztam, s amelyek azt lettek volna hivatva igazolni, hogy de még mennyire, hogy híve vagyok ennek az országnak, annak dacára, hogy párttag nem vagyok, hogy én írtam először Tito elvtársról szóló bizonyos könyvekről, ami egyébként igaz is volt stb. Később egyik tanszéki nyelvész tanár (ugyancsak pártonkívüli) megsúgta, hogy a dolog nem jól áll: a nem akarásnak nyögés a vége. Közben Bori Imre és Bányai János, talán mások is, minősíthetetlen hangon szidták le nyílt színen a főszerkesztőt, hogy mit képzelsz, miféle „karakterisztikát” küld utánam! Erre a főszerkesztő megismételte Jungnak a jelentésben adott véteit, mire Bori közölte, hogy Jungot ők is ismerik, sőt jobban, mint a főszerkesztő.

Végül – 1975 őszén – felvettek lektornak a Magyar Tanszékre. Nem tudom, végül is miért: valószínűleg Bori leordította a pályázati bizottságot, könnyű volt neki, ő sem volt párttag, vagy Bányai halk diplomáciája, s nem kevésbé hatékony taktikája segített. Ettől kezdve magyar nyelvet tanítottam a bölcsészkar magyar hallgatóinak, akik nem a magyar szakon tanultak. Vehemens, de valószínűleg eredménytelen harcot folytattam a jugoszláviai magyar közélet és köznyelv magyartalanságai ellen, hogy a később állásba lépő más szakos tanárok is legalább tisztában legyenek a magyar nyelvvel és nyelvhelyességgel. Mivel a hallgatóság, nem is olyan kis létszámban (választható tárgyról volt szó!), részt vett az előadásokon, meg kellett állapítani az órák időpontját. Minden szakon más volt az órarend, ezért szinte lehetetlen volt közösen elfogadható időpontot találni. Végül – ahogy ma mondanánk –, egyeztetni kezdtünk. Elmondtam, hogy a hallgatóság rendelkezésére állok éjfélről kezdve. (Könnyen mondtam, akkor már volt kocsim.) A hallgatóság közölte, hogy éjjel nem jöhet, mert akkor aludni szokott, a buszok sem járnak. Végül a reggeli hat óra mindenki számára megfelelőnek bizonyult. Attól kezdve reggel hat órakor ott vártak a hallgatók, nem is olyan kis létszámban, a megjelölt tanteremben, s reggel kilenc órakor én már eleget téve kötelezettségeimnek, szabad voltam. (Igaz, kezdetben a portás néhány alkalommal nem akarta beengedni a hallgatókat, s nekem kellett szólnom, hogy valóban én rendeltem be őket reggel hat órára.) Szerettem ezt a munkát, de végül is az egész vállalkozás eredménytelennek bizonyult.

Hogy a tanszéken is néprajzzal foglalkozhassak, ahhoz valami rendkívülinek kellett történnie. 1980 őszén Tóth Ferenc, aki akkor a tanszéken (illetőleg akkor már a tanszékből és a volt önálló Hungarológiai Intézetből összetákolt intézményben) hivatásos néprajzos volt, néprajzi filmet forgatott Doroszlón az Újvidéki Televízió csoportjával. Bérelt gépkocsival és vezetővel mentek és tértek – volna – vissza.

Mert Bács alatt, a közismert nagy kanyarban, a nyálas egyetemista vezető úgy vezetett, hogy a gépkocsi beékelődött egy traktor pótkocsija alá. Tóth Ferenc a helyszínen életét veszítette, egy tévés munkatárs egy életre rokkanttá vált, a vezető természetesen sértetlen maradt. Ekkor örökölhettem meg Tóth Ferenc néprajzos stallumát. Attól fogva lehettem hivatásos néprajzkutató a tanszéken.

1981-től minősültem át folklorista szakmunkatárssá, szaktanácsadóvá, majd tudományos munkatárssá. Később folklórkutatóként a tudományos főmunkatársi rangig jutottam el. Tudományos tevékenységem alapján előléptethettek volna tudományos tanácsadóvá is, de erre később nem volt szükség, hisz az egykor önálló Hungarológiai Intézetet a politika egybekényszerítette a Magyar Tanszékkel, ahol már a tudományos kutatás, tehát a folklórkutatás lehetősége és volumenje is egyre szűkült. Így került sor arra, hogy a tudományos kutatás mellett, később már csaknem helyette, a tanszék néprajzi tárgyainak oktatása vált feladatommá.

Folklorisztikai munkásságom, valamint tudományos főmunkatársi rangom alapján, megfelelő referálás után, 1991 januárjában a magyar néprajz egyetemi rendkívüli tanárává választottak az UTE Bölcsészkarán. Öt esztendő múlva, folytatólagos tudományos munkásságom, oktatói eredményeim, valamint a tanszéken (az összezsapott intézményben) legmagasabb szintű tudományos kompetenciaindexem (INKu) alapján, 1996 derekán, a magyar néprajz egyetemi rendes tanárává választottak. Bizonyos megszakításokkal magyar néprajzot és magyar népköltészetet oktattok az UTE Magyar Tanszékén.

Az 1994/1995-ös tanévben vendégtanára voltam az ELTE BTK Folklore Tanszékének, Voigt Vilmos professzor meghívására. Ugyancsak 1995-től, általában minden harmadik félévben, délszláv néprajzot oktattam, egy féléves kurzusok keretében, a JATE BTK Néprajzi Tanszékén, Juhász Antal professzor meghívására. 1999-ben Széchenyi Professzori Ösztöndíjat megpályázva és elnyerve nyolc szemeszteren át, 2000–2003-ban, délszláv, elsősorban szerb és horvát folklorisztikát oktattam ugyancsak a szegedi egyetem bölcsészkarának Néprajzi Tanszékén. Ez a munka kifejezett örömömre szolgált.

Mindeközben elég sokat, egyesek szerint túl sokat, írtam és publikáltam szakkérdésekről délvidéki lapokban és folyóiratokban, de a magyar néprajztudomány fontos és legfontosabb orgánumaiban is. Tíz önálló folklorisztikai kötetet és számos közreműködésemmel készült művet jelentettem meg. 1993-ban Köznepok és legendák című könyvemért a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay Gyula Emlékérmével tüntettek ki. 2004-ben néprajzkutatói munkásságomat Szenteleky Kornél-díjjal ismerték el. 2003-ban a délvidéki Kiss Lajos Néprajzi Társaság Kiss Lajos-díjjal vélte jónak jutalmazni folklórkutató munkásságomat. 2004-ben A magyar népi kultúra kutatásáért elnevezésű emlékérmét vehettem át a Györffy István Néprajzi Egyesület (Budapest–Debrecen) odaítélése jóvoltából, 2005-ben pedig, az előző esztendőben megjelent Elbeszélés és éneklés című folklorisztikai tanulmánykötetemért ismét Híd Irodalmi Díjjal jutalmaztak. Pályám során semmiféle állami kitüntetést nem kaptam.

Párhuzamosan folytatott szépirodalmi munkásságom során hat önálló verseskötetet, egy szerbhorvát fordítású verseskötetet és tekintélyes számú műfordítást

tettem közzé. Gyermekverseskötetemért szerbiai irodalmi díjat kaptam, műfordításaim Bazsalikom Műfordítói Díjat, egyik verseskötetem Híd Irodalmi Díjat kapott. A boldog emlékezetű Jugoszláviában, amikor Tito összegyűjtött műveinek magyar nyelvű sorozatát (legalábbis egy részét) készítették elő, a potenciális fordítók között magam is ott szerepeltem, de aztán mások jobban szomjúhozták a dicsőséget (s nyilván a tiszteletdíjat), így magam ebből a vállalkozásból kimaradtam.

Kétszer házasodtam: első házasságomból egy felnőtt fiam és egy felnőtt lányom van. Mindketten Pesten élnek. Második házasságomból született kisfiam derűje és mesélőkedve ragyogja be öregedő napjaimat. Ő és feleségem Esztergomban él; fél lábbal magam is. Időközben ugyanis visszafolyamodtam születésemkori, eredeti állampolgárságomat.

Alapjában véve akár boldognak is tekinthetném magam, hisz végül is dolgos korszakomban azzal foglalkozhattam és foglalkozhatok, ami szívem szerint való. Ez pedig többünk gyönyörű mestersége: a magyar és egybevető néprajztudomány.

JUNG KÁROLY FOLKLORISZTIKAI MUNKÁSSÁGÁNAK BIBLIOGRÁFIÁJA 1972–2004

Az alább következő áttekintés a szerző néprajzkutatói-folklorisztikai munkásságának könyvészeti adatait tartalmazza a megjelölt két tárgyév közti időszakban. Nem tartalmazza viszont szépirodalmi, műfordítói, irodalomkritikusi, irodalomtörténeti, publicisztikai munkásságának bibliográfiai adatait. Mindezek feltárása és összeállítása egy másik bibliográfia tárgya lehetne. A műfordítások közül ebben az áttekintésben szerepelnek a népköltészet körébe tartozók, műfaji hovatarozásuk folytán.

E bibliográfiai áttekintés teljességre törekszik, bár nyilvánvaló, hogy ez csak célnak tekinthető. Valószínű, hogy előkerülhetnek még elfelejtett vagy lappangó adatok, elsősorban a Jung Károly könyveinek recepciója vonatkozásában. Bizonyos derűlátással elképzelhető, hogy ezek e bibliográfia virtuális folytatásában kerülnek majd közlésre.

Az itt szereplő adattár alapjait a Szerző saját nyilvántartása, saját kutatásai és feltárásai képezik, de felhasználásra kerültek mindazok a bibliográfiák: magyar és délvidéki (korábban jugoszláviai) magyar közlések és kiadványok, amelyek a folklorisztika kérdéskörét tárták fel, vagy azzal is kapcsolatosak. Számos folyóirat-repertórium és -bibliográfia is hasznosnak bizonyult ebből a szempontból. Ezeknek száma, bármily meglepő, nem is olyan csekély. Az áttekintett bibliográfiák elsősorban a kontroll szempontjából bizonyultak hasznosnak, de felbukkantak bennük eddig ismeretlen adatok is. A Szerző emlékezetében szerepel ugyan néhány további adat is, de mivel azokat ellenőrizni nem lehetett, ebben a bibliográfiában, természetesen, nem szerepelnek.

Egy-egy tárgyévben belül először a Szerző önálló monográfiái és kötetei, az általa válogatott, szerkesztett vagy közreműködésével készült más könyvek, ezután tanulmányai, cikkei és esszéi, szakmai publicisztikája és ismertetései következnek. Itt szerepelnek még népköltészeti műfordításai és néhány fontosabbnak vélt interjú. A bibliográfia tartalmazza az önálló és közreműködésével készített kötetek ismertetéseinek adatait is.

E bibliográfiát a Szerző állította össze, több okból is: elsősorban azért, mert igény mutatkozott rá, másrészt mindössze egy vérszegény korai előzménye létezik. Harmadsorban pedig azért, mert buzgó kortársakra nem számíthatott, s a hálás utókorba vetett bizalma igen nagy mértékben megkérdőjelezhető.

*

E bibliográfia első változata 2004 nyarán készült, s adatgyűjtése augusztus 31-ével zárult. A bevezetés elhagyásával, valamint a bibliográfiában szereplő kevésbé ismert időszaki kiadványok című fejezettel kiegészítve megjelent a *Néprajzi Látóhatár* (Debrecen–Budapest) 2004. évi 3–4. számában.

E mostani, véglegesnek tűnő, változat tartalmazza a 2004-es (záró) tárgyév teljes anyagát, valamint kiegészül az időközben előkerült pótlólagos adatokkal. Ezek közül az egyes könyvek időközben előkerült recepciói adatait sikerült beilleszteni a

megfelelő helyre, mivel ezek nem kívánták meg a tételszámok megbontását, a többi pótlólagos adat folyamatos tételszámozással követi a bibliográfia eredeti törzsanyagát. (Nem kényelmi szempontból: jól ismert ugyanis, hogy az újraszámolás újabb hibák lehetőségét hordozza magában!) A bibliográfia törzsanyagának mostani revíziója során alkalom adódott néhány téves adat helyesbitésére is: ezt az eredeti közlések kézbevétele tette lehetővé, amire korábban nem minden alkalommal volt lehetőség.

Ezúttal közöljük a bibliográfia bevezetését is, amely létrejöttének és megalkotása szempontjainak adatait is tartalmazza, elhagytuk viszont az itt szereplő időszakos kiadványok ismertetését, mivel erre – a hazai olvasó számára – nincs szükség. Nem zárható ki természetesen, hogy a jövőben újabb adatok is felbukkanhatnak, melyekről ebben a pillanatban nem tudunk.

Köszönet illeti a Létünk szerkesztőségét, hogy a bibliográfia közzétételét lehetővé tette.

1972–1975

1. Egy közösség meseanyaga. (Katona Imre: Sárkányölő ikertestvérek. Kopácsi népmesék. Újvidék, 1972.) *Üzenet*, 1972:620–622.
2. Egy úttörő kiadványról. (Burány Béla: Hej széna, széna. 120 vajdasági magyar gyermekjátékdal. Zenta, 1973.) *Üzenet*, 1974:604–606.
3. Gombosi népballadák. (Kovács Ilona–Matijevics Lajos: Gombosi népballadák. Újvidék, 1975.) *Kilátó*, 1975. 09. 20. 12.
4. Dömötör Tekla: A népszokások költészete. Budapest, 1974. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1975. No. 23–24. 269–272.

1976

5. Gombos néphagyományai I. A születéssel kapcsolatos népszokás- és hiedelemvilág. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1976. No. 28. 11–35.
6. Monográfia egy rokonnépről. (Domokos Péter: Az udmurt irodalom története. Budapest, 1975.) *Kilátó*, 1976. 01. 17. 11.

1977

7. Gombos néphagyományai I. A születéssel kapcsolatos népszokás- és hiedelemvilág II. rész. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1977. No. 32. 23–49.
8. A két vagabundus ember könyve. (Pingált szobák. Borbély Mihály meséi. Sajtó alá rendezte stb. Katona Imre, Újvidék, 1976.) *Képes Ifjúság*, 1977. 03. 16. 16–17.

1978

9. *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások.* Az Utószót írta: Voigt Vilmos. (207–215. p.) Újvidék, 1978. Forum Könyvkiadó. 229. p. (Szerbhorvát és angol nyelvű rezümével.)

Ismertette:

- Juhász Géza – *Dolgozók*, 1978. 08. 3. 8.
Herceg János – *Dunatáj*, 1978. 08. 30. 7.
Varga, Josip – *Politika*, 1978. 08. 31. 11.
Lévay Endre – *Üzenet*, 1978:587–588.
Kósa László – *Népszava*, 1978. 12. 9. 7.
Liszka József – *Hét* (Pozsony), 1979. 01. 13. 15.
Tárkány Szűcs Ernő – *Könyvvilág*, 1979. febr.–márc. (Lapszám nélkül.)
Krupa András – *Békés megyei Népiújság*, 1979. 03. 11. 9.
Péter László – *Magyar Hírlap*, 1979. 03. 11. 10.
Vajda Mária – *Hajdú-Bihari Napló*, 1979. 06. 3. 10.
Ismeretlen – *Magyar Hírek*, 1979. 05. 5.
Vajda Zsuzsa – *7 Nap*, 1979. 07. 6. 17.
Vajda Zsuzsa – *Híd*, 1979:968–971.
Keszeg Vilmos – *Korunk*, 1979:649–650.
Serfőző Simon – *Napjaink*, 1979. 8. 30.
Bárth János – *Forrás*, 1979. 3. 89–90.
László Gyula – *Új Írás*, 1979. 6. 116–119.
Fehér Zoltán – *Honismeret*, 1979. 5–6. 122–123.
Veselinović-Šulc, Magdalena – *Glasnik EI SANU* (Beograd) XXVI-II. (1979), 208–210.
Bálint Sándor – *Tiszatáj*, 1980. 5. 89–90.
Katona Imre – *Ethnographia*, 1980:125–127.
Tátrai Zsuzsanna – *Hungarológiai Értesítő*, 1980:231.
Széman Zsuzsa – *Acta Ethnographica*, 1981. 1–2. 219–220.
Sigmundová, Márta – *Slovenský Národopis*, 1982. 1. 150–151.
10. *Gombos (Bogojevo)*. Írások egy nyugat-bácskai falu jelenéről és múltjáról. Szerkesztette: Jung Károly. [Gombos], 1978. Kiadja az Arany János Művelődési Egyesület. 168. p.
- Ismertette:*
Fehér István – *Magyar Szó*, 1978. 03. 8. 13.
Tomán László – *Misao-Gondolat*, 1978. 03. 22. 8.
Ismeretlen – *Magyar Képes Újság*, 1979. 01. 15. 9.
Pató Imre – *Üzenet*, 1979:86–87.
László Gyula – *Új Írás*, 1979. 6. 116–119.
Serfőző Simon – *Napjaink*, 1979. 8. 30.
Halász Péter – *Honismeret*, 1979. 5–6. 121–122.
11. Baj ellen oltalmazó égi levél és áldás Gombos hagyományvilágában. Adatok vidékünk szakrális néprajzához. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1978. No. 35. 127–133.
12. Könyvünk elé. In: *Gombos (Bogojevo)*, 1978. 3–6.
13. Gombos rövid története és társadalmának képe. In: *Gombos (Bogojevo)*, 1978. 22–28.

14. Gombos népzenejéről. In: *Gombos (Bogojevo)*, 1978. 143–147.
15. Gombos népszokásvilágáról. In: *Gombos (Bogojevo)*, 1978. 159–165.
16. A népi műveltség apostola. In memoriam Ortutay Gyula 1910–1978. *Képes Ifjúság*, 1978. 03. 29. 23.
17. Ortutay Gyula halálára. *Híd*, 1978:475–477.
18. Tudományos tanácskozás a folklorizmusról. *Híd*, 1978:1098–1099.

1979

19. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék.* Válogatta és a szövegeket gondozta Jung Károly. Újvidék, 1979. Tankönyvkiadó Intézet, 115. p.
20. Kakas József: Híradás egy eltűnt világból. Beszélgetés Jung Károllyal a Gombosi népszokások c. monográfia szerzőjével. *Magyar Szó*, 1979. 02. 10. 16.
21. Megalakult a Vajdasági Folkloristák Egyesülete. *Ethnographia*, 1979:605.
22. Egy néprajzi pályázat eredményei. [A pályázat témája a temető és a lőtartás néprajza volt.] *Magyar Szó*, 1979. 12. 18. 12.
23. Egy néprajzi pályázat eredményei. *Képes Ifjúság*, 1979. 12. 28. 16.

1980

24. *A zentai kőkecske. Válogatás a magyar mondakincsből.* Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető szövegét és az apparátust írta Jung Károly. Újvidék, 1980. Tankönyvkiadó Intézet, 127. p.
25. A kiházasítatlanok halotti koronája. Adalékok a halott lakodalmanak kérdéséhez a jugoszláviai, vajdasági magyarság hagyományvilágában. *Ethnographia*, 1980:79–98.
26. Ugyanaz: Voigt V. szerk.: *Folklór és folklorisztika 9.* (Separatum ex *Ethnographia* 91/1.) Budapest, 1980.
27. In memoriam Bálint Sándor (1904–1980). *Magyar Szó*, 1980. 05. 15. 12.
28. In memoriam Tóth Ferenc (1940–1980). *Magyar Szó*, 1980. 10. 11.
29. Tóth Ferenc (1940–1980). *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1980. No. 45. 143–144.
30. A magyarországi délszlávok néprajza. (Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj 1–3. 1975–1977. Budapest.) *Híd*, 1980:825–827.

1981

31. *Tóth Ferenc: Topolya és környéke népballadái.* A balladákat gyűjtötte Tóth Ferenc (és mások). A dallamokat lejegyezte stb. Kónya Sándor. A kéziratot szakmai szempontból gondozta és sajtó alá rendezte Jung Károly. Újvidék, 1981. Forum Könyvkiadó–A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. 180. p.

Ismertette:

- Vajda Gábor – *Magyar Szó*, 1982. 01. 19. 13.
Matijevics Lajos: *Magyar Szó*, 1982. 02. 13. 15.
Nagy Klára – *Topolya és Környéke*, 1982. 02. 26. 6.
Beszédes Valéria – *Létiünk*, 1982:431–434.
Penavin Olga – *Üzenet*, 1982. 3. 160–162.
Vajda Gábor – *Híd*, 1982:397–399.
Vajda Zsuzsa – *7 Nap*, 1982. 04. 23. 13.
Kisimre Ágota – *Képes Ifjúság*, 1982. 05. 19. 20.
Kontra Ferenc – *Új Symposion*, 1982. No. 209. 350–351.
Barna Gábor – *Forrás*, 1983. 9. 87–88.
32. Gondolatok a magyar–délszláv egybevető néphiedelem- és mitológiai kutatás kapcsán. *Ethnographia*, 1981:142–147.
33. Ugyanaz: *Folklór és folklorisztika* 33. (Separatum ex *Ethnographia* 81/1.) Budapest, 1981.
34. A szerb hiedelemvilág, ősvallás és mitológiai kutatás válogatott irodalma. Összeállította Jung Károly. *Ethnographia*, 1981:117–118.
35. Doroszló hiedelemvilágához. *Híd*, 1981:1204–1210.
36. Kulišić, Špiro: A szerb ősvallás és mitológia. Fordította: Jung Károly. *Ethnographia*, 1981:111–116.
37. Ugyanaz: *Folklór és folklorisztika* 31. (Separatum ex *Ethnographia* 81/1.) Budapest, 1981.
38. Zateći sedam zvezda. Karolj Jung pesnik i etnolog sa jednakim uspehom pomiruje ispitivanje folkloru naroda panonskih i misiju ozbiljnog pesnika. (Milan Živanović). *Dnevnik*, 1981. 01. 18. 6.
39. Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj I–III. *Ethnographia*, 1981:164–165.
40. A néphagyomány továbbélő tilalmi rendszerei. (Bandić, Dušan: Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba. Beograd, 1980.) *Híd*, 1981:207–213.
41. A szintézisteremtés könyve. (Penavin Olga: A nagycsaládszervezet Szlavóniában [Kórógyon]. Újvidék, 1981.) *Kilátó*, 1981. 08. 8. 13.

1982

42. Kovács Endre: *Doroszló hiedelemvilága*. Szakmai szempontból átnézte és az utószót írta Jung Károly. Újvidék, 1982. Forum Könyvkiadó. 327. p.

Ismertette:

- Zámbó Illés – *Magyar Szó*, 1982. 03. 2. 13.
Herceg János – *Magyar Szó*, 1982. 03. 6. 14.
Bori Imre – *7 Nap*, 1982. 03. 26. 13.
Penavin Olga – *Üzenet*, 1982. 4. 228–230.
Bori Imre – *7 Nap*, 1982. 04. 9. 12.
Voigt Vilmos – *Híd*, 1982:676–680.
Beszédes Valéria – *Létiünk*, 1982:681–685.
Gunda Béla – *Dunatáj* (Szekszárd), 1983. 1. 78.

43. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék.* Válogatta stb. Jung Károly. 2. kiadás. Újvidék, 1982. Tankönyvkiadó Intézet.
44. Folkloradatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez. A szemverés elhárításának kérdéséhez. *Híd*, 1982:1057–1071.
45. A hajnali mosdatás kérdéséhez. Adatok egy lakodalmi rítus betiltásához és összehasonlító vizsgálatához. *Híd*, 1982:486–504.
46. A Guntram-monda új magyar nyelvű változata. Egy nemzetközi mondaszözsé elterjedésének és egybevető vizsgálatának kérdéséhez. *Híd*, 1982:1286–1301.
47. Haláljósítás és a halál előjelei a jugoszláviai magyarság hagyományvilágában. In: *Hoppál–Novák szerk.: Halottkultusz.* Előmunkálatok a magyarság néprajzához 10. Budapest, 1982. 224–232.
48. Népköltészeti gyűjtemények a Vajdaságban. *Honismeret*, 1982. 1. 61–62.
49. A tabu a hagyományos szerb műveltségben. (Bandić, Dušan: Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba.) *Ethnographia*, 1982:344–345.
50. Egy hasznos kézikönyvről. (Tátrai Zsuzsanna: Mutató az Ethnographia 1940–1969. évfolyamához. Budapest, 1982.) *Híd*, 1982:131–134.
51. A szegedi népelet összefoglaló monográfiája. (Bálint Sándor: A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete 1–3. Szeged, 1974–1979. A Móra Ferenc Múzeum kiadása.) *Híd*, 1982:1087–1091.
52. Belgrádi folyóirat Veselinović–Šulc Magdolna munkásságáról. *Híd*, 1982:1486–1488.

1983

53. *Jugoszláviai magyar folklór.* Válogatta, szerkesztette, az utószót írta és az irodalomjegyzéket összeállította Jung Károly. Értekezések, monográfiák 3. Újvidék, 1983. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. 350. p.
Ismertette:
 Silling István – *Híd*, 1984:1398–1401.
 Gunda Béla – *Kritika*, 1985. 2. 39.
 Sárvári Zsuzsa – *Híd*, 1985:125–127.
 Lábadi Károly – *Magyar Képes Újság*, 1985. 01. 24. 15.
 Beszédes Valéria – *Létünk*, 1985:603–606.
 Liszka József – *Hungarológiai Értesítő*, 1985:239–240.
 Hódi Éva – *Üzenet*, 1985:450–452.
 Dienes Erzsébet – *Confessio*, 1985.1. 117–119.
 Ismeretlen – *Magyar Hírek*, 1985. No. 10. 5.
 Käfer István – *Új Auróra*, 1986. 3. 122–130.
54. *Zabosné Geleta Piroška: Így zajlott az életem.* A szöveget gondozta és sajtó alá rendezte Burány Béla. Az utószót írta Jung Károly. Újvidék, 1983. Forum Könyvkiadó. 262. p.

Ismertette:

Vajda Gábor – *Kilátó*, 1984. 12. 29. 17.

Tóth Gyula – *Hadak, hitek, históriák*. Budapest, 1986. 597–598.

Bosnyák István – *Híd*, 1985:260–263.

55. *Az ördög és a molnárlegény*. Magyar népmesék. Válogatta stb. Jung Károly. 3. kiadás. Újvidék, 1983. Tankönyvkiadó Intézet, 115. p.
56. A kétkarácsonyi cérna. Adatok a boszorkány felismerésének és elhárításának kérdéséhez a magyar–délszláv egybevető vizsgálat tükrében. *Létiünk*, 1983:598–608.
57. Ugyanaz: *Somogy*, 1983. 6. 88–95.
58. A lakodalmi hajnali mosdatás kérdéséhez. Adatok egy lakodalmi rítus betiltásához és összehasonlító vizsgálatához. In: *Novák–Újváry szerk.: Lakodalom. Folklor és etnográfia 6. Debrecen*, 1983. 257–276.
59. A kiházásítatlanok halotti koronája. In: *Jugoszláviai magyar folklór*. 151–176.
60. Baj ellen oltalmazó égi levél és áldás Gombos hagyományvilágában. In: *Jugoszláviai magyar folklór*. 256–265.
61. Utószó. In: *Jugoszláviai magyar folklór*. 329–336.
62. A jugoszláviai magyar néprajzkutatás válogatott irodalma. In: *Jugoszláviai magyar folklór*. 339–344.
63. Penavin Olga: A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon). Újvidék, 1981. *Hungarológiai Értesítő*. 1983. 1–2. 304–305.
64. A balkáni népek találós kérdéseinek korpusza. *Ethnographia*, 1983:630–634.
65. Egy középkori nagyváros életének dokumentumai. (Népelet és jogalkotás a középkori Újlakon. Latinból fordította, a kísérő szöveget írta Hegedűs Antal. Újvidék, 1983.) *Híd*, 1983:781–786.
66. A délszláv szómágia és ráolvasás kérdéséhez. (Radenković, Ljubinko: Narodne basme i bajanja. Niš–Priština–Kragujevac. 1982.) *Híd*, 1983:494–501.
67. Afanaszjev titkos meséi. (A. N. Afanasjev: Zaveštani tetreb. Priče iz ruske skrivnice. Beograd, 1982.) *Híd*, 1983:101–107.
68. A balkáni népek találósainak korpusza. Az SZTMA új sorozatáról. *Létiünk*. 1983:211–215.

1984

69. *A zentai kőkecske*. Válogatás a magyar mondakincsből. Válogatta stb. Jung Károly. 2. kiadás. Újvidék, 1984. Tankönyvkiadó Intézet, 127. p.
70. Egy ritka „rontóige” és egykorú párhuzamai. Adatok a funkcióváltás-funkcióvesztés kérdéséhez, valamint az invariánsok egyik csoportjának értelmezéséhez. *Híd*, 1984:186–196.
71. „Fa rázzo a földet, föld rázzo a vizet, a víz rázzo az ördögöt”. Egy szerelmi varázsló eljárás és ráolvasástípus pannón–balkáni összefüggéseinek kérdéséhez. *Híd*, 1984:723–739.
72. A kétkarácsonyi cérna. Adatok a boszorkány felismerésének és elhárításának kérdéséhez a magyar–délszláv egybevető vizsgálat tükrében. *Folklor és tradíció I. 1984. Budapest*. 324–336.

73. Gonoszjáró napok. *Dunatáj*, 1984. 12. 26. 2.
74. Dr Karolj Jung (Jung Károly), stručni savetnik. In: *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 1954–1984. Bibliografije*. Novi Sad, 1984. 715–719. [Biográfia és válogatott szakbibliográfia, 1968–1984.]
75. Szókimondó történetek. (Szomjas a vakló. Hatvanhat vajdasági magyar erotikus népmese. Gyűjtötte Burány Béla. Újvidék, 1984.) *Kilátó*, 1984. 07. 7. 12.
76. Mesék, mondák, hiedelmek. (Penavin Olga: Jugoszláviai magyar népmesék I–III. Újvidék–Budapest, 1984.) *Kilátó*, 1984. 08. 18. 14.
77. Maradandó értékek. A népeletkutató Kalapis Zoltánról. *Kilátó*, 1984. 09. 1. 12.

1985

78. *Táltosok, ördögök, garabonciások. Bevezetés népi hiedelmeink – babonáink – világába*. Újvidék, 1985. Forum Könyvkiadó. Forum Kiskönyvtár. 163. p.
Ismertette:
Kéry Zita – *Új Symposion*, 1985. 11–12. 44–45.
Penavin Olga – *Kilátó*, 1986. 02. 1. 18.
Sárvári V. Zsuzsa – *Hid*, 1986:581–582.
Silling István – *Dunatáj*, 1986. 08. 20. 5.
Penavin Olga – *Üzenet*, 1986:372.
Pančić, Ivan – *Rukovet*, 1986:302–304.
Szúnyogh Sándor – *Népújás*, 1987. 07. 17. 5.
S. n. – *Új Könyvek*, 1987. No. 3. fol. 28.
Tátrai Zsuzsanna – *Hungarológiai Értesítő*, 1988:271.
Pócs Éva – *Ethnographia*, 1990:551–552.
79. A szilágysomlyói népvándorlaskori díszlánc funkciójának kérdéséhez. *Hid*, 1985:351–359.
80. Bács-Bodrog vármegyei móringlevelek a Vajdasági Levéltárból. *Létünk*, 1985:259–271.
81. A rosseb démona. Adatok egy valószínűsíthető betegségdémon-típus vizsgálatának kérdéséhez. *Hungarológiai Közlemények*, 1985. 64–65. 379–389.
82. Umivanje u zoru. Podaci uz zabranu jednog svadbenog običaja i njegova komparativnog ispitivanja. *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* 7., 1985. 171–191.
83. Tragovi arhaične kosmografije u basmama balkansko-panonskog porekla. In: *Zbornik 32. Kongresa SUFJ I. Sombor*, 1985. 123–126.
84. A jugoszláv folkloristák kongresszusa. *Kilátó*, 1985. 10. 5. 17.
85. A magyar–jugoszláv egybevető folklór kérdései. *Kilátó*, 1985. 11. 16. 16.
86. A folklorisztikai pályázat eredményei. [Középiskolások művészeti vetélkedője, Óbecse]. *Képes Ifjúság*, 1985. 04. 24. 20.
87. A szerb etnobotanika szótára. (Čajkanović, Veselin: Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama. Beograd, 1985.) *7 Nap*, 1985. 09. 13. 32.
88. Isten Ostoráról tárgyilagosan. (Szekeres László: A hunok és Attila. Újvidék, 1985.) *Új Symposion*, 1985. 11–12. 3.

89. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék.* Válogatta stb. Jung Károly. 4. kiadás. Újvidék, 1986. Tankönyvkiadó Intézet. 115. p.
90. *A szépen zengő pelikánmadár. Jugoszláviai magyar népmesék.* Penavin Olga és munkatársai gyűjtéséből elmesélte Ács Károly (és mások). Válogatta, szerkesztette és sajtó alá rendezte Jung Károly. Újvidék, 1986. Forum Könyvkiadó. 198. p.
91. A garabonciás a magyar és horvát néphagyományban. Egy hosszabb tanulmány vázlata. *Üzenet*, 1986:760–764.
92. A „Máriaülte gaz” eredetmagyarázó mondatípus elterjedésének kérdéséhez. Komparasztikai adatok. *Létünk*, 1986:51–60.
93. Svatovsko polivanje (polivačina) kao zajednički elemenat u svadbenim običajima Mađara i Južnih Slovena. In: *Zbornik na 31. Kongresz na SZZFJ. Szkopje, 1986.* 437–440.
94. Isten Ostoráról tárgyilagosan. (Szekeres László: A hunok és Attila. Újvidék, 1985.) *Kilátó*, 1986. 01. 4. 14.
95. Drávaszögi és szlavóniai népköltészet. (Katona Imre–Lábadai Károly: Szedem szép rózsámat. Újvidék, 1986.) *Kilátó*, 1986. 11. 22. 17.

96. *A sárkányölő királyfi. Szerb népmesék Vuk Karadžić gyűjtéséből.* Fordította Ács Károly (és mások). Válogatta, szerkesztette, a fordítást az eredetivel egybevetette és az utószót írta Jung Károly. Újvidék, 1987. Forum Könyvkiadó. 141. p.
97. Kancától született mitikus hős: Miloš Kobilić. Adatok a totemizmus nyomaihoz a délszláv néphagyományban, különös tekintettel néhány magyar–délszláv egybevető mozzanatra. *Üzenet*, 1987:684–704.
98. Újonnan felfedezett horvát hősének Szigetvár elestéről. *Létünk*, 1987:436–455.
99. A törökbecsei komplex amulett. Egy néprajzi lelet leírása és értelmezése. *Létünk*, 1987:671–696.
100. Adatok a jugoszláviai magyar néprajzkutatás történetéhez. In: *Folklor és tradíció 3.* (Budapest, 1987.), 84–92.
101. Folkloradatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez. In: *Hoppál–Szepes szerk.: A szerelem kertjében. Erotikus jelképek a művészetben.* Budapest, 1987. 75–79. és 268–276.
102. Ének Sziget viadaláról 1566-ban. [Horvát hősének.] Fordította Jung Károly. *Létünk*, 1987:450–455.
103. A pásztor és a leánya; Üröpásztor s a süldőjanko; Bíró Julcsa és a kanászlegény. Jung Károly fordításai. In: *A juhász és a leány. Ovčar i djevojka. Vuk Stefanović Karadžić gyűjtése 17 jugoszláviai magyar költő fordításában.* Újvidék, 1987. 16–19. (Separatum ex: *Híd*, 1987/5.)
104. Tudományos tanácskozás Vuk Karadžićról Budapesten. *Kilátó*, 1987. 06. 13. 16.

105. Két tanácskozás Vuk jegyében. Vuk Karadžić élete és életműve a magyar művelődés vonatkozásában. *Kilátó*, 1987. 11. 21.14.
106. Egy alapmű új kiadásban. (Stojanović, Ljubomir: *Život i rad Vuk Stefanovića Karadžića*. Beograd, 1987.) *Létiünk*, 1987:960–963.
107. Jelentős évfordulókról méltóképpen. (Szerb népdalok és hősregék. Székács József fordításai hasonló kiadásban. Újvidék, 1986.) *Kilátó*, 1987. 01. 31.18.
108. A bazsalikom mitikus növény. Villáminterjú Jung Károly íróval, műfordítóval, néprajzkutatóval. (Túri Tibor). *Magyar Szó*, 1987. 11. 11. 13.

1988

109. *Az aranyhajú testvérek. Bunyevác népmesék*. Balint Vujkov gyűjtéséből elmesélte Ács Károly (és mások). Válogatta, a fordítást az eredetivel egybevetette és az utószót írta Jung Károly. Újvidék, 1988. Forum Könyvkiadó. 175. p.
110. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék*. Válogatta stb. Jung Károly. 5. kiadás. Novi Sad, 1988. Zavod za izdavanje udžbenika. 115. p.
111. *A zentai kőkecske. Válogatás a magyar mondakincséből*. Válogatta stb. Jung Károly. 3., bővített kiadás. Újvidék, 1988. Tankönyvkiadó Intézet. 117. p.
112. Kovács Endre: *Bölcsőtől a koporsóig. Az emberélet fordulójának népszokásai Doroszlón*. Gondozta, szerkesztette és sajtó alá rendezte Jung Károly. Újvidék, 1988. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. (Értekezések, monográfiák 18.) 194. p.
113. A törökbecsei amulett. Egy néprajzi lelet leírása és értelmezése. *Ethnographia*, 1988:357–375.
114. Délszláv adatok a házassági szerződések és móringlevelek összehasonlító vizsgálatához. In: III. Magyar–jugoszláv Folklór Konferencia. *Folklór és tradíció* 5. (Budapest, 1988.) 105–112. (A tartalommutatóban más címmel!)
115. Újonnan felfedezett horvát hősének Szigetvár elestéről. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1987–1988:339–355.
116. Ugyanaz: Voigt V. szerk.: *Folklór; folklorisztika és etnológia* 149. Budapest, 1988. (Separatum ex: *Itk* 91–92/3.)
117. Isztriai horvát Attila-mondák. *Híd*, 1988:474–485.
118. Délszláv adatok a házassági szerződések és hozománylevelek egybevető vizsgálatához. *Létiünk*, 1988:575–584.
119. A rosseb démona. Adatok egy valószínűsíthető betegségdémon-típus vizsgálatának kérdéséhez. *Létiünk*, 1988:284–289.
120. Vuk Karadžić népmeselejegyző és publikáló módszeréről. *Létiünk*, 1988:59–72.
121. Ugyanaz: *Hungarológiai Közlemények*, 1988. No. 20. 17–28.
122. Régiek kalendáriuma 1–45. (Heti jegyzetek az esztendő néprajzáról a *Magyar Szó* hétfői számaiban 1988. február 1-jétől december 26-áig.)
123. *Otvoreno životno delo. Pogovor zbirci bunjevačkih narodnih pripovedaka* Balinta Vujkova na mađarskom jeziku. *Rukovet*, 1988:764–767.
124. Ének Sziget viadaláról 1566-ban. [Horvát hősének, az eredeti párhuzamos közlésével.] Fordította Jung Károly. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1987–1988:347–353.

1989

125. Magyar folklorisztikai kutatások és kiadványok Vajdaságban. In: *A határon kívüli magyar néprajzi kutatások 2. Budapest, 1989.* 7–15.
126. Borislav Jankulov elfelejtett délszav hösdal-fordításai. *Hungarológiai Közlemények*, 1989. No. 21. 715–723.
127. A világteremtés dualisztikus (bogumil) legendáinak kérdéséhez. Összehasonlító kelet-közép-európai kozmogóniai problémák. *Létiünk*, 1989:171–205.
128. Karácsonyfa, tüskekarácsonyfa, léckarácsonyfa. *Új Symposion*, 1989.11–12. 20–21.
129. Régiek kalendáriuma 46–50. (Heti jegyzetek az esztendő néprajzáról a Magyar Szó hétfői számaiban, 1989. január 4-étől január 30-áig.)
130. Műfordítások délszláv epikus énekekből: A két Jankovics-hitves próbája; Jankovics Sztoján rabsága; Petár fia Batrics; A misári csata. Jung Károly fordításai. *Hid*, 1989:315–326.
131. Róheim Géza centenáriuma. *Hungarológiai Értesítő*. 1989:631–632.

1990

132. *Hiedelemmondák és hiedelmek. Adatok Gombos népi hiedelemvilágához.* Újvidék, 1990. Forum Könyvkiadó. 365. p.
Ismertette:
 Péter László – *Üzenet*, 1990:901–904.
 Krupa András – *Békési Élet*, 1990:526–528.
 Lábadi Károly – *Kilátó*, 1990. 03. 24. 18.
 Sárvári V. Zsuzsa – *Hid*, 1990:957.
 Herceg János – *Hid*, 1990:954–956.
 E. Fehér Pál – *Népszabadság*, 1990. 10. 24. 9.
 Pócs Éva – *Demos*, 31/1 (1993) No. 56.
 Pócs Éva – *Ethnographia*, 1995:381–382.
133. *Délszláv hősénekek Székely Jánosról.* Fordította és a bevezetést írta Borislav Jankulov. Utószó kíséretében közzéteszi Jung Károly. Újvidék, 1990. Forum Könyvkiadó–A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. 61. p.
Ismertette:
 Szeli István – *Üzenet*, 1991:495–498.
 Ugyanő – *Létiünk*, 1991:59–79.
 Ugyanő – *Tanulmányok* 24., 1991:173–174.
 Ugyanő – *Kilátó*, 1991. 02. 16. 18.
 Vajda Gábor – *7 Nap*, 1991. 08. 16. 23.
134. *Mátyás király országlása.* Jugoszláviai magyar gyűjtésekből válogatta Jung Károly. Elmesélte Bognár Antal. Újvidék, 1990. Forum Könyvkiadó. 55. p. (Mondavilágunk 1.)
Ismertette:
 Csapó Julianna – *Hid*, 1991:623–624.

135. „Katonának való pogácsó”. Egy néprajzi leletről és az anyatej mágikus szerepéről a néphagyományban. *Üzenet*, 1990:592–606.
136. Borislav Jankulov elfelejtett délszláv hősdalfordításai. A magyar–délszláv kapcsolattörténeti archeológia ismeretlen fejezete. *Létünk*, 1990:81–90.
137. Nepoznato poglavlje iz domena južnoslovensko–mađarskih uzajamnih veza na planu narodne poezije: zaboravljeni prevodi južnoslovenske epske poezije Borislava Jankulova. *Folklor u Vojvodini* 4. (Novi Sad, 1990.) 57–62.
138. Nyilatkozat a gombosi boszorkánytörténetek ügyében. *Magyar Szó*, 1990. 02. 25. 16. (Előzménye, illetve utózmánya: Miért háborította fel a gombosiakat Jung Károly legújabb könyve? [z. i.] *Dunatáj*, 1990. 03. 14. 4.)
139. Márkó királyfi és Keszedzsi Musza. [Szerb epikus ének.] Fordította Jung Károly. *Híd*, 1990:221–228.

1991

140. A Gül Baba-hagyomány magyar és délszláv vonatkozásai. Összehasonlító adatok történetimonda-világunk vizsgálatához. *Híd*, 1991:1012–1024.
141. Ugyanaz: In: *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Budapest, 1991. 677–684.
142. Borislav Jankulov levelei Sebestyén Gyulához délszláv hősdalfordításainak közzététele ügyében. *Létünk*, 1991:50–58.
143. A napsugárdíszes oromfalakról. In: *A Vajdaság népi építészete*. Szentendre, 1991. 71–74. (A Magyar Népi Építészeti Archivum Kiadványai 4.)
144. A garabonciás-téma két XIX. század eleji színműben. A néphagyomány és az irodalom kapcsolatai Munkácsy János és Tituš Brezovački egy-egy alkotásában. *Tanulmányok* 24. (1991) 51–61.
145. Amajlija protiv kuršuma. Prilog magičnoj funkciji majčinog mleka u narodnoj tradiciji. *Folklor u Vojvodini* 5. (Novi Sad, 1991), 57–63.
146. Újvidéki beszélgetés dr. Jung Károly néprajzkutatóval, a vajdasági Hungarológiai Intézet tudományos főmunkatársával. *Magyarok*, 1991. 1–2. 184–187.
147. A modern horvát folklorisztika kitüntetése. A Herder-díjas Maja Bošković-Stulliról. *Kilátó*, 1991. 03. 9. 18.

1992

148. *Köznepok és legendák. Tanulmányok a népi kultúra köréből*. Újvidék, 1992. Forum Könyvkiadó. 255. p.
Ismertette:
 Bence Erika – *Üzenet*, 1993:273–274.
 Beszédes Valéria – *Kilátó*, 1993. 05. 8. 13.
 Silling István – *Híd*, 1993:175–178.
 Voigt Vilmos – *BUKSZ*, 1993:175–180.
 Vilmos Voigt – *Budapest Review of Books*, Summer 1993. 77–79.
 Krupa András – *Létünk*, 1994:79–83.
 Csobán E. Attila – *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője*, 1994/1:42.
 Pócs Éva – *Ethnographia*, 1995:379–381.

149. *Szent Péter atyafisága*. Jugoszláviai magyar gyűjtésekből válogatta Jung Károly. Elmesélte Bognár Antal. Újvidék, 1992. Forum Könyvkiadó. 55. p. (Mondavilágunk 2.)

Ismertette:

Bence Erika – *Híd*, 1992:416–417.

150. Volt-e boszorkányüldözés a Balkánon? Egy kérdéskör vázlatos áttekintése. *Létiünk*, 1992:140–150.
151. „Katonának való pogácsó”. Egy néprajzi leletről és az anyatej mágikus szerepéről a néphagyományban. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I. Nagykovács, 1992. 323–340.*
152. Egy ritka „rontóige” és egykorú párhuzamai. Adatok a funkcióváltás-funkcióvesztés kérdéséhez, valamint az invariánsok egyik csoportjának értelmezéséhez. *Thalassa*, 1992. 2. 71–81. (Voigt Vilmos kiegészítésével.)
153. Apró adalékok Bellosics [Bálint] Útmutatójának kiadástörténetéhez. *Kilátó*, 1992. 02. 22. 13.
154. Egy posztumusz néprajzi monográfia. (Kresz Mária: Magyar fazekasművészet. Budapest–Újvidék, 1991.) *Híd*, 1992:513–514.

1993

155. *Az emlékezet útjain. Ötvenöt olvasmány a néphagyományról*. Újvidék, 1993. Forum Könyvkiadó. 222. p.

Ismertette:

Liszka József – *A Hét* (Pozsony), 1993. 40. 11.

Ugyanaz: „Tudománynak kezdetéről”. Budapest–Dunaszerdahely, 1998. 116–117.

Krupa András – *Létiünk*, 1994:79–83.

Pócs Éva – *Ethnographia*, 1995:381.

156. *Egy szép dologról én emlékezem*. Csöbrös István kopácsi énekeskönyve. Előszó és jegyzetek kíséretében közzéteszi Katona Imre és Lábadi Károly. Bori Imre utószavával. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Jung Károly. Újvidék, 1993. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó. 206. p.

Ismertette:

Fekete J. József – *Kilátó*, 1993. 07. 3. 12.

Küllös Imola – *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1994:795–798.

157. *Rózsa Sándor menedéke*. Jugoszláviai magyar gyűjtésekből válogatta Jung Károly. Elmesélte Bognár Antal. Újvidék, 1993. Forum Könyvkiadó. 46. p. (Mondavilágunk 3.)

Ismertette:

Cseh Márta – *Híd*, 1995:341–346.

158. Volt-e boszorkányüldözés a Balkánon? Egy kérdéskör vázlatos áttekintése. In: *Fejér (és mások) szerk.: Magyarok és szlávok*. Szeged, 1993. 183–195.
159. Biblijska narodna priča kod Mađara. *Folklor u Vojvodini* 7. (Novi Sad, 1993), 49–52.

160. Minden új nemzedéknek lesz itt munkája. Beszélgetés dr. Jung Károllyal, a Köznepok és legendák c. kötetének megjelenése kapcsán. (P. Keceli Klára). *Magyar Szó*, 1993. 01. 31. 12.
161. Mivel foglalkozik a néprajzkutató? A Kilátó kérdezi dr. Jung Károlyt, a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay Gyula Emlékérmével kitüntetett folklorista egyetemi tanárt. (Átlag András). *Kilátó*, 1993. 07. 3. 11.
162. Szomorúan szól a Petőfi-kultusz a déli végeken. (Szöllősy Vágó László: Petőfi a déli végeken. Szabadka, 1992). *Híd*, 1993:90–94.

1994

163. *Őrszerek könyve. Szent levelek, golyó ellen védő imádságok, amulettek a magyar néphagyományban.* Újvidék, 1994. Forum Könyvkiadó. 135. p.
Ismertette:
Silling István – *Híd*, 1994:747–749.
Beszédes Valéria – *Kilátó*, 1994. 08. 24. 9.
Sárvári V. Zsuzsa – *7 Nap*, 1995. 03. 8. 9.
Lukács László – *Ethnographia*, 1995:1099–1101.
Ugyanő – *Limes*, 1996. 1–2. 160–162.
Liszka József – *Állítatott keresztényi buzgóságból.* Dunaszerdahely, 2000. 184–185.
164. *Tündér Ilona kerije.* Jugoszláviai magyar gyűjtésekből válogatta Jung Károly. Elmesélte Bognár Antal. Újvidék, 1994. Forum Könyvkiadó. 61. p. (Mondavilágunk 4.)
Ismertette:
Silling István – *Híd*, 1995:746–747.
165. *A zentai kőkecske. Válogatás a magyar mondakincséből.* Válogatta stb. Jung Károly. 4. kiadás. Beograd, 1994. Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva. 115. p.
166. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék.* Válogatta stb. Jung Károly. 6. kiadás. Beograd, 1994. Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva. 111. p.
167. *Túl az Óperencián. Magyar népmesék.* Benedek Elek és mások meséi. A szövegek forrásait felkutatta Jung Károly. (A Bodrits István válogatta kötet harmadik, javított kiadása.) Újvidék, 1994. Forum Könyvkiadó. 214. p.
168. *Geza Rohajm: Čurunga. Psihoanalitička interpretacija verovanja i obreda urođenika Australije.* S mađarskog preveo Sava Babić. Stručna redakcija prevoda i Beleška o izdanju dr Karolj Jung. Pogovor Kinče Verebeji. Novi Sad, 1994. Matica srpska. 286. p.

1995

169. Egy hiedelem cáfolatának kezdetei. Bori Imre kezdeményezései a jugoszláviai magyar néprajzkutatás terén. *Ethnographia*, 1995:231–247.
170. Helyreigazítás és kiegészítés. *Ethnographia*, 1995:860.
171. Az archaikus (apokrif) népi imádságról. In: *Barna Gábor szerk.: Vallásos népelet a Kárpát-medencében.* Budapest, 1995:39–43.

172. A szertartásos önkívület kérdése a délszláv szakirodalom tükrében. *Tanulmányok* 28. (Újvidék, 1995.) 47–57.
173. Egy szerelmi varázsló eljárás és ráolvasástípus pannón–balkáni összefüggéseinek kérdéséhez. In: *Bosnyák István szerk.: Jugoszláviai magyar népköltészet III.*, Újvidék, 1995:101–113.
174. Komparatistikai adatok egy eredetmagyarázó mondatípus elterjedéséhez. *Jugoszláviai magyar népköltészet III.* 175–183.
175. A Guntram-monda új magyar nyelvű változata. *Jugoszláviai magyar népköltészet III.* 185–198.
176. Penavin Olga: Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény II. *Hid*, 1995:745–746.

1996

177. „Emleekewzzeunk reegiekreul...” A Pannóniai Ének gombosi (?) változatainak (?) kérdéséhez. *Ethnographia*, 1996:317–328.
178. Ugyanaz: *Hid*, 1996:459–474.
179. Hej, regü rejtem!, avagy a szelektív emlékezetről. *Kilátó*, 1996. 03. 23. 10. (Előzménye: Kórógyi Gáspár: Egy ősi regősének. *Kilátó*, 1996. 03. 9.)
180. [Penavin Olga] Köszöntése. *Hungarológiai Közlemények*, 1996. No. 4. 87–90.
181. Népéletkutatásunk megalapozója: a nyolcvanéves Penavin Olga köszöntése. *Kilátó*, 1996. 11. 2. 11.

1997

182. *Összefüggések és kapcsolatok. Esszék, tanulmányok a peremvidék népi kultúrájáról.* Újvidék, 1997. Forum Könyvkiadó. 266. p.
Ismertette:
 Sárvári Vajda Zsuzsa – *Kilátó*, 1998. 03. 21. 8.
 Bori Imre – *Hid*, 1998:452–453.
 Silling István – *Hid*, 1998:553–556.
 Mislovics Andrea – *Jáskunság*, 1998. 1–2. 94–96.
 Dankó Imre – *Jáskunság*, 1998. 6. 353–354.
 Nagy Janka Teodóra – *Ethnographia*, 1999:197–199.
183. Egy délvidéki kántortanító szerepe a Pannóniai Ének folklorizálódásában. In: *Fűrészné M. A. szerk.: Népiskolák Magyarországon. Tataháza, 1997.* 331–337.
184. „Emleekewzzeunk reegiekreul...” A Pannóniai Ének gombosi (?) változatainak (?) kérdéséhez. In: *Rokay Péter szerk.: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Újvidék–Beograd, 1997.* 262–275.
185. Kéziratos méhészeti tanácsok a XVIII. század végéről. A Nagyvárad Méhészkönyv esztergomi másolata Heliser József hagyatékában. *Limes*, 1997. 4. 127–140.
186. A Mária-leány kézikönyve. Egy észrevétlenül maradt nyomtatott forrás a valóság társulatok vizsgálatában. *Üzenet*, 1997:184–201.
187. A csodatevő Török Madonna. Újabb adatok a Mária-kultusz és a zentai csata összefüggéseiről. *Kilátó*, 1997. 03. 8. 10.

1998

188. A néprajz oktatása az Újvidéki Egyetem Bölcsészkarának Magyar Tanszékén. In: *A hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-nevelő munkában. Budapest, 1998.* 161–170.
189. A garabonciás diák alakja két XIX. század eleji színműben. Néphagyomány és irodalom kapcsolatai Munkácsy János és Tituš Brezovački egy-egy alkotásában. *Ethnographia*, 1998:98–112.
190. Az előző dolgozat kapcsán: Megjegyzések e dolgozat utóéletéhez. *Ethnographia*, 1998:108–109.
191. A szertartásos önkívület kérdése a délszláv (szak)irodalomban. In: *Pócs Éva szerk.: Eksztázis, álom, látomás. Vallásethnológiai fogalmak tudományos megközelítésében. Budapest–Pécs, 1998.* (Tanulmányok a transzcendensről 1.) 56–63.
192. Bányadémon és bergmandl. Ismeretlen fel- és délvidéki adatok a bányaszellemelek kérdéséhez. *Hungarológiai Közlemények*. 1998. 3. 75–79.
193. Ugyanaz: *Néprajzi Látóhatár*. 1998. 3–4. 80–83.
194. Az Ibikosz darvai típuscsalád kérdéséhez. Áttekintés és további változatok. *Hungarológiai Közlemények*, 1998. 1–2. 93–109.
195. Adatok a vadászat szakrális hagyományaihoz. Összehasonlító kitekintéssel. *Polisz*, 1998. júl.–auguszt. 40–42.
196. Sárba ragadt Kossuth Lajos batárja. (Kossuth paraćini hintaja 2.) *Kilátó*, 1998. 06. 27. 9.
197. „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak”. Kontra Ferenc interjúja Jung Károllyal nemrég megjelent *Összefüggések és kapcsolatok* című könyve kapcsán. *Kilátó*, 1998. 02. 22. 12.

1999

198. A fehérlő-monda utóéletéhez a néphagyományban. *Híd*, 1999:738–748.
199. A Mátyás király lustái (AaTh 1950) szerb változata. Összehasonlító népköltészeti adatok. *Híd*, 1999:971–983.
200. A vénlánycsábító katona balladája. A magyar népköltészet és az irodalom kapcsolataihoz a XVI. század második felében – A Pajkos ének példája. *Hungarológiai Közlemények*, 1999. 3–4. 9–67.
201. Királyválasztás feldobott koronával. A horvát szájhagyomány Mátyás királyának alakjához – némi összehasonlító kitekintéssel. *Néprajzi Látóhatár*, 1999:279–305.
202. Az 1848-as magyar forradalom és szabadságharc a néphagyomány tükrében. *Tanulmányok* 32. (Újvidék, 1999.), 25–36.

2000

203. *Régiek kalendáriuma. Heti jegyzetek az esztendő népi hagyományvilágáról.* Újvidék, 2000. Forum Könyvkiadó. 149. p.
Ismertette:
 Beszédes Valéria – *Kilátó*, 2000. 06. 24. 9.
 Dankó Imre – *Ethnica*, 2001. 173.

204. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék.* Válogatta stb. Jung Károly. 7. kiadás. Beograd, 2000. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 111. p.
205. *A zentai kőkecske. Válogatás a magyar mondakincséből.* Válogatta stb. Jung Károly. 5. kiadás. Beograd, 2000. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 115. p.
206. A bakszélről. Összehasonlító mitológiai adatok. *Híd*, 2000:679–686.
207. A Magyar Szent Korona ferde keresztjéről. A néphagyomány és a közvélekedés adatai. *Híd*, 2000:1065–1077.
208. További adatok a „szent levelek” használatához. In: *Imre Mária szerk.: Népi vallásosság a Kárpát-medencében III.* Pécs, 2000. 36–44.
209. A Mária-leány kézikönyve. In: *Beszédes Valéria vál.: A jó Isten dicsőségére. Írások a vajdasági magyarság népi vallásosságáról.* Szabadka, 2000. 37–54.
210. A Guntram-monda újabb magyar változatai. Három évtized egy mondatípus utóéletében. In: *Balázs Géza (és mások) szerk.: Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára.* Budapest, 2000. 88–98.
211. Köszöntő Voigt Vilmos hatvanadik születésnapjára. In: *Folklorisztika 2000-ben*, 15–18.
212. Voigt Vilmos születésnapja. *Ethnica*, 2000. 80–82.
213. Voigt Vilmos köszöntése 60. születésnapja alkalmából. *Híd*, 2000:473–478.
214. Ének Rákóczi fogságáról és szökéséről. [Benne: az Ének Rákóczi c. horvát epikus ének saját fordítása – első változat.] *Kilátó*, 2000. 07. 1. 9.
215. Szent István király a néphagyomány tükrében. In: *Magyar Millennium. A Magyar Szó ünnepi melléklete.* Újvidék, 2000 augusztusa. 31.

2001

216. *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Újvidék, 2001. Forum Könyvkiadó. 283. p.
Ismertette:
 Ispánovics Csapó Julianna – *Kilátó*, 2001. 06. 30. 8.
 Raffai Judit – *Híd*, 2001:1349–1351.
 Liszka József (L.) – *Acta Ethnologica Danubiana*, 2002. No. 4. 164.
217. A magyar nyelv kletetus szavának etimológiájához. Megoldási javaslat. *Híd*, 2001:938–947.
218. Miről beszélnek a délvidéki harangok? Magyar, szerb és német folklóradatok. *Híd*, 2001:796–814.
219. További adatok a világ teremtéséről a magyar és délszláv néphagyományban. *Hungarológiai Közlemények*, 2001. 2. 106–116.
220. Nyugat-magyarországi horvát epikus ének Rákóczi fogságáról és szökéséről. *Hungarológiai Közlemények*, 2001. 1. 13–28.
221. Ugyanaz: *Néprajzi Látóhatár*, 2001. 159–172.
222. A Magyar Szent Korona ferde keresztjéről. A néphagyomány és a közvélekedés adatai. *Ethnica*, 2001. 2. 41–44.

223. Folklóradatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez. In: *Hoppál–Szepes szerk.: A szerelem kertjében. Erotikus jelképek a művészetben és a folklórban. Budapest, 2001. 75–89.*
224. Ének Rákócziur. [Horvát epikus ének.] Fordította Jung Károly. *Hungarológiai Közlemények*, 2001. 1. 25.

2002

225. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék.* Válogatta stb. Jung Károly. 8. kiadás. Beograd, 2002. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 111. p.
226. Mióta tisztelik az öregeket? Az öreg(ember)ek megölésének megszűnéséről szóló népi elbeszélések (AaTh 981) a magyar prózaepikában. *Ethnographia*, 2002:1–20.
227. Ugyanaz: *Híd*, 2002:771–792.
228. Zrínyi-hagyományok a Balkánon. Vázlatos alkalmi áttekintés. *Híd*, 2002:106–115.
229. Ugyanaz: *Irodalomismeret*, 2002. 1–2. 129–139.
230. Miről beszélnek a délvidéki harangok? Magyar, szerb és német folklóradatok. *Ethnica*, 2002. 1. 24–29.
231. Adatok és legendák Kossuth és Kossuthné menekülésének történetéhez. *Híd*, 2002:1095–1113.
232. Két Mátyás-monda regressziója idegen nyelvi közegben. Délszláv egybevető adatok. In: *Deák Zita szerk.: Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára. Budapest, 2002. 240–258.* (A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 8.)
233. Ugyanaz: *Tanulmányok 35*, (Újvidék, 2002.), 67–83.
234. Hol is van az „eb hele”, avagy: döglött kutya-e a „holt eb”? További adatok egy Zrínyi-locus értelmezéséhez. *Hungarológiai Közlemények*, 2002. 4. 82–89.
235. „... az tulipán körül szorgalmatoskottam...” A (kis)kert és tulipán jelképi funkciójához a népi kultúrában I. *Híd*, 2002:1394–1412.
236. Adatok a ballangó kóró (*Eryngium campestre* L.) elterjedéséhez. Az Ibikosz darvai típuscsalád kérdéséhez II. In: *Barna–Kótyuk szerk.: Test, lélek, természet. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. Budapest–Szeged, 2002. 223–234.* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 9.)
237. Szigetvár ustroma. Nyugat-magyarországi horvát epikus ének. Fordította Jung Károly. *Híd*, 2002:116–118.
238. *Kossuth Lajos a szóhagyományban. Kossuth-dalok, Kossuth-mondák.* In: Kossuth Lajos 1802–2002. *A Magyar Szó* melléklete. Újvidék, 2002 szeptembere. 31–34.
239. In memoriam Penavin Olga (1916–2001). *Ethnographia*, 2002:317–321.

2003

240. *Az ördög és a molnárlegény. Magyar népmesék.* Válogatta stb. Jung Károly. Beograd, 2003. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 106. p.
241. *A zentai kőkecske. Válogatás a magyar mondakincsből.* Válogatta stb. Jung Károly. Beograd, 2003. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 125. p.

242. „... az tulipán körül szorgalmatoskottam...” A (kis)kert és tulipán jelképi funkciójához a népi kultúrában II. *Híd*, 2003:190–205.
243. További adatok a világ teremtéséről a magyar és délszláv néphagyományban. In: *Czövek Judit szerk.: Imádságos asszony. Erdélyi Zsuzsanna köszöntése. Budapest, 2003. 67–74.*
244. Miért nevetnek a betlehemeseken? További magyar adatok V. Ja. Propp nevetéselméletéhez. *Hungarológiai Közlemények*, 2003. 3. 66–78.
245. Adatok és legendák Kossuth és Kossuthné menekülésének történetéhez. *Néprajzi Látóhatár*, 2003. 3–4. 115–131.
246. Hol is van az „eb hele”, avagy: döglött kutya-e a „holt eb”? További adatok egy Zrínyi-locus értelmezéséhez. In: *Viga Gyula (és mások) szerk.: Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. Budapest, 2003. 517–522.*
247. Szaján [délvidéki Bánát] mai néphitéről. Előzetes jelentés egy tájékozódó jellegű gyűjtésről. In: *Juhász Antal szerk.: Szajáni gyűjtés. Szeged, 2003. 115–123. (Táj és népi kultúra 4.)*
248. Rákóczi és a kuruc világ a néphagyományban. In: *Pro Libertate. A Magyar Szó melléklete a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára. Újvidék, 2003 szeptembere. 35–40.*

2004

249. *Elbeszélés és éneklés.* Újabb magyar és egybevevő magyar folklorisztikai tanulmányok. Újvidék, 2004. Forum Könyvkiadó. 224. p.
250. Vén Bankó „nagy fen hahottájáról”. További adatok Propp nevetéselméletéhez II. In: *Andrásfalvy Bertalan (és mások) szerk.: Az Idő rostájában III. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. Budapest, 2004. 373–387.*
251. Ugyanaz: *Híd*, 2004:757–774.
252. A teremtő és gyarapító nevetésről. További adatok Propp nevetéselméletéhez III. *Híd*, 2004:1065–1082.
253. Miért nevetnek a betlehemeseken? További magyar adatok V. Ja. Propp nevetéselméletéhez. In: *Gáspár Kinga szerk.: Szabad-e bemenni betlehemmel? Budapest, 2004. (Artes Populares 20.) 35–44.*
254. Pótlások Bálint Sándor bibliográfiájához. *Híd*, 2004:1574–1576.
255. Jung Károly folklorisztikai munkássága 1972–2004. (Bibliográfia). *Néprajzi Látóhatár*, 2004. 3–4. 21–38.
256. Életemről. *Néprajzi Látóhatár*, 2004. 3–4. 9–20.
257. M. E.: Folklorista vagyok szőröstül-bőröstül. Szeretnék még sokat dolgozni – mondja az idei Szenteleky-díjas Jung Károly. (Interjú). *Magyar Szó-Hétvége*, 2004. 10. 30–31. VI.
258. Jung Károly szakmai kitüntetése. [A magyar népi kultúra kutatásáért emlékéremben részesült.] *Híd*, 2004:1626.

Pótlások

259. D. P.: Život stanovnika Bogojeva. Razgovor sa mr Karoljem Jungom povodom izlaska iz štampe monografije „Prekretnice u čovekovom životu”. (Interjú). *Misao–Gondolat*, 1978. 09. 6. 12.
260. Tudományos tanácskozás a néphagyományok továbbéléséről. *Magyar Szó*, 1985. 11. 4. 3.
261. Házasságjósító praktikák. *Magyar Szó–Szivárvány melléklet*, 1985. 12. 31. 5.
262. A Folklore Tanszék kutatási jutalmai 1982–1983–1984: [mások mellett] Jung Károly. *Artes Populares 12.* (Budapest), 1985. 376–379.
263. Hogy is állunk a hajnali mosdatással? *Magyar Szó–Kilátó*, 1990. 09. 29. 16.
264. Húsvéti néphagyományainkról. *Magyar Szó*, 1992. 04. 19. 20.
265. Honnan ered[nek] a piros tojás és a húsvéti nyúl hagyományai? *Magyar Szó*, 1992. 04. 19. 20.
266. Húsvéti néphagyományainkról. *Magyar Szó*, 1999. 04. 4. 6.

Csorba Béla

SZÉLDÉMONOKRÓL

„*Nem mindég fúj a' vak Tamás*” – olvashatjuk Dugonics András posztumusz munkájának, a Magyar példa beszédek és jeles mondásoknak a második kötetében. A királyi professzor lapalji kommentárában a szólást ekképp magyarázza: „Az a' szelet, mely éjszak, és kelet felül fű közép helyen, *Vak Tamásnak* nevezik mindenütt; abból az okból: hogy valamelyik Magyar városban a' városnak vége felé Tamás nevezetű ember lakott, kit mivel osztán meg vakúlt, vak Tamásnak nevezték.”¹

A kifejezés néhány évtized múlva okkal vonta magára a Magyar Mythológia szerzőjének figyelmét, azonban Ipolyi Arnold jóval tájékozottabb volt az európai népek hitvilágának kérdéseiben, mintsem hogy elfogadta volna a bizonyára népi etimológián alapuló szólásmagyarázatot, ezért az Elemekről írt fejezetben lakonikusan csak ennyit állapított meg az északkeleti szél számára is szokatlan elnevezéséről: „Valószínűleg nem azon oknál fogva, melyet ő felhoz.”² Ha Ipolyi – aki egyébként egyáltalán nem volt járatlan a délszláv mitológiában – történetesen ismerhette volna Vuk Karadžić szólásgyűjteményét vagy szótárát, akkor megtalálta volna a Dugonics-féle példa szerb párhuzamát is a „Dunula ćorava Anđelija”³, illetve a „Kad dune ćorava Anđelija”⁴ frázisokban, amelyekben a *Ćorava* (= félszemű) *Anđelija* nem egyéb, mint a szerbül mećavának, németül Schneesturmnek nevezett hóvihar, illetve annak megszemélyesítése. A szerb kutatók Vuk óta más szélneveket is feljegyeztek, s természetesen a magyar hagyományból is ismertek az olyan elnevezések, mint *Jakab szél*, *Demeter szél*, ezek azonban inkább az adott széljárások szokásos naptári időpontjára utalnak, minden különösebb mitikus vonás nélkül. Mint ahogyan a név utalhat a szél érkezési irányára is: az északi szelet a Morava torkolatvidékének lakói pl. *Mađaracnak* hívják, s vitathatatlanul is felismerhető a megszemélyesítő jelleg.⁵ Némileg eltér az előbbi magyar példáktól az Alföldön ismert egyik szél neve. Az Új Magyar Tájszótár szerint Délegyházán *bagdány* a neve a garabonciás diák által gerjesztett, esőt hozó szélnek, a Kiskunságban pedig az időnként lökésszerűen megerősödő szelet hívják *bogdánynak*, de ismert a *bogdányszél* kifejezés is. Nem lehetetlen, hogy az elnevezés összefüggésbe hozható a délszláv Bogdan férfinévvel, vagyis megszemélyesítő jellegű, ugyanakkor a garabonciás diák hiedelemköréhez kapcsolódva jelzi a kérdés esetleges mitologikus hátterét is. A Vak Tamást sem elsősorban a keresztnév teszi különlegessé, hanem a

vak jelző, főként akkor, ha figyelembe vesszük a délszláv kutatási eredményeket. Veselin Čajkanović már 1926-ban összefoglalta mindazt, amit a délszláv szélmegszemélyesítésekről és széldémonokról addig tudni lehetett, s amit döntő pontokon azóta sem kérdőjelezett meg senki.⁶ Dalmát, bosnyák szerb és bolgár példákkal illusztrálja, hogy a megszemélyesített szél, vagy ahogyan ő véli, a *széldémon*, amelynek a különféle hagyományban más és más megnevezése van, igen gyakran *félszemű*. Tomo Dragičević gyűjtése alapján idéz egy boszniai mondát is, amelyben a déli szél, a *Jugo*, civakodás közben kiüti az északi szél, a *Bura* (bóra) egyik szemét. Dalmát hiedelemtörténet szól arról, hogy a viharos tengerörvény, amit a „rossz lélek” idéz elő, úgy csillapítható le, ha a közepébe a tengerészek fekete nyelvű kést dobnak. Ezt a módszert alkalmazzák a *nevere*-ként emlegetett hóvihar ellen is. Mint tudjuk a magyar néphagyományból, eleink hasonló módon állították meg a forgószelet, amelynek közepébe „boszorkányt” vagy „ördögöt” képzeltek. „Többször megtörtént – foglalja össze Čajkanović a dalmát hiedelemközléseket – hogy aki így eldobta a kését, néhány nap vagy néhány év múlva félszemű emberrel találkozott, akiről bebizonyosodott, hogy tulajdonképpen ő az a széldémon, akinek kiütötték a szemét.”⁷

További elmélkedésre adhat okot a dalmát nevere és a székely *Nemere* közötti hangalaki hasonlóság, tkp. egy hangzó híjáni azonosság. Véletlenszerű vagy éppen genetikus kapcsolat áll-e fenn a két elnevezés között, mely akár a délszláv nevreme = ítéletidő kifejezésből s levezethető lenne, ha e magyarázat nem volna túlságosan is kézenfekvő? A *Nemere* szél természetéről igen sokat árul el egy torjai eredetmonda: „Antal bácsi azt is szigorúan hitte, mikor ilyen szeles idők voltak, vagy fentebb említettük a *Nemere* hegyet, a *Nemere* szél, Anti bácsi mindég azt állította, hogy az a szél valahonnan egy nagy korszóból indul el. S mi gyerekek úgy nevettük, hogy az öreg mit tanulmányoz. Ő azt állította, hogy azt a korszót őrzi egy vak ember, s a szél amikor erőre kap, s kiüti a dugót onnan, és elkezd fűjni, a vak ember keresi a dugót, matatja jobbra-balra, s nem találja a dugót, hogy visszadugja, s így sokszor három nap is belekerül, amíg megkapja a vak ember a dugót, hogy újra visszadugja.”⁸

A félszemű délszláv széldémonok és a *Nemere* vak öre további összefüggések irányába mutatnak: a germán *Votan* is félszemű isten, Čajkanović szerint azért, mert félig alvilági karakterű, akárcsak a szelek, illetve széldémonok, akik ugyancsak barlangokban, földalatti lyukakban, gödrökben, sziklahasadékokban tanyáznak. Dalmát adatok alapján megjegyzi, „a buráról (bóra – Cs. B.) azt mesélik, hogy egy olyan barlangban lakik, amely az alvilágba vezet”.⁹ S ha tudjuk, hogy az ókori görögök is a föld belsejéből származtatták a szeleket, és összefüggésbe hozták a megholtak lelkével, talán könnyebben megtaláljuk a kulcsát az alábbi mérai mondanak is:

„A régi emberek is, meg mi is azt mondjuk, mikor fúj a nagy szél, hogy:

– Hát leszállott nagyanyám a lukról, s azért fúj úgy a szél.

Ő rajta ül és akkor félrehúzódik, s akkor azért fúj a szél, s amikor visszaül, akkor eláll.”¹⁰

Egyébként a barlangban lakó bóráról már a nagy magyar mesélő, Jókai is megemlékezett: „A néphit szerint van egy völgy a dalmata hegyvilágban, amelynek

mélyéből szokott előtámadni ez égi rém: a bórá; – indulását előre hirdeti a távoli zúgás (...)”¹¹ Mitőbb, Pliniusra hivatkozva – noha egyik regényhősének szájába adva a történetet – ettől jóval többet is elmond: „... van a dalmát partok sziklái közt egy mély barlang, amelybe ha egy kavicsot behajítanak, olyan forgószerű támad elő a mélységből, a legnagyobb szélcsend idején is, mely a viharral egyenlő. E barlang neve *Senta*. Így írja Plinius. S a tiszteletreméltó tudós *Hermolaus Barbarus*, aquile-jai pátriárka bizonyítja, hogy ez a barlang csakugyan létezik, *Dioklea* mellett van. *Satán*nak nevezik.”¹²

...Talán ebből a vázlatos ismertetőből is kitűnik, hogy Ipolyi Arnold, ha nem is tudta megfejtetni a Dugonics-féle szólás igazi értelmét, csalhatatlanul ráérezett valamire, amikor *Vak Tamást* beemelte a Magyar Mythológia pantheonjába.

JEGYZETEK

¹ Dugonics II., 271.

² Ipoly, 219.

³ Vuk szólásgyűjteményének 1317. és 2197. darabját Čajkanović idézi: *Studije iz srpske religije i folklor*, 75. Srpski riječnik istumačen

⁴ Karadžić, 761. Vuk a szólásról megjegyzi, hogy *Szerémségből* származik.

⁵ Saját feljegyzésem.

⁶ Čajkanović, Veselin: *Ćorava Andelija*. In *Stara srpska religija i mitologija*. Beograd, 1974.

⁷ Čajkanović, Veselin: *Studije iz srpske religije i folklor*, 76.

⁸ In Bosnyák Sándor: *Magyar Biblia*, 32. Elmondta: Oláh József, Torja

⁹ *Stara srpska religija i mitologija*, 305.

¹⁰ Bosnyák, 32. Elmondta: Fekete Györgyné, Méra

¹¹ Jókai: *A három márványfej*, 356.

¹² Uo. 67.

IRODALOM

Bosnyák Sándor: *Magyar Biblia*. Európai Folklór Intézet – L' Harmattan, (Budapest), 2001

Čajkanović, Veselin: *Stara srpska religija i mitologija*. Beograd, 1974

Čajkanović, Veselin: *Studije iz srpske religije i folklor* 1925–1942. Beograd, 1994

Dugonics András: *Magyar példa beszédek és jeles mondások I–II*. Szeged, 1820

Ipolyi Arnold: *Magyar Mythológia*. Pest, 1854

Jókai Mór: *A három márványfej* (1887). Budapest, 1966

Karadžić, Vuk St.: *Srpski riječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. (U Beču, 1852) Beograd, 1969.

A TEMERINI ZSIDÓK TÖRTÉNETE 1941-IG

A kezdetektől az 1848-as magyar szabadságharc bukásáig

A mohácsi csatavesztést követő másfél évszázad folyamán Temerin szerbek lakta helység volt. A törökök alatt az itt lakó családok száma 10 és 30 között mozgott, a hódoltság után, a 18. század utolsó évtizedeiben elérte a 200-at.

A kamarai falu magyarokkal való újratelepítését Mária Terézia 1767-ben kiadott úrbéri rendelete tette lehetővé, amelyben többek között szabályozták a jobbágynak használatra átengedett földterület nagyságát. Bácskában – így Temerinben is – nagy kiterjedésű földek maradtak az újtelepesek részére.

A magyar telepesek csoportjai 1781-től folyamatosan érkeztek, főleg a túlnépesedett felső-magyarországi megyékből, 1785-ben pedig németek is, a birodalom tartományaiából. A 18. század végén már megváltozott a falu etnikai összetétele, a szerbek száma meghaladta az 1600-at, a magyar lakosságé pedig az 1300-at.

Az 1779-ben, Bácskában végzett összeírás alkalmával megállapították, hogy a kisebb településeken csak 1-2 zsidó család él, Temerinben pedig egy sem. E szerb kamarai faluban akkor még nem éltek zsidók, első adatunk megjelenésükről 1797-ből való. Abban az évben írták össze a zsidókat a Tiszai Koronakerületben meg az azon kívül eső 10 másik helységben. Legtöbb család Topolyán (18), Hegyesen (8) meg Zentán (8) élt. Temerinből két zsidó családról történik említés, Martinus Vittenberger és Eliás Fischer családjáról. Ez is bizonyítja, hogy letelepedésük egyidejűleg történt a magyarokéval. Nem sokat változott a helyzet 1783 után sem, amikor II. József idejében meghozták a Systematica gentis judaicae regulatiót, azaz a zsidók szabad letelepedéséről és költözködéséről szóló rendeletet. Ez érthető is, hiszen a kézműves céhek nem fogadták be őket, ezért többnyire csak kereskedelemmel foglalkozhattak. Ott, ahol nem volt árutermelés, nem találták meg számításukat.

A Temerinben élő szerbek kitartóan kérték csatlakozásukat a határőrvidékhez tartozó Sajkás Kerülethez, de amikor Szécsen Sándor, a Magyar Királyi Kamara elnöke, birtokadományként az udvartól megkapta Temerint és Járekot, ez a tervük véglegesen megghiúsult. Ezért 1800 tavaszán 203 család települt át a Sajkás kerületbe, helyükbe pedig Szécsen még az évben magyarokat telepített azokból a megyékből, melyekből korábban is érkeztek betelepülők.

Valamivel több adattal szolgál az 1828-as adóösszeírás, amely szerint a mezővárosban 545 családnak volt háza, közülük 365 telkes jobbágypár volt, 179 házas

zsellér, rajtuk kívül pedig volt még 51 ház nélküli zsellér. Temerinnek akkor 41 kézművese volt, 31 házaspár zsellér meg 10 szárazmalmos, akik a telkes jobbágyok soraiból kerültek ki. Volt hét kereskedője is, közülük négy biztosan zsidó. Meg kell jegyezni, hogy az összeírók csak az állandó lakhellyel rendelkező adózókat írták össze, beleértve a kereskedőket is. Ez utóbbiak többnyire csak a helyi igényeket kielégítő szatócsok meg szakosított kereskedők voltak. Akkortájt az árucikkek java része még a vásárokon közvetlenül a termelő és a fogyasztó között cserélt gazdát, de megjelentek már a zsidó vándorkereskedők is.

A rendelkezésünkre álló Temerinre vonatkozó összeírásokból nem lehet mindig egyértelműen megállapítani, hogy zsidó vagy német személyekről van-e szó, mivel a 19. század elejétől folyamatosan németeket is telepítettek le a községben, a zsidóknak pedig az 1787-es kiadott császári rendelettel kötelezővé tették a német vezeték- és utónév felvételét.

Az 1828-as összeírásban három szatócs szerepel (a kiskereskedőnek az a fajtája, akinél a háztartásban szükséges mindennemű áru kapható: gyarmatáru, rövidáru, gyertya, tű, cérna stb.), közülük kettő zsidó: Grisabl Israel és Franciscus Fischer. Grisabl Israel szatócsüzlete mellett bőr- és gyapjúkereskedelemmel is foglalkozott. Ez Zsivoltics Gábor temerini szücsmesternek az úriszékhez intézett „esedező leveléből” derül ki, aki Grisabl Israeltől juhbőröket vett hitelbe azzal, hogy annak ellenértékét szücsáruban fogja kiegyenlíteni. Az elszámolásnál keletkezett vitát kellett az úriszéknek eldöntenie. A fenti kereskedő mindenképpen azonos Grisabl Israellel, aki az 1797-es összeírás szerint még Kishegyesen élt.

A kereskedők közé sorolható – a szó tágabb értelmében – Grünwald Márkus „aprólékos árus”, aki boltban árult, de időnként vásárokon és hetipiacokon is megjelent. Kereskedő volt még Müller Ádám is, akit az összeírás zsellérként jegyez, de egy 1827-ből való panaszlevélből kitűnik, hogy voltaképpen kereskedő. Mikor Újvidéken elintézte üzleti ügyeit, felkérdezkedett egy Szőregre tartó kocsira, majd a „puskaporos ház”-nál át akart szállni egy kocsira, amely Temerinbe tartott. A kocssal azonban összekülönbözött az útidíjon, aki ütlegetni kezdte, de szerencsére a temerini kocsi utasai védelmükbe vették, és hazahozták Temerinbe.

Zsidó volt Oblath Jakab kelmefestő is. Ez egy régi céhkönyvből derül ki, amely adatokat tartalmaz az 1846 és 1870 között inasnak szegődött fiatalokról és felszabadult legényekről. Egy 1855-ből származó bejegyzés szerint a temerini származású Oblath Jakab izraelita három évre szegődött el inasnak Tóbiás József asztalosmesterhez, azzal a megjegyzéssel, hogy három évet már le is töltött, így besorolták a felszabadított inasok sorába, vagyis „legény állapotba” került. Ő lehetett az 1828-as összeírásban szereplő Oblath Jakab fia. 1828-ban minden bizonytalansággal nagyobb lehetett a zsidó családok száma, mert a kalocsai érsekség eléggé megbízható sematizmus szerint 1830-ban Temerinnek 57 zsidó lakosa volt (a közel 6500 lakos közül). Miután a házatlan zselléreket név szerint nem írták össze, 10–12 lehetett a zsidó családok száma.

Temerin lakosainak száma a 19. század folyamán – különösen annak első felében – igen ingadozott. A járványok és betegségek (például az 1831-es kolera-járvány) meg egyéb természeti csapások (jégverés, szárazság, áradás) nehezítették

meg életüket, ezért kisebb-nagyobb csoportokban más vidékre is kirajzottak. Az inséges évek nem kedveztek a helyi kereskedelemnek, sem a gabona- és jószágpiacnak, így érthető, hogy ez kihatott a zsidó lakosság számának alakulására is.

A magyar szabadságharcot megelőző néhány esztendőben a helyzet valamelyest rendeződött. Temerinnek közvetlenül a felégetése előtt közel 7000 lakosa volt, közülük 68 zsidó. A mezőváros 1848. augusztus 30-án a tűz martaléka lett, a lakosság pedig zömmel Felső-Bácskába menekült. A zsidó lakosság is osztozott Temerin népének sorsában, s nagyobbik része ugyancsak a szomszédos, a harcoktól megkímélt helységekben, rokonoknál talált menedéket.

A harcok elmúltával a szabadságharc bukása után – 1850 telén – és a következő év kora tavaszán, Temerin lakossága visszatért üszkös, romokban heverő falujába, és hozzáfogott a romok eltakarításához és a házak újjáépítéséhez. A károk helyreállítását pénzben, élelemben és anyagban az érintetlenül maradt Duna menti helységek meg az állami hatóságok is segítették.

A KÖLCSÖNÖS MEGBECSÜLÉS IDŐSZAKA (1850–1920)

A lakosság lélekszáma a visszatérésük utáni első évben (1851-ben) több mint ezerrel megcsappant, míg a zsidóké megfeleződött – csak mintegy harmincan tértek vissza lerombolt otthonaikba. A zsidóság mindig is szerves részét képezte Temerin lakosságának: éppúgy otthona volt, mint a magyaroknak, németeknek. A szabadságharc után az első feladatok egyike a romossá vált plébániatemplom helyreállítása volt, amelyet ideiglenesen alkalmassá kellett tenni istentisztelet tartására, vagyis újjáépíteni a beomlott boltozatot és a leégett tetőt. A gyors segély mind a földesúr, mind az állam részéről elmaradt, de „... találkozott ez év nyarán egy becsületes zsidó ember – sajnos nevét elfeledtem – ki adott a temerinieknek építőfát, fenyőket háromévi lefizetésre” – idézzük Novák Antal, egykori temerini plébánost.

Igen értékes számunkra az 1854. évi házösszeírás, mert felsorolja a háztulajdonosok, vagyis a családfők nevét. Temerinben akkor 855 ház volt. A nevekből ítélve több mint tízről biztosan megállapítható, hogy zsidó családé volt. Közülük többen már az 1828-as összeírásban is szerepeltek, vagy azok leszármazottai voltak, mint pl. Oblath Jakab, Müller Ádám, ami több évtizedes folytonosságukat bizonyítja. 1858-ban a népesség száma újra elérte a szabadságharc előtti, a 7000-et, s közülük 87 volt a zsidó. Ahogyan a 19. század végén növekedett a mezőváros gazdasági ereje, úgy növekedett a lakosság száma is, elérte a 10 000-et (a zsidók száma pedig a 150-et, sőt egy évben, 1897-ben, a 180-at is).

A temerini zsidók szinte kivétel nélkül kereskedelemmel foglalkoztak. Erre bizonyítéku szolgálnak az újvidéki anyakönyvi kerület 1886 és 1891 közötti magyar nyelvű születési anyakönyvei, amelyek jegyezték a szülők foglalkozását, sőt születési helyét is. A korábbi évekből fennmaradt német nyelvű anyakönyvekben ilyen adatok nincsenek. A bejegyzett apák (egy asztalos kivételével) mind kereskedéssel foglalkoztak, s túlnyomó részük a környező településekről, Veprődről, Petrőcről, Kúláról, Kucoráról, Pirosról, Kiszácsról és Verbászról származott.¹ Ebben és az előző években (1877 és 1885 között) a németül vezetett

Adok tehát azért is :

Egy teljes ÖLTÖNY erős Brünni télikelmé- ből minden hozzávaló val Din.	200
Egy teljesen felszerelt TÉLIKABÁT e r ő s strapakelméből Din.	190
HALMOS	
Ugyancsak minden téli áru olcsón kapható.	

Halmos nyílt levele

anyakönyvekben található vezetéknevekből ítélve e családok – leszármazottaikkal együtt – itt éltek, s az itteni temetőben vannak eltemetve. 1942-ben a holocaust áldozatául estek a Reiter, a Guszmann, a Schosberger, a Barkány, a Kohut, a Czilczer, a Hirschl, a Wurmzer, a Treuer, a Widrich, a Guttman, a Ruff, a Müller, a Schlezinger, a Kohn, a Fischer, a Grün, a Deutsch, a Löbl, a Krishabel, a Weinberger, a Grosz, a Pollák és több más zsidó család tagjai.

A 19. század utolsó évtizedeiben a zsidók már jelentős szerepet játszottak nemcsak a városka gazdasági, hanem társadalmi, kulturális és egészségügyi életében is. Ez utóbbit igazolja, hogy Temerin és Járek közös orvosi szolgálatát az 1880-as években Deutsch Emánuel látta el. 1896-ban hunyt el, és sírja ma is megvan a zsidó temetőben.

Az első temerini gyógyszerész 1864-ben nyílt meg, ez volt a Szentháromsághoz címzett patika, amelyet Widrich-patikaként emlegettek. Az első gyógyszerész a családból Widrich Soma volt, aki 1858-ban született, és 1927-ben halálozott el. Utána László és Juliska folytatták édesapjuk hivatását, egészen 1947-ig, az államosításig.

A 19. század első felében megtelepült zsidó családok gyermekeinél és azoknál is, akik később jöttek a környező bácskai helységekből, a magyar hatás érvényesült a korábbi német felett, a magyar nyelv volt a domináns. Ugyanakkor híven ragaszkodtak zsidó önazonosságukhoz, hagyományaikhoz, vallásukhoz. Imaház létezéséről 1878-ból vannak adataink, de a hitközség és imaház már jóval előbb létezhetett. Az 1892-es kataszteri térképen a katolikus egyház telkétől (amelyen a plébániatemplom épült) délre egy keskeny zsákutca túlsó oldalán volt az izraeliták telke, az utca vonalán derékszög alakú házzal. Az épületet Dávid-csillaggal jelölték meg a térképen. Ebben az épületben kapott helyet az egy tantermes iskola. A 20. század elején épült fel a telek udvarában az új imaház (zsinagóga), amelyet az 1950-es években bontottak le.

A hitközség mindenképpen előbb alakult meg, hiszen a hitközségek tulajdonképpen a zsidó községeket váltották fel az 1867-ben, valamint 1895-ben hozott

	Vérszegényeknek, lábadozó betegeknek MALACHINgyógybor a legkiválóbb vérszaporító és erősítő. Eredeti üveg ára 45 dinár. Főlegkakat Temerinben WIDRICH Gyógyszertár a Szt. Háromságához Számos orvosi ajánlat. — Kérdezze háziiorvosát.
---	--

Widrich hirdetése a Temerini Újságban

Emancipáció és Recepció néven ismert törvények életbelépése után, amelyek kiegyenlítették a zsidók jogait az ország többi lakosáéval, és egyenrangúvá tették az izraelita felekezetet a többi elismert felekezettel. Temerinben már 1856-ban létezett zsidó község, amely az izraeliták közigazgatási, vallási és adminisztratív ügyeit intézte. Ez abból az értesítésből derül ki, amelyet a község 1856. december 15-én küldött a járási hatóságoknak, amelyben arról értesíti őket, hogy a zsidó község megválasztotta eljáróját, bíróját.

A kis közösségnek nem volt rabbija, sőt eleinte kántora sem. Amikor még nem volt kántor, akkor valamely alacsonyabb vallási képzettséggel rendelkező személy végezte az istentisztelettel kapcsolatos feladatokat, meg a metsző (sakter), a körülmetélő, a névadó stb. munkáját. Az anyakönyvi bejegyzések szerint hitközségi alkalmazott volt 1878 előtt Grósz Salamon Kucoráról; 1878 és 1882 között: Wolf Friedman; 1882 és 1886 között: Szóbl Löwy kántor; 1887 és 1890 között: Weinman Benjamin metsző; 1891 és 1894 között: Schönbluch Herman (József) kántor, majd Itzkovits Ignác kántor. Weinman Pelénfaluban Nyitra megyében, Itzkovits Kis-Csongován Ugocsa megyében, Schönbluch pedig Bardicseván, Oroszországban született.

Felvetődik a kérdés, hogy az 1867. évi Izraelita Egyetemes Gyűlés vagy Országos Zsidó Kongresszus után miként szerveződött meg a temerini zsidóság. Mennyire tartott ki a vallási dolgokban meg nem alkuvó ortodox irányzat mellett, illetve mennyire állt a neológok befolyása alatt. Ez utóbbiak modernebb felfogásúak, centralisztikus irányultságúak voltak a vallási előírásokban, akik a rituálékban könnyítéseket vezettek be. Minden jel arra utal, hogy a temerini zsidóság újabb nemzedéke a századforduló után ezt az irányt követte. Így például a temetőben a 20. századi sírok között csak elvétve találunk ortodox jellegűeket. Ha a 19. század végén volt is befolyásuk az ortodoxoknak – márpedig erre utal egyes hitközségi alkalmazottak származási helye –, befolyásuk idővel mérséklődött. Nem volt külön imaházuk, ami más helységekben is gyakori volt. A megosztottság és elkülönülés a két irányzat között már azért sem lehetett éles, mert a közösség aránylag kis létszámú volt.

Az első adat a zsidó elemi iskola létezéséről 1893-ból maradt fenn, s belőle az is kiviláglik, hogy jóval korábban épülhetett. Az említett dokumentum egy kérelem, amelyet a zsidó hitközség elnöke, Guszmán Károly nyújtott be a községi képviselő-testületnek: „*Régi és meg nem felelő népiskolánkat, mely hygiéniai tekintetben fenn nem állhat, rozzant állapotából egy a mai kornak megfelelő épületté*

akarjuk emelni; de tekintve csekély számú és vagyonos tagokban, úgy sem bővelkedő hitközségünket, úgy nem vagyunk egyedül képesek ezen új épület helyreállításához szükséges költségeket fedezni, azért azon alázatos kéréssel bátorkodunk a tek. képviselőtestület elé járulni, kegyeskedjék iskolánknak, a magyar nemzeti érzést és kultúrát ápoló hajlékunknak újra való felépítéséhez némi segély-összeggel hozzájárulni.”

Lakatos Péter községi jegyző arra szólította fel a képviselő-testületet, hogy méltányolja az izraelita hitközség kérelmét, mert ők korábban nemcsak a római katolikus hitfelekezeti iskolák fenntartásához járultak hozzá, hanem a fiúiskolák gyökeres tatarozásához és kibővítéséhez is. Ezért méltányos volna, ha a képviselő-testület a kérelmet tekintetbe venné, és azáltal támogatná a zsidó közösség nevelési és nemzeti törekvéseit.

A képviselő-testület támogatta a kérelmet, és egyhangúlag megszavazta a községi elnök által előterjesztett 150–200 forintnyi segély magasabb összegét.²

A két felekezet közötti jó kapcsolatokra utal, hogy ezekben az években választották meg Zittl Róbertet, Temerin széles látókörű plébánosát (akinek egyébként nagy szerepe volt a tanügy fejlődésében) a zsidó iskola igazgatójának. Ez akkortájt országos viszonylatban is egyedülálló eset volt.

Zittl utóda, Mihálovits Endre plébános idejében az 1900-as évek elején mozgalom indult a már szűknek bizonyult plébániatemplom kibővítésére meg a második templom építésére. Egy alapot hoztak létre erre a célra, hogy az egyházi forrásokból, valamint a gyűjtés útján befolyt pénzből valóra váltsák a tervet. A gyűjtés nem volt eredményes, csak 20 000 korona jött össze. Ennek az összegnek a legnagyobb részét is a zsidó hitközség tagjai adományozták.³

A magyar szellemiség még az első világháború után is uralkodó volt a zsidó felekezeti iskolában. Ezt a szellemet Kohut Salamon tanító ápolta, terjesztette és testesítette meg, aki több évtizeden át osztatlan tagozatban oktatta a tanulókat. Az oktatás színvonalas volt, a tanulóknak a fele nem volt zsidó, mert több német gyerek járt oda Járekról, hogy megtanuljon magyarul, temerini magyar gyerekek pedig németül. A tanítás nyelve magyar volt, de ott németet is tanítottak, míg a magyar iskolában nem.

Temerin művelődési életében, a 19. század utolsó évtizedétől kezdve, amikor megalakult a Műkedvelők Társasága (1892), a zsidó értelmiségiek egy csoportja is bekapcsolódott a munkába. A szereplők között volt Ronny Irma, Hajtmann János, Riesz György, Hermann Róza, Poosz Juliska és Reiter Ernő.

A temerini zsidók tevékeny résztvevői voltak a különböző humanitárius akcióknak. Ezt bizonyítja a József királyi herceg szanatórium helyi fiókjának megalakulása. Ez az országos egyesület 1903-ban alakult a tüdővész leküzdésére. Nemcsak ismeretterjesztő tevékenységet fejtett ki, hanem népszanatóriumokat és tüdőgondozó intézeteket is alapított. Az 1907-ben megalakult temerini fióktestület alelnökévé Reiter Vilmosnét, a zsidó hitközség elnökének a feleségét választották. A tagok között kaptak helyet a tekintélyes zsidó feleségek: Kohn Dávidné, Schossberger Ignátné, Schossberger Simonné, ifj. Guszmann Vilmosné, Widrich Sománé, Halmos Ernőné, Czilczér Emilné és Kohn Józsefné. A legnagyobb egyetértésben dolgoztak a társadalmi egyesület magyar és német tagjaival.⁴

A helybeli zsidóság úgyszólván egytől egyig magyarnak vallotta magát, de ugyanakkor zsidó öntudatukat is megőrizték. Példa erre, hogy nem fogta el őket a névmagyarosítási láz, mint ahogy az több nagyobb magyar városban történt. Közülük csak egyesek, az itteni családok elszármazottai magyarosították nevüket. Az Osztrák–Magyar Monarchiában az 1900-as évek elején Fischer Izrael a Halász, Kohn Béla a Komlós, 1934-ben pedig Magyarországon Guttmann Zsigmond a Galsai, Kohn Gyula a Kertész nevet vette föl.⁵

Az első világháborúban a temerini zsidók is becsülettel megállták helyüket a harctereken, többen kitüntetéssel tértek haza, mint Czilczer Dezső és Schossberger Simon.

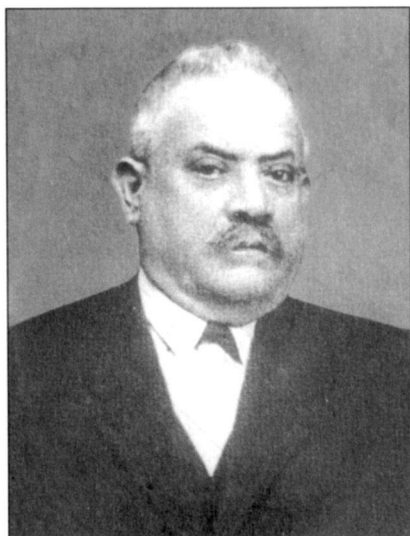
ÉLET A KIRÁLYI JUGOSZLÁVIÁBAN (1920–1940)

A temerini zsidóság ugyanúgy élte meg az impériumváltást, mint az itteni magyarság. A bizalmatlanság irányukban is ugyanúgy kifejezésre jutott az új államhatalom részéről, mint a magyarokkal szemben. Azt még csak fokozta, hogy a fiatalabb nemzedék soraiban többen baloldali eszméket vallottak, s azt nyíltan hangoztatták. Köztük volt Guszmann József és Treuer Sándor.

Guszmann József, a jómódú temerini kereskedő fia már egyetemista korában bekapcsolódott a baloldali mozgalomba. Brnóban végzett egyetemi tanulmányai során alkalma nyílt megismerkedni a baloldali eszmékkel, s amikor mint vegyész-jelölt hazatért Temerinbe, főleg az iparos fiatalság körében propagálta eszméit. A csoportot, amelyet Guszmann alapított, leleplezték. 1930-ban vádat emeltek ellene, mert lázító propagandát folytatott, s mert szította az erőszakot a fennálló hatalommal szemben. A bíróság kétevi börtönbüntetésre ítélte.⁶

Az első világháború előtti években egészen a húszas évek elejéig a kereskedelemben túlsúlyban voltak a zsidók, de később a magyarok és németek az új üzletek egész sorát nyitották meg, amely feszültséget okozott az érintettek között. Ezt igazolja egy, a Temerini Újság Nyílttér rovatában megjelent nyilatkozat, Halmos rófös- és készruhakereskedő részéről: *„Zimmermann Ferenc helybeli kereskedő doboltatásának szövegébe az érdekes községi elöljáróság tudta nélkül felekezetiiséget vont bele, amidőn zsidó politikának nevezi eljárásomat, hogy a szegényebb sorsú lakosságnak olcsón, jóminőségű portékát bocsájtok rendelkezésére. Mivel ezen ügyet magasabb fórum fogja eldönteni, itt csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a nevezettnak, akit zsidók tanítottak és évekig azok kényerét ette, és még ma is támogatják, legkevésbé sincs oka ily meggondolatlanul eljárni. Egyebekben a m.(élyen) t.(isztelt) vevőközönségre bízom nevezett ezen undorító formájú eljárásának kellő megítélését.”*

A temerini zsidó kereskedők közül egyeseknek több üzlete is volt, a többiek is a konjunktúrához és a konkurenciához igazodva gyakran változtatták profiljukat. Czilczer Dezsőnek vegyes-, rófös- és vaskereskedése, Guszmann Albertnek és Wurmzer Miklósnak vegyeskereskedése és vendéglője, Müller Ignácénak, Guszmann Bélának és Schossberger Manónak pedig vegyeskereskedése volt. Czilczer Dezső és Schossberger Manó a nyers bőrt is felvásárolta. Fakereskedő volt

Wurmzer Miklós

Reiter Vilmosné

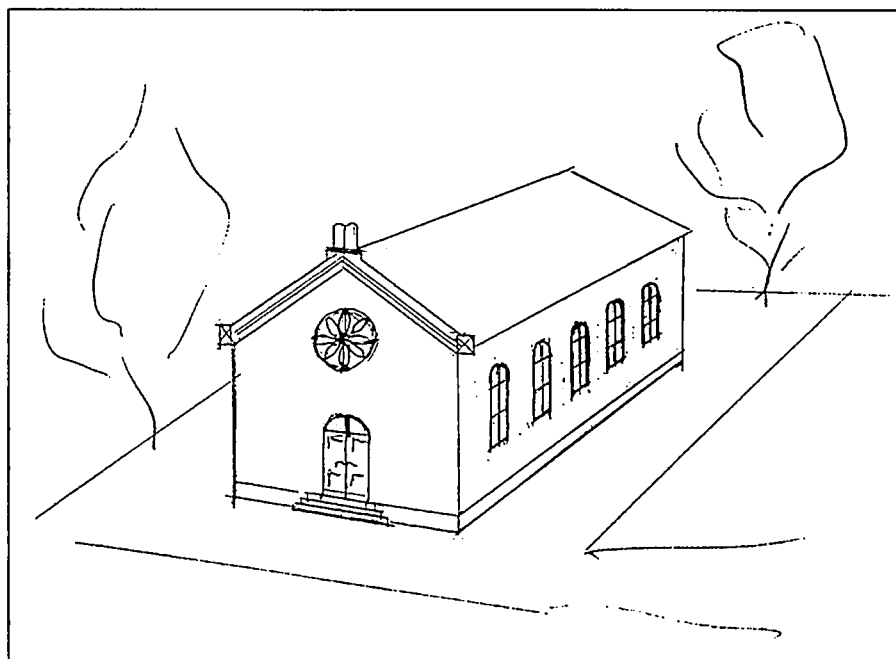

Kohut Jánosné

Kohut János

Treuer Ferenc, Lukács Andor és Kohut János. Ez utóbbinak mészégetője is volt. Gabonakereskedő volt Guttman Ignác és Reiter Ármin. A legtekintélyesebb nagykereskedéssel is foglalkozó üzletember Schossberger Simon volt, aki társával, Hirschl Edével nemcsak Temerinben, hanem környékén is baromfi (főleg liba) és tojás felvásárlásával foglalkozott. A vágott baromfit meg a tojást külföldre szállította, 1933-ban 9 vagon libát Angliába és 19 vagon tojást Franciaországba exportált. Simon édesapja, Ignác fiatal korában szegény „tojásos zsidó”-ként kezdte pályafutását, de még idős korában is személyesen vásárolta fel a tojást (a fia részére) a piacon.

A temerini zsinagóga (Schossberger Pál rajza)

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a mezőgazdasági termelés jelentősége, ezen belül az állattenyésztés fejlettsége megkövetelte az állandó állatorvosi szolgálatot. Közvetlenül a világháború után, 1919-ben Temerin körállatorvosa Zelmánovics Jakab volt, aki a mai Szlovákia területéről származott, és Budapesten szerezte meg az állatorvosi diplomát. Megbecsült, köztisztelőben álló szakember volt, 1928-ban hunyt el munkája során szerzett fertőzésben. Fia, Zelmánovics György, aki Temerinben született, apja halála után hatéves korában édesanyjával Zomborba költözött, majd neves újságíró lett Zágrábban. Emlékezetében hihetetlen pontossággal megőrizte, a falu központi részében melyik házban ki lakott, élményeit szülőfalujáról sohasem felejtette el, egész életében azzal élt, és szívesen beszélt róla.⁸

A kereskedelem és a kisipar fellendülésével Temerinben több pénzintézet alakult. A legrégebbi az 1893-ban létesült Temerini Első Előleg Szövetkezet volt, amely a második világháborúig működött. A húsztagú vezetőség tagjai 1928-ban nagy tekintélyű magyar és német iparosok, kereskedők, tisztviselők meg zsidó üzletemberek voltak: Czilczer Dezső, Wurmzer Miklós, Guszmann Albert és Reiner Gyula.

Az előbbieken már szoltunk a temerini műkedvelő színjátszás kezdeteiről a 19. század végén és a 20. század elején. E mozgalom az 1930-as években sosem látott fejlődésnek indult, és ebben nem kis szerepe volt a zsidó értelmiségnek. A műkedvelő színjátszók, főleg a Temerini Torna Club (a későbbi TSK) keretében voltak a legtevékenyebbek, és sikereiket elsősorban rendezőjüknek, Kohut Jánosnak köszönhatték, aki két évig Budapesten színházi berkekben tevékenykedett. Az ő érdeme, hogy a temerini műkedvelők a jugoszláviai magyar műkedvelők között igen előkelő

Imaszij

helyet vívtak ki maguknak. Rendezésében került bemutatásra több operett és zenés színdarab: a Marica grófnő, a Csárdáskirálynő, a Viktória, a János vitéz, a Nem élhetek muzsikaszó nélkül, a Mágna Miska, a Süt a nap című darab stb. A húszas évek elején Temerinben rendezett dr. Szegőné, dr. Treuer László és dr. Mandl Endre is. A magyar és német ajkú szereplők mellett gyakran fellépett Schossberger Jolán, Slezinger Ilona, Halmos Eszti és Halmos Kati. Kohut Jánosról meg kell említeni, hogy a Szabadkán megjelenő Jugoszláviai Magyar Könyvtár, Városok... Falvak című kötetébe ő írta a Temerinről szóló helytörténeti cikket.

A sorsközösséget jól jellemezte az az esemény, amely 1931. június 28-án játszódott le Temerinben. Az itteni magyarság is csatlakozott a Szántó Gábor szabadkai orvos által szervezett mozgalomhoz, hogy Vajdaság-szerte a magyarok gyűléseken hűségnyilatkozatot fogadjanak el, amelyben kifejezik lojalitásukat a király és Jugoszlávia iránt. Varga János községi bíró beszédében kiemelte: „(...) *eleget teszünk kötelességeinknek, amivel szemben csak az a kérélmünk, hogy ugyanannyi jogot kapjunk, mint polgártársaink, és velünk épp úgy bánjanak, mint velük*”. A távirat aláírói között – amit a dunai bánnak küldtek el a temerini magyarok nevében – ott volt Wurmzer Miklós is.⁹

A sportéletben is aktívak voltak, a TSK vezetőségében találjuk Treuer Lászlót, Treuer Károlyt, Widrich Lászlót, Kohut Jánost, Szegő Jenőt, az 1930-as évek vége felé pedig Guszmán Józsefet is. A sportszakosztályok közül a sakkbán dr. Treuer László, a teniszezők között pedig Treuer László és Widrich László voltak a legeredményesebbek.

A továbbiakban meg kell emlékezni a temerini zsidóság szolidaritásáról a különböző gyűjtési akciókban is. Ezek az akciók akkor igen gyakoriak voltak, máshogy nem is lehetett volna fenntartani és működtetni a különböző intézményeket és tevékenységeket. Elsősorban a gazdasági válság okozta szegénységet, inséget kellett enyhíteni. Tíz éven keresztül, 1930 és 1940 között működtek az ún. ingyenkonyhák, ahol eleinte csak a szegény sorsú iskolás gyerekek kaptak hetente ötször meleg ételt, ebédet. Voltak évek, amikor a téli hónapok végén a munkanélküliek között

felütötte fejét a nyomor, kiürültek a szegényes éléskamrák, és akkor a felnőttek is, főként az öregek, ott étkeztek. A gyűjtés a konyha részére a téli hónapokban folyamatos volt, ki pénzben, ki természetben segített. A helyi lap megjelentette az adakozók nevét, a temerini zsidók – kivétel nélkül – hétről hétre ott voltak az adakozók között. A Vöröskereszt szervezte az akciót, ennek sok évig dr. Mandl Endre volt az elnöke.

A zsidók ott voltak az első adakozók között, amikor a Gazdakör a szabadkai Népkör kezdeményezésére gyűjtést szervezett a tanítói pályára szándékozni lépő szegény sorsú magyar gyerekek számára, a tanonciskola végzős tanulóinak megjutalmazására, az Ipartestület otthonának megvételére meg Kováts Antal költő, tanító síremlékének a felállítására.

A katolikus egyházzal való jó viszony a mindennapi életben is megnyilvánult, hiszen segítették a plébániatemplom kórusának kibővítését, ugyanakkor az ünnepélyeket is kihasználták a kapcsolattartásra. Így, amikor Kopping Gáspár plébánost 1937-ben ezüstmiséje alkalmából köszöntötték a különböző testületek vezetői, a zsidó hitközség nevében ezt Kohut János tette meg. Jól jellemezte ezt a vallási toleranciát egy mélyen vallásos öreg zsidó az alábbi mondással: „*Élni és élni hagyni másokat.*”¹⁰

A zsidó hitközség elnöke 1933-ban dr. Mandl Endre, alelnöke Czilczer Dezső, titkára Kohut János; a Szentegylet elnöke dr. Treuer László, alelnöke Schossberger Manó, pénztárnoka pedig Guttmann Ignác volt. Az 1940-es években a hitközségi elnök Schossberger Simon, az alkalmazott pedig Stern Sámuel volt.

Már foglalkoztunk azzal, hogy a zsidók milyen fontos szerepet játszottak a község egészségügyi szolgálatában. Az első világháború után dr. Szegő Jenő 1929-ig volt községi orvos, majd őt követte rövid időre dr. Mandl Endre. Ekkorra már a temerini zsidó kereskedők fiainak sorából is kerültek ki orvosok. 1931. június 3-án a würzburgi egyetemen Treuer László, Treuer Ferenc fia kitűnő eredménnyel tette le az orvostudományi vizsgát, és rendelőt nyitott a volt öreg patika épületében, a főutcái Treuer házban 1932 decemberében. 1931 novemberében Schossberger Ferenc szerzett orvosi diplomát a berlini egyetemen.

1930-ban Stojan Manojlovićot választották meg községi orvosnak, akinek halála után 1940-ben pályázatot írtak ki erre az állásra. Ennél a választásnál már megmutatkozott a nemzetiségi alapon történő megosztottság, főleg a községi vezetőségben. Az bizonyos mértékben tükrözte az akkori politikai viszonyokat is. A községi orvosi állásra pályázók közül hárman kerültek be az esélyesek közé. A közvélemény (s annak a helyi lap is hangot adott) dr. Treuert látta a legesélyesebbnek, mert ismert volt és temerini, a másik kettő pedig vidéki. A képviselő-testületben Treuer mégsem kapott egyetlen szavazatot sem. Szarvas Vince szenttamási orvosra 26-an szavaztak, magyarok és németek, a csúrogi harmadik jelöltre 8-an, négy szerb és négy magyar.¹¹

Az akkori antiszemitizmusról Treuer László jóval később, a második világháború után, egyik beszélgetés során megjegyezte, hogy az a helybeli intelligencia egyes képviselőinél jelentkezett. Ezzel kapcsolatosan külön megemlítette Fernbach Péter temerini földbirtokost.¹² Ennek volt is alapja, mert őt 1942-ben felelősség terhelte a temerini zsidóság kiirtásáért. Antiszemitizmusát igazolja Szirmai Károlynak, a Kalangya szerkesztőjének a megjegyzése, hogy a folyóiratot Fernbach Péter zsidó

lapnak tekintette, és a neki küldött példányt felvágatlanul visszaküldte. Egyébként a hazug vád miatt levélváltásra is sor került közöttük, súlyos szavakkal.¹³

Dr. Treuer azt is megerősítette, hogy a helybeli zsidóság úgyszólván egytől egyig magyarnak vallotta magát, és az anyanyelve is magyar volt.

A jobboldali politika erősödését országos szinten a zsidótörvény meghozatala jelezte 1940-ben, amely elsősorban a zsidókat akarta kiszorítani a kereskedelemről. Megromlottak az emberek közti viszonyok, s az az élet minden területén érezte hatását, a kultúrában, a sportban és a közéletben. Így érkezett el 1941 áprilisa.

A TEMERINI ZSIDÓ TEMETŐ

Ravatalozó

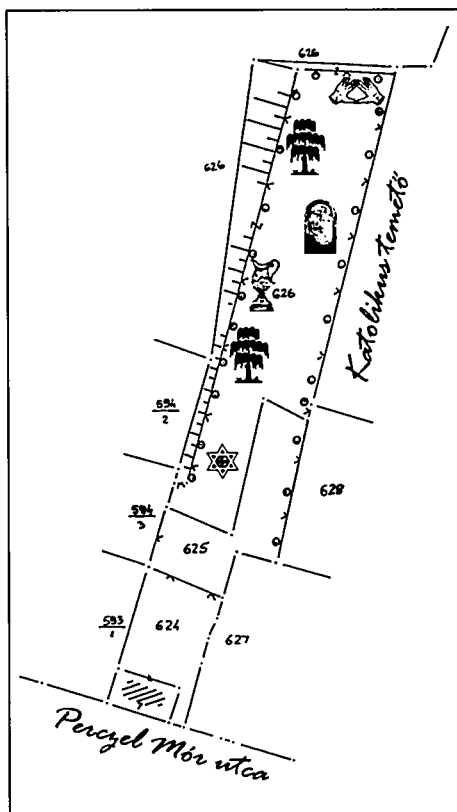
A temerini zsidóságnak egyedüli tárgyi emléke, amely ránk maradt, a temető. Olyan állapotban van, hogy nyomon követhetjük (1940-től 70–80 évre visszamenőleg) a helybeli zsidóság vallási életében, nyelvhasználatában beállt változásokat, valamint társadalmi helyzetük és vagyoni állapotuk alakulását.

A katolikus nyugati temető mellett húzódik, annak nyugati oldalával határos, a kettőt egyméteres árok választja el egymástól. A temető drótkerítéssel és akácfasorral volt körülvéve.

Dél felől, a Perczel Mór utcából nyílik a bejárat, s ott van a ravatalozó is, a halottasház mellett. Az 1892. évi kataszteri térképen a temető nyugati sarkán egy másik épület volt berajzolva. A mostani halottasház később épült, amikor a temető környékét lakóházakkal építették be, és utcát nyitottak.

Reiter Vilmos sírja – Itt nyugszik Reiter Vilmos, élt 69 évet, meghalt 1929. febr. 25., gyászolják felesége és gyermekei és a temerini zsidó hitközség, melynek 5 évig elnöke, 10 évig díszelnöke volt. Nyugodjék békében, Reiter Vilmosné, szül. Guszmann, élt 69 évet, meghalt 1933.
III. 22.

A temető a sírok elhelyezésével

Köszönetnyilvánítás.

Köszönetet mondunk minden jóbarátunknak, ismerősöknek, a jó szomszédoknak, az „Előlegrszövetkezetnek“, a Vendéglős egyesületnek és mindazoknak, akik felejthetetlen drága jó férjem, illetve apánk elhunytával alkalmával részvételükkel felkerestek, mély fájdalmunkat enyhíteni igyekeztek és drága halottunkat utolsó útjára kikisérték.

Temerin, 1936. június 6.

A gyászoló Wurmzer család.

Wurmzer-köszönetnyilvánítás

A temető keleti részében egy, a nyugatiban két sor sír található. Az összesen 118 sírkő zöme jó állapotban van, kivéve mintegy tizet, amelyek ledőltek, de helyreállíthatók. A temető nyugati felének közepe táján vannak a legrégebbi ortodox sírok, az 1860–70-es évekből. A sírkövek álló téglalapok félkör alakú záródísszel és rózsaszín erdélyi márványból, homokkőből, mészkőből készültek. A sírkövek felső kétharmada van kidolgozva, az alsó része pedig földbe ásva, alap nélkül, a sírhanatok kiegyenlítődték a föld felszínével. Mintegy 25 ilyen ortodox sír van, ebből csak 20 héber, a többi pedig héber és német feliratú. Mintegy 15 nem ortodox jellegű, héber és német feliratú, az 1880–90-es évekből származó sírkő van a temetőnek ebben a részében. A többi 1880 és 1941 közötti héber–magyar feliratú sír, a temető északi és déli részén fekszik. Ezek a kétnyelvű sírok már változatosabb formájúak, műköből, márványból készültek.

A fentiekből is látható, hogy a sírkövek anyaga, formája, feliratozása jelzésértékű, mutatja, mely korhoz, mely vallási irányzathoz tartoztak a közösség tagjai. A hagyományos sírköveknek a forma és a felirat adja meg a díszét, a későbbiekben már megjelennek a különböző vésett motívumok, jelezve az elhunytnak a vallási életben betöltött szerepét, valamint a vallási hovatartozását.

A temerini temetőben is többféle szimbólumot láthatunk. Ezek közül mélyebb értelmű, rituális jelentőségű az áldást osztó két kéz és a kancsó. A magasba emelt kezek mutató- és középső, illetve gyűrűs- és kisujjai zártak, a két hüvelykujj pedig összeér. Ezzel a jellegzetes mozdulattal áldották meg a kohaniták (a magukat Áron nemzetségéből származtató papi családok tagjai) az imaházba, zsinagógába belépő híveket. Három ilyen kohanita sír van a temető északi végének nyugati sarkában, kettő pedig a déli részén. Négy sírban a Kohn család halottai nyugszanak. Az elhelyezés nem véletlenszerű, ugyanis a vallási előírások szerint a kohaniták nem léphettek a temetőbe, kivéve, ha közeli hozzátartozókat temettek, mivel a temető tisztátalannak számított. Hozzátartozóik iránti kegyeletüket csak a kerítésen kívülről róhatták le. Négy sírkőre kancsó van bevésve, ami az elhunyt levita származására utal. Ők a lévi törzs tagjai voltak, akik a templom előcsarnokában a papi áldáosztást megelőzően leöblítették a kohaniták kezét. A jelképek közül leggyakrabban a füzfa, a szomorúság, a gyász jele. A legutoljára temetettek síremlékein (1920 és 1941 között) szinte kivétel nélkül van Dávid-csillag, a zsidó identitás jele. A legenda szerint e jelet Dávid király vésette katonái pajzsára, így került a köztudatba, mint a zsidó identitás jelképe. A gyerekek sírköveit virágmotívumok (bimbózó rózsaszál) díszítik.

A temető a temerini zsidóság kegyeleti helye, s egyedüli emlékeztető arra, hogy itt élt egy kis békés, szorgos közösség, amely másfél évszázadon át hozzájárult Temerin szellemi és anyagi fejlődéséhez, mígnem fasiszta eszmék áldozata lett. Az utókornak éppen ezért őriznie, ápolnia kell emlékét.

JEGYZETEK

¹ Újvidéki izraelita anyakönyvi kerület anyakönyvei – Újvidéki szolgabírói járás: házassági (német) 1878–1886, születési (német) 1877–1885, születési (magyar) 1886–1896, elhalálozási (német) 1877–1885.

² A temerini képviselő-testület jegyzőkönyve 1893. július 6-i üléséről

³ Az Újvidéken megjelenő Délbácska 1923. július 26-i és 29-i számában cikk jelent meg abból az alkalomból, hogy gyűjtés indult új harangok öntésére a világháborúban elrekvirált harangok helyére. A gyűjtés nem járt sikerrel. A cikkíró felvetette a kérdést, szükség van-e újra Reiter Vilmosokra (az izraelita hitközség akkori elnöke), hogy híveivel adakozzanak a katolikus nagyközség vallási céljaira, ugyanúgy, mint az 1900-as évek elején a második templom építésére, amikor a vallási alapba önkéntes adományból csak 20 000 korona gyűlt össze, és annak legnagyobb részét is a zsidó hitközség tagjai adták össze.

⁴ Bácska társadalmi élete. Szerkesztette Csoór Gábor, é. n., 208.

⁵ Lásd az 1. jegyzetet.

⁶ Optužnica Državnog tužilača od 27. februara 1931 god. i presuda kod Državnog suda za zaštitu države u Beogradu 31. marta 1931 god. br. 279/80.

⁷ Temerini Újság, I. évfolyam, 17. szám, 1928. december 23.

⁸ Matuska Márton: Szülőföldem hatvan évvel ezelőtt. Temerini Újság, 1987. március 12–május 21.

⁹ Temerini Újság, IV. évfolyam, 27. szám, 1931. július 5.

¹⁰ Schossberger Ignác, Schossberger Simon tojás- és baromfi-nagykereskedőnek volt az édesapja. Két tanyájuk volt, egy a temerini határban, egy pedig a csúrogi határban. Fuvarosaival gyakran kivítette magát földjére, a tanyára. Egy napon a kora reggeli órákban akart indulni, nem várta meg a kocsisát, átszólt szomszédjának, Pásztor Andrásnak:

– András bácsi, kimegyünk a csúrogi tanyára? Kivinne?

– Lehet, ha akarja.

András bácsi befogott egy lovat a kocsiba, és kora hajnalban elindultak.

Egyszer odaszólt az öreg:

– András bácsi, nem gondolja, hogy majd már imára harangoznak?

– De, ott tartunk négy óra körül.

– Nem lesz jó, ha elmondjuk a mienket, a reggelinket?

Öregapó a löcsre tette kalapját, keresztet vetett, mondta imáját.

Ignác bácsi, a tejes úr (így hívták a népek) nyakába tette az imaszíjat, lekászálódott a kocsiról, letérdelt a földre és elkezdte mormolni az imát. Amikor befejezte, felszállva a kocsi sára, ahogy a szíjat rakosgatta, az lecsúszott, lelógott a kocsi oldalára.

– András bácsi, álljon meg! Az imádság a kerék köré csavarodott! No, most, András bácsi, maga mondja meg, mit hisz?

– Én hiszek az egy Istenben.

– Szomszéd, én is, tudja egy az, csak maguk a Máriát is tartják, mi meg nem. Különben, András bácsi, egy az, egy az.

(Elmondta Pásztor Ilona, 1929)

Az imaszíj a Mózes-törvény egyes részleteit tartalmazó dobozka felerősítésére szolgáló szíj, amelyet a reggeli imához minden izraelita férfinak viselnie kellett. Egy dobozkát a homlokra, a másikat a bal karra (szív közelében viselték). Magyar Katolikus Lexikon, V. kötet, 2000, 261.

¹¹ Temerini Újság, XIII. évfolyam, 45. szám, 1940. november 3.

¹² Mészáros Sándor: Beszélgetés dr. Treuer Lászlóval. Újvidék, 1968 áprilisában (kézirat)

¹³ Szirmai Károly: Önkeresés, önéletrajz. Verbász, 1970

IRODALOM

Ökrész Károly: Míg Temerinbe' magyar szántani fog... Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999
Temerini Újság, I–XIII. évfolyam, 1927–1940

Pavle Šosberger: Jevreji u Vojvodini, Novi Sad, 1998

Pejin Attila: A zentai zsidóság története, Zenta, 2003

Szalma József

GONDOLATOK STIPTA ISTVÁN JOGTÖRTÉNETI KÖTETE KAPCSÁN

STIPTA ISTVÁN: *„Deiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918”*
(*A magyar bíróságszervezés és eljárás fejlődésmenete 1918-ig*). Košice (Kassa), 2004

I.

Dr. Stipta István tanszékvezető, intézetigazgató (ME ÁJK Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet) egyetemi tanár, a Miskolci Egyetem ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola vezetője, nemcsak kiemelkedő szisztematikus műveivel vált ismertté a magyar és az egyetemes jogtörténet tudományában, hanem monografikus műveivel is, különösképpen a magyar igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi intézményeinek fejlődésmenete területén megjelent figyelemre méltó, alapos munkája révén is.

Nemrégén hozta el hozzám Újvidékre a posta Miskolcra Stipta professzor újabb munkáját – a szerző kedves megtisztelő levelével –, amely immáron szlovák nyelven is megjelent, Kassán, a Jozef Šafárik Állam- és Jogtörténeti Tanszékének, valamint a Miskolci Egyetem ÁJK Jogtörténeti Tanszékének közös kiadványaként. Stipta professzor címazonos magyar nyelvű monográfiájának mives szlovák nyelvű fordítását JUDR. Erik Štempien, PhD, a Miskolci Jogtörténeti Iskola tanítványa végezte el, Peter Mosný professzor lektori hozzájárulásával. A szerző szlovák nyelvű előszavában hivatkozik azokra a jogtörténeti szerzőkre, akiknek munkái alapul szolgáltak e monográfia megírásához. Külön kiemeli Hajnik Imre, az igazságszolgáltatás szervezeti felépítésének és bírói eljárásjogának fejlődésmenetére vonatkozó munkáját – az Árpád-házi és egyes házi királyaink időszakában, Vinkler János, Pécssett, 1927-ben megjelent művét, mely a magyar polgári bíróság szervezésének fejlődésmenetét mutatja be a mohácsi vésztől 1849-ig, Bónis György, Degré Alajos és Varga Endre klasszikus, a magyar igazságszolgáltatás és eljárás történetéről szóló művét, mely Zalaegerszegen 1996-ban jelent meg reprint kiadásban, melynek új kiadásához Béli Gábor jogtörténész professzor járult hozzá. A szerző előszavában utal arra, hogy a mai jogtörténet kiemelkedő alkotóinak (Mezey Barna, Máté Gábor, Ruszoly József, Kajtár István és Szabó István) témára vonatkozó tanulmányait, műveit is messzemenően figyelembe vette.

A könyv első fejezete az igazságszolgáltatás szervezésének és eljárásának alapvető tendenciális fejlődésmeneti jellegzetességeit mutatja be, az államala-

pitástól 1526-ig, második fejezete, az 1526–1790 évek közötti időszakot, a harmadik pedig a modern igazságszolgáltatás 1849–1918 közötti időszakát. A szerző az intézménytörténet módszerét, továbbá a jogtörténeti és jogelméleti módszert követve mutatja be az egyes fejlődésmeneti szakaszokat és az adott szakaszban megjelenő jogintézményeket. A mű az egyes fejlődésmeneti szakaszokon belül külön fejezetekben taglalja egyrészt az igazságszolgáltatás „statikus” kérdését, vagyis az igazságszolgáltatási szervek szervezeti felépítését, másrészt, „dinamikus” oldalát, vagyis az egyes eljárási ágak, polgári és büntető bíraskodás eljárásjogi alapelveit.

A könyv végén található a felhasznált magyar irodalom részletes jegyzéke.

A könyv hátlapján helyet kapó utószó kiemeli, hogy a könyv elsősorban a joghallgatókhoz szól, de ugyanakkor a joggyakorlók és mindazok érdeklődésére tarthat számot, akik a szlovák–magyar közös jogtörténettel foglalkoznak, különösképpen pedig az igazságszolgáltatás fejlődésmenetével.

II.

Abban a helyzetben vagyok, hogy pályafutásom kezdete óta két nyelven, magyarul és szerbül oktatok az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karának Polgári Jogi Tanszékén. Szerb nyelvű polgári jogi előadásaimban az általános jog-összehasonlítás és polgári jogi doktrína mellett a magyar normatív és elméleti komparativiztikát igyekszem megfelelő módon bemutatni. Ezt a szerb ajkú hallgatóim természetesen tartják, hiszen a közép-európai térség jog- és intézménytörténetének részben a velünk, délvidéki/vajdasági magyarokkal együtt élő szerb közösség is részese volt. Érdeklődéssel figyelik „saját” jogtörténeteik mellett mások hogyan gondolkodnak, írnak erről a közös történetről. Az Európához való közeledés egyik nagyon fontos feltétele a „szomszéd” jogrendszerének ismerete, vagy a közös jogtörténet intézményeinek bemutatása. Az igazságszolgáltatás intézményrendszere, de a polgári jog jogtörténeti szempontú, vagy akár tételesjogi intézményeinek tárgyilagos jog-összehasonlító elemzése, beleértve a napjainkig terjedő kölcsönhatások és eltérések kutatását és bemutatását – hasznos, tárgyilagos út és mód, mely a jogi kultúrák megismerését, és ha lehet, mai megközelítését célozzák meg.

Kassai kollégáimat a Miskolci Egyetem ÁJK POT tanácskozásain volt alkalmam megismerni, legutóbb a szerződésen kívüli felelősség kodifikálásával kapcsolatos nemzetközi tanácskozáson. Érdeklődéssel hallgattam referátumaikat. Nem mertem – udvariasságból, mivel csupán vendégprofesszor voltam – arról érdeklődni, hogy Kassán tanítanak-e pl. legalább „neutrális területen” jogelméletet, római jogot, jogfilozófiát, nemzetközi magánjogot, polgári jogot, családi jogot, polgári eljárásjogot, Európa-jogot stb. magyarul. Stipta professzor jogtörténetéből is tudom, hogy a „kisebbségeknek”, vagyis a velünk együtt élő társnemzeteknek a nyelvhasználata adott volt már 1848-tól, de mindenképpen 1868-tól. Az anyanyelven történő jogászképzés, azért, mert a hivatalos nyelvhasználat a közigazgatásban a bírói eljárásokban jelentős, rendkívüli fontos feltétele az Európába való haladásnak, azok számára is, akik már teljes jogú tagok, de azok számára is, akik még nem. Az európai nyelvi jogok 1995. évi Chartája ajánlási szinten ugyan, de egyértelműen

helyesli a nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználatát. Emiatt is indokolt a határon túli jogi karokon a fontosabb elméleti és tételes jogi tantárgyak anyanyelvi oktatása, beleértve azt a jogirodalmi háttérrel, mely szerves tartozéka az anyanyelvi jogi kultúrának. Ez lehetővé teszi a jogrendszerek megismerését és harmonizációját is. Az együttműködést segítik elő a jogi karok közötti szerződések, melyek Mezey Barna, az ELTE ÁJK dékánja, Lévy Miklós, a Miskolci Egyetem ÁJK volt dékánja és mások jóvoltából az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karára is kiterjedt. Arra a karra, amelyen 1974 és 1990 között több mint tíz tantárgyat tanítottak magyarul, amelyekben helye volt a magyar jogfilozófiának (Somlónak), és a magyar polgári jogi doktrínának. Szladitsot akkoriban Magyarországon nem volt szabad tanítani, mi itt Újvidéken, a kötelmi jogi doktrína keretében tanítottuk. Szívesen átadnánk a magyar tannyelvű jogoktatásban szerzett tapasztalatainkat azon határon túli karok hallgatóinak, akik velünk együtt úgy gondolják, hogy a jogoktatás nyelve Szlovákiában, Erdélyben és a Vajdaságban nemcsak szlovák, román és szerb kell hogy legyen, hanem magyar is, ha másért nem, akkor az ezen régiókban még mindig, akadozó hivatalos nyelvhasználat érvényesítése miatt.

Az együttműködési egyezmények folyamánya az anyaországi professzorok munkái megjelentetése az újvidéki Jogi Kar Közlönyében, a szerb jogászszövetség országos folyóiratában (Pravni život, Belgrád) a tartományi ügyvédi kamara tudományos folyóiratában; a magyar polgári jogászprofesszorok részvétele a kopaoniki nemzetközi jogásztanácskozásokon. Az együttműködés egy időben szünetelt. Nem volt könnyű a tudományos, oktatói és diákköri kapcsolatok újjászervezése.

A szerződések jelentős eredménye a Miskolci Egyetem professzorainak 2003-ban Újvidéken megtartott előadás-sorozata a magyar jogról és jogharmonizációról, melyen több mint ötven magyar ajkú és magyarul tudó hallgató vett részt.

Kiemelném még a „szerződésen kívüli”, de rendkívül fontos ELTE ÁJK által 1996 óta, Mezey Barna dékán által megálmodott Határon Túli Magyar Joghallgatók és Tanárok Nyári Jogászképző Egyetemét, melyet azóta rendszeresen megtartanak. Célja a magyar tételes és történeti jog megismerése. A magyar ajkú joghallgatókon kívül számos magyarul tudó román, szerb és szlovák hallgató vett részt ezeken a tanácskozásokon.

A 2004 júniusában újraalapított Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia elnökségi tagjaként, az Akadémia megbízásából Szegeden, Miskolcon és Budapesten jártam, hogy megbeszéljem a régiók akadémiai bizottságai, valamint az MTA intézetei együttműködési keretegyezményeket kössenek.

Visszatérve Stipta professzor kiváló, immáron szlovák nyelven megjelentetett munkájára – amely jelentősen hozzájárul a magyar igazságszolgáltatási rendszer fejlődésmenete és a Kárpát-medencei közös jogfejlődés megismeréséhez – számot tarthat a társnemzetek joghallgatói és minden szlovák anyanyelvű tudós érdeklődésére, akik a közép-európai és a magyar igazságszolgáltatás fejlődésmenetével foglalkoznak. Stipta professzor jóváhagyásával a könyvet ajánlani fogom szlovák anyanyelvű hallgatóimnak is.

1928–2005

KALAPIS ZOLTÁN KOPORSÓJA ELŐTT – MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETÜNK KÚTFÚRÓJA ÉS BÁNYÁSZA*

Tisztelt gyászoló család, tisztelt gyászoló gyülekezet!

A Forum Könyvkiadó, a Híd irodalmi és a Létünk tudományos folyóirat munkatársai nevében állok itt, hogy lerőjam kegyeletünket az utóbbi két évtized nyilván legtermékenyebb író-publicistája, Kalapis Zoltán előtt. Ha nekrológomnak az újságírás szabályai szerint címet kellene adnom, akkor azt mondanám: Művelődéstörténetünk kútfúrója és bányásza, e főnevek legnemesebb értelmében természetesen. Mert mint itt felénk senki sem, időben lefűrt az ezredév mélyébe, Szent István és I. László, ahogyan ő nevezte a „két kegyelmes király” korába, hogy aztán félretéve és sutba vágva a különböző békeszerződések kijelölte új meg új határvonalakat, megint csak az ő szavaival élve, a „Lentség” legyen kutatásainak földrajzilag behatárolható része. „Hatalmas bányamedencém van”, szokta volt mondogatni, s bizonyította is, hogy van mit fölhozni a történelem bányájából, de ugyanakkor a felszíni fejtésről sem feledkezett meg. Pontosabban onnan indult a *Bánát* könyvével, amely népismereti riportokat tartalmazott balladaénekesekről,

**Elhangzott 2005. október 8-án, Kalapis Zoltán temetésén, az újvidéki Futaki úti temetőben*

mesemondókról, városokról, majd életrajzokat kutatott föl régi bácskai és bánati utazókról, festőink nyomába szegült, földolgozta a bácskai és bánati vízivilágot, a „fényírás” történetét... S jutott el „negyvennyolcnak nagy idejéhez”, a bácskaiak és bánatiak részvételéhez a szabadságharcban.

A sors ironiája, vagy kegye éppen, hogy Kalapis Zoltán, aki földolgozta az itteni szabadságharcosok életét Kiss Ernőtől Lázár Vilmoson keresztül Schweidel Józsefíg, 156 évvel később éppen azon a napon hunyt el, amikor a vértanúkat kivégezték?

Az életrajzok – történelmi személyiségek, föltalálók, tudósok, művészek, mérnökök, orvosok, tanárok... – fokozatos földolgozása Kalapis Zoltán munkásságában már egy évtizeddel ezelőtt sejtette, hogy mindebből akár egy lexikon is összeállhat. Mint ahogy el is készült, hogy aztán impozáns három kötetben jelenjen meg a több mint ezer életrajzot tartalmazó biográfiai szócikk. A maga nemében páratlan vállalkozás volt ez, s mi több, a szerző a lexikoncikk egyéni arculatát is kidolgozta: szakított a bio-bibliográfiák merevségével és ridegségével. Helyette az élvezetes, sokszor riportszerű előadásmódot választotta, miközben szócikkei kinosan pontosak és tárgyilagosak, s amennyire csak lehet, ellenőrzöttek. Méreteiben és minőségében ekkora művelődéstörténeti munkára eddig felénk senki sem vállalkozott, amelyben bebarangolta e „lentségi” és „alvégi” tájat Csáktornytól Zimonyig, de úgy, hogy mindig látta Fiumetól és Trogirtól Bécset, Budát. Esztergomot, Pozsonyt, Kassát . . .

Nyilván nem túlzok, amikor azt mondom, Kalapis Zoltán több évtizedes kutatómunkája nyomán a vajdasági magyarság művelődéstörténeti polihisztorává nőtte ki magát.

De vérbeli újságíró volt, s ebből kifolyólag sajtó- és nyomdatörténész. Újságírásból kézikönyvet írt a fiatalabbak képzése vagy továbbképzése céljából, sajtótörténészként pedig több lap, köztük a *Bácsmegeyi Napló*, a *Bácskai Hírlap*, a *Szabadkai Újság*, a *Bácskai Napló* történetét is földolgozta. Mi sem természetesebb, hogy újságírói bölcsőjének és egy életen át a sajátjának is vallott *Magyar Szó* történetét is ő kellett hogy megírja. Több mint tíz évvel ezelőtt megírta az akkor fél évszázados laptörténetet, mintegy szobrot állítva háború utáni egyetlen napilapunknak.

Jelenleg két kézirat vár kiadásra Kalapis Zoltánnak. Az egyik az imént már említett sajtó és nyomdaipari korpuszba tartozik, címe: *A Forum Nyomda fél évszázada*, s alatta a dátum: 1957–2007. Nem elírás ez az utobbi évszám, hanem jelzése, részt kíván venni abban a csapatmunkában, amelynek beérése csak két év múlva várható.

A másik kézirat címe viszont *Az Alvidék évszázadai*, ami logikus folytatása mindannak, amit Kalapis Zoltán egy életen át kutatott. Erre utalnak a kötet írásainak beszédes címei is, amelyek közül csak néhányat emelek ki. A születéstől a koronázásig: Vajk fejedelemből István király, Várad Páter „selymes” bácsi vára, Janus Pannonius végnapjai, Rákóczi és a szerbek.

Ezen írások zöme már lapokban, de többnyire folyóiratokban jelent meg, mert szerzőjük a napilapban megkövetelt pontossággal szállította a folyóirat-

szerkesztőknek. Sajatjának vallotta mind a *Hídat*, mind a *Létünket*. A nemrég megjelent *Híd repertórium* tanúsága szerint az elmúlt negyed évszázad alatt több mint ötven publikációja jelent meg, többnyire művelődéstörténeti írásai, ama bizonyos kútfúrás és bányázkodás eredményei, de reagálásai is például a kontár-művelődéstörténetre, a pontatlanságokra, valótlanságokra.

Volt Kalapis Zoltánban valami konokság, ahogyan ostorozta az ostobaságot, a téves adatokat, a rosszul megírt cikkeket, a felületességet, ahogyan akár a saját újságát is. Nemegyszer jött a Kiadóba fölháborodva, hogy mit és hogyan írtak meg, vagy éppenséggel, miért nem írtak meg, miért késtek le az eseményről. Ilyenkor a szerkesztő, az egykori főszerkesztő szólalt meg belőle.

Ezentúl nagyon is hiányozni fog intő, értő, eligazító, vagy éppenséggel bíráló szava, polihisztori tudása. Nem véletlen az sem, amit Szeli István tegnap úgy fogalmazott meg: Egy egész intézmény munkáját végezte. Nem parádés és látványos külsőségek jelzik eredményeit, hanem szellemi életünk nagy hézagainak és hiányainak a sikeres pótlása, nemzedékek elmulasztott munkájának vállalása, noha tisztában volt vele, hogy neki személy szerint is még rengeteg lenne a teendője.

Nyugodjon békében, Zoli bátyánk!

BORDÁS Győző

KALAPIS ZOLTÁN HALÁLHÍRÉRE*

Október 6-án, az aradi vértanúk emléknapján érkezett a szomorú hír: elhunyt Kalapis Zoltán író, lapszerkesztő, művelődéstörténetünk nagy öregje, a *Létünk* folyóirat régi, megbecsült munkatársa.

Mindig enyhe iróniával beszélt a halálról, egyszerűen nem akart tudomást venni annak közelségéről, pedig két infarktus meg egy súlyos szívműtét után az utóbbi években a kaszás már ott leselkedett rá. De ő fittyet hányt minderre: fáradhatatlanul dolgozott az utolsó napig. Legutóbbi, szerb nyelvű kötetének önéletrajzi vonatkozású bevezetőjében írta: „Telnek az órák, múlnak a hónapok: életem vége felé közeledek. Nyugodtan várom, s csak nagy ritkán gondolok rá. E tényről nem vagyok különösen elragadtatva, de ez egy olyan szükségszerűség, amelyre nem tudok hatni, így hát azzal nem is kell terhelnem magam.” S valóban, nem az elmúlás, hanem az állandó alkotás gondolata foglalkoztatta: fiatalos lendülettel, nagy munkabírással írt, kutatott, publikált. Az, amit húsz-egynéhány kötetében életműként ránk hagyott, művelődéstörténetünk fontos alapozó munkája: újabb kutatók immár könnyen építhetnek rá. Tervszerű feltáró munkája egyetlen célt szolgált: minél több hiteles adatot felsorakoztatni annak bizonyítására, hogy nem vagyunk gyökértelenek itt a déli végeken. Ebben természetesen benne foglaltatott a szülőföld szeretete meg a vidékünk múltjához való ragaszkodás.

Nála már az indulás is rendhagyó volt: a távoli Argentínában született 1928-ban, ahová szülei vándoroltak ki. Születését Laboulage helység anyakönyvi hivatalában jegyezték be. Mindössze egyéves volt, amikor apja halála után édesanyjával és

* Elhangzott 2005. október 11-én az Újvidéki Rádió Szempont című műsorában

bátyjával visszatért ősei földjére. Bácska legdélibb városában, Újvidéken telepedett meg, de családi származása révén mindig egy kissé torontálinak, azaz bánátnak tartotta magát.

Munkássága alapján véve két nagy fejezetre osztható: az első az újvidéki *Magyar Szónál* aktív újságíróként/szerkesztőként eltöltött négy évtized volt 1947 és 1987 között, a második pedig a nyugdíjaztatásától haláláig tartó szerteágazó művelődéstörténeti kutatások időszaka.

Kalapis Zoltán 1947-ben került a *Magyar Szó* szerkesztőségébe, s az ifjú újságíró útját Laták István, Keck Zsigmond, Thurzó Lajos és Majtényi Mihály egyengette. Ott az évtizedek során az újságírás valamennyi fázisán túljutott, a sor-díjas tudósítótól a főszerkesztőig. 1953-ban ő indította (és vezette tíz éven át) a lap filmrovatát. 1987-ben, negyvenévi újságíróskodás után vonult nyugállományba, de azt követően is szoros kapcsolatban maradt a szerkesztőséggel. Egyrészt oly módon, hogy továbbra is sorozatban ott publikálta művelődéstörténeti tanulmányait, másrészt úgy, hogy éberén és folyamatosan kísérte a lap körüli történéseket. Ez utóbbi gyakran készítette arra, hogy tollat ragadjon, vagy sajtóvitába bocsátkozzon, ha úgy mérte fel, hogy a szerkesztőség szekere rossz irányban halad. Fiatalos hévvel, szinte szenvedélyesen tudott vitatkozni, érvelni. Megvetette a nagyotmondást és mellébeszélést, s mélységesen elítélte az újságírói/szerkesztői dilettantizmust. Vele lehetett egyezni vagy nem egyezni, de érvelését nehéz volt nem elfogadni.

A *Magyar Szó*hoz való ragaszkodását példázza, hogy a lap fél évszázados jubileuma kapcsán megírta annak történetét is.

Mi fiatalabbak nemcsak kiállást és magatartást tanulhattunk tőle, hanem meg-tanulhattuk az írott szó becsületét, a leírtakért való felelősséget meg a munka iránti igényességet.

Érdeklődése valamikor az 1970-es évek második felében fordult komolyabban a publicisztika és a művelődéstörténeti kutatások felé, amelyben magára talált, és amely élete végéig lefoglalta. Olyannyira, hogy munkanapja is kora hajnalban kezdődött. Tervszerű ember volt, aki úgymond mindig „előre” dolgozott, s éssze-rűen be tudta osztani munkanapját, írására mindig számítani lehetett. Megbecsült munkatársa volt nemcsak a *Létünknek*, hanem a *Hídnak*, az *Üzenetnek*, a *Bácsországnak* és több más lapnak és folyóiratnak, amelyek igényt tartottak élvezetes művelődéstörténeti publicisztikájára.

Hagyományfeltáró munkáját kötetei őrzik, legfőképpen honismereti sorozatának darabjai: a *Betűk és képek*, a *Régi vízivilág a Bácskában és Bánátban*, a *Történelem a föld alatt*, a „*Negyvennyolcnak nagy idejében*”, a *Búza, dohány, selyem*, a *Lentségi arcképcsarnok* és legutóbb az *Élet, élet, csuda élet*. Könyvei nyomán elevenedik fel vidékünk gazdag szellemi múltja, s kerülnek felszínre a régen elfeledett értékek, ismeretek és jelenségek, meg az itt alkotók nemzedékének hosszú sora. Munkáit olvasva rácsodálkozhatunk gazdag, eddig kevésbé ismert hagyományainkra, melyekből a szerző szerint több van, mint amennyinek tudatában vagyunk.

Munkássága művelődéstörténeti kutatásaiban teljesedett ki, művei közül pedig mindenképpen kiemelkedik háromkötetes *Életrajzi kalauza*, amelyben ezer életraj-zal dokumentálja, bizonyítja „a teremtő magyar szellem jelenlétét [...] a magyar nyelvterület déli részén és peremvidékein”.

Munkásságát több elismerés is fémjelzi: 1992-ben a Híd Díj, 1996-ban a Magyar Újságírók Országos Szövetségének Aranytolla, 1998-ban a Pro Cultura Hungarica emléklakett és 1998-ban a Szenteleky-díj – hogy csak a legjelentősebbeket említsem.

Kalapis Zoltán mindenképpen nagy űrt hagyott maga után. Lezárult egy gazdag életpálya, értékes író, embert és barátot veszítettünk el örökre. Hiányozni fognak a tapasztalt műltkutató újabb írásai, de tanácsai, eligazításai is. Ezután már csak művein keresztül értekezhetünk vele. Hisszük, hogy értékeket megcsillogtató tájtörténeti tényirodalma az elkövetkező nemzedékeknek is hasznos művelődéstörténeti olvasmánya lesz.

NÉMETH Ferenc

